“Dend arme Blancke Slave”

Servinge og straffefanger i Dansk Vestindien

1671-1755

Juni 2006
Mirjam Louise Hvid
Vejleder: Per Nielsen

Københavns Universitet
Saxo-instituttet
Historie

Indhold

INDLEDNING 3
Servingeinstitutionen – brud eller kontinuitet? 5
Specialets formål og spørgsmål 6
”Serving” og ”slave” – hvad betød disse betegnelser? 7
Specialets opbygning 8
Specialets metode 9
Kilderne og deres anvendelse 12
Forskningskarakteristik 15
POLITISK BAGGRUND FOR SERVINGE-INSTITUTION OG FANGEOVERSENDELSER 23
Servinge- og fangemodellen i England 23
Baggrund for servingeinstitutionen og fangeoversendelserne i Danmark 28
De danske servinge 30
De danske fanger 34
Kompagniet ændrer holdning til fangetransporterne 36
Servingeinstitutionen og fangetransporterne udfases 40
De generelle linier 41
SERVINGE OG FANGER I DANSK VESTINDIEN 44
Antal gennem perioden 44
De første oversejlinger af skibene Færø og Pelikanen 48
Efter ankomst 49
Hvem var disse mennesker 52
Fangerne 53
Servingene 56
Dødelighed 59
Servinge og fangers andel af kolonibefolkningen 61
LIVET PÅ KOLONIEN 64
Servingekontrakten 64
Arbejde 70
For private mestre 70
For kompagniet 72
Mad, tøj og bolig 74
Servinge og fangers ægteskab 79
Social opstigen – andre muligheder 84

Frihed, Straf og tvang 85
Social gruppe – social identitet? 88
VON PLESSENS IDEOLOGISKE FORETAGENDE - appendiks 90
KONKLUSION 92
KILDER OG LITTERATUR 94
Kilder 94
upublicerede kilder 94
Publicerede kilder 96
LITTERATUR 97
Anmeldelser: 101

INDLEDNING

Det er almindelig kendt, at de danske kolonier i Vestindien benyttede sig af afrikanske slavers arbejdskraft, og at Danmark i stor stil handlede med slaver i området, som man importerede fra den afrikanske vestkyst. Det er til gengæld ikke så velkendt, at det Vestindiske Kompagni i første omgang forsøgte sig med "hvide slaver" fra Danmark.[1] Det er disse mennesker - danske servinge og straffefanger - dette speciale drejer sig om. Betegnelsen servinge dækker over en gruppe mennesker, der hørte til de nederste sociale lag i Danmark, og mere eller mindre frivilligt blev sendt til Vestindien. Det var fattige folk, som skrev kontrakt med handelskompagniet, hvor de bandt sig til at arbejde for kompagniet uden løn i et vist antal år. Når tjenestetiden var overstået, var de berettiget til en vis mængde tobak og et lille jordlod i kolonien. Fangerne, som kompagniet transporterede til kolonien, var enten dødsdømte forbrydere eller stammede fra Bremerholm eller kongens fæstninger, hvor de var idømt tvangsarbejde i jernlænker. Den enevældige konge kunne da benåde dem til tvangsarbejde for kompagniet i Vestindien.

Vi befinder os i den tid, hvor Europæerne for længst havde opdaget Amerika, og Europas stater kappedes om at få et stykke af kagen – det ressourcerige kontinent med udstrakte landområder og ædle metaller. Danmark kom sent med i dette kapløb, men havde held til at få fodfæste på en lille ø, ved navn St. Thomas, i Caribien.

Den 11. marts 1671 blev det danske Vestindiske Kompagni oprettet, og i 1672 påbegyndte kompagniet koloniseringen af St. Thomas. Danskere havde tidligere, i året 1665, forsøgt at kolonisere øen, men først denne gang lykkedes en længerevarende besiddelse fra dansk side. St. Thomas var ikke særlig stor, men som tropeø gav den Danmark mulighed for at være selvforsynende med eksotiske varer så som sukker, tobak, indigo og bomuld, og var på den måde et vigtigt led i den merkantilistiske politik som den enevældige kongemagt førte.[2] I den merkantilistiske tankegang betragtede statsmænd verdens ressourcer som en konstant. Et lands øgede velstand var altså, mente

---

[1] Vedr. fanger defineret som slaver se bl.a.: Rigsarkivet: Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv nr. 181. (fremover blot RA. VgK samt arkivalienr.) *1671-1753 Korresponcance vedr. udsendelser af delikventer, fanger og fattiglemmer til Vestindien.* 28. november 1747, brev fra direktionen til von Holstein vedr. udskibning af fanger. Vedr. servinge defineret som slaver: J.L.Carstens: En Almindelig Beskrivelse om Alle de Danske, Americanske eller West-Jindiske Ey-Lande. *Dansk Vestindien for 250 år siden.* Herluf Nielsen og Ingvar Zangenberg (red.). København 1981 s. 148.

[2] Merkantilisme er et senere begreb, anvendt af Adam Smith, om 1600 og 1700-tallets økonomiske politik i Europa, og skal ikke problematiseres her. Se evt. Kristof Glamann og Erik Oxenbøll: *Studier i dansk* merkantilisme*, omkring tekster af Otto Thott.* København 1983.

man, afhængig af andre landes økonomiske deroute. For staten var det vigtigt at være selvforsynende på så mange områder som muligt, så man ikke behøvede købe sig til dyre udenlandske produkter. Amerika, og hertil Caribien, var i det merkantilistiske synsfelt en uudnyttet ressource, hvor det for den enkelte stat eller købmand var helt afgørende at få en plads.

Da oprettelsen af fjerne kolonier og handelsruter var en dyr og risikofyldt forretning, var det helt normalt, at man i Europa oprettede handelskompagnier, enten ejet af landets konge og støttet af rige købmænd og investorer, eller, for det danske Vestindisk Kompagnis vedkommende, omvendt. Initiativet til at oprette Vestindisk Kompagni blev taget af det nyetablerede kommercekollegium, men foretagendet blev finansieret og styret af aktionærer, der bl.a. talte kong Christian V. Vestindisk Kompagni overtog i 1674 Guineisk Kompagni, og skiftede til navnet Vestindisk-guineisk Kompagni, og den siden hen så berygtede trekantshandel var for Danmarks vedkommende samlet under ét.[3]

Senere fulgte også koloniseringen af de to nærliggende øer St. Jan og St. Croix i henholdsvis 1718 og 1733. St. Jan, en lille naboø til St. Thomas, lå ubeboet hen og blev indlemmet i den danske koloni, fordi St. Thomas var fuldt beplantet, og man manglede jord til udvidelse. St. Croix, noget større og beliggende ca. 80 km. syd for St. Thomas, blev derimod købt af Frankrig, fordi øens geografi var langt bedre egnet til landbrug end de bjergrige øer St. Thomas og St. Jan, og jorden på St. Croix var heller ikke udpint i samme grad. Efterhånden overtog St. Croix rollen som den store sukkerproducent og St. Thomas helligede sig den vestindiske handel. Befolkningens sammensætning ændrede sig også i takt med, at kolonierne blev beplantet, og gik fra mindre plantagegrunde med tobak og bomuld til storstilet sukkerproduktion. De allerførst år på St. Thomas var antallet af slaver fra Afrika ret overskueligt, men allerede i 1686 var talforholdet mellem hvide og sorte blevet jævnbyrdigt, omkring 300 af hver.[4] Går vi helt frem til 1754, hvor kronen overtog styringen af kolonierne, ses at forholdet mellem hvide og sorte nu var omkring 1:10, og den totale befolkning på de tre øer nået op på lige over 16.000.[5]

Grundlæggende kan man sige, at dér hvor velhavende forretningsevent yrere finansierede kompagniets aktiviteter i

---

[3] Trekantshandel betegner handelsruterne mellem Europa, Afrika og Vestindien i 1600- og 1700-tallet. Varene der medbragtes var primært tekstiler og andre færdigvarer fra Europa, slaver fra det afrikanske kontinent og sukker fra Vestindien.

[4] J.O. Bro-Jørgensen: *Vore Gamle Tropekolonier*, bind 1, (red. Johannes Brøndsted), FREMAD 1966, 2. udg. (1. udg. 1952).

[5] Waldemar Westergaard: *The Danish West Indies under Company Rule 1671-1754*, New York 1917. Appendiks H og I. Disse tal har dog fået kritik for at være upræcise af bl.a. Leif Calundann Larsen, 1980 afsnit 1.7.

Vestindien, var det fattige servinge og fangers arbejdsstyrke der i starten dannede basis for koloniseringen. Det var disse folk, der udførte det store arbejde med at rydde skoven og skabe landbrugsjord for kompagniets forretning. Meget snart blev denne rolle overtaget af sorte slaver. Antallet af danske servinge og fanger var forsvindende lille sammenlignet med den drastisk stigende import af slaver fra Afrika. På den anden side var den europæiske befolkning i det hele taget ikke stor, og som del af denne har servinge og fanger sat deres præg på historiens gang på kolonierne.

Opgaven omhandler perioden fra 1671, hvor skibet "Færø" afsejlede fra Danmark mod St. Thomas. "Færø" var det første skib, der sendtes ud kort efter Vestindisk Kompagnis oprettelse og medbragte samtidig den første oversendelse af danske servinge og fanger til det kommende Dansk Vestindien. Den øvre grænse for perioden er lagt ved kronens overtagelse af kolonierne i 1755, dels fordi det giver en naturlig afgrænsning i kildematerialet, dels fordi der på dette tidspunkt så vidt vides ikke længere blev sendt straffefanger over på øerne, og servingeinstitutionen var på stærk tilbagegang.[6]

Servingeinstitutionen – brud eller kontinuitet?

I mange tidligere forskningsresultater om servinge og fanger i de britiske kolonier forsøger historikere at finde frem til, hvilken rolle servingeinstitutionen havde i samtiden. To klare retninger tegner sig i forskningen, som i denne opgave vil betegnes som "kontinuitets-linien" og "brud-linien". Disse overordnede teorier er ikke tidligere blevet beskrevet og gennemgået i en samlet forskningsgennemgang, og derfor har det været nødvendigt at definere og navngive de to retninger i denne opgave.

Kontinuitets-linien ser servingeinstitutionen som en fortsættelse af institutioner allerede etableret i moderlandet. Servingeinstutionen betragtes som en geografisk forlængelse af de sociale forhold i moderlandet. Tyende i moderland og servinge i Caribien udgør i denne optik samme "klasse" eller sociale gruppe.

Modsat konkluderer brud-teorien, at der i oprettelsen af servingeinstitutionen er tale om et helt anderledes fænomen, end der kendes fra moderlandet. Servingeinstitutionen og fangedeportationerne ses her som optakten til det kapitalistiske slaveri. Den anerkendte marxistiske historiker Eric Williams rammer denne

[6] Overdragelsen af øerne fra kompagniet til kongens ledelse aftaltes i 1754, men fandt sted i 1755.

brud-teori på lige kornet, når han skriver."*White servitude was the historic base upon which Negro slavery was constructed.*"[7]

Specialets formål og spørgsmål

Et dybere kendskab til servinge og deporterede fangers rolle i koloniseringsprocessen af Dansk Vestindien vil bidrage til en bedre historisk forståelse af kolonisamfundets sociale strukturer, og under hvilke betingelser de socialt dårligt stillede hvide i kolonisamfundets levede. I sidste ende vil denne undersøgelse supplere den øvrige forskning af Dansk Vestindien, så et mere helt billede af denne del af historien kan tegnes. Der har inden for de sidste 30 år været en stigende interesse for denne del af Danmarks historie. Interessen ses både her i Danmark, og på de tidligere 3 danske Jomfruøer. Det er her meget væsentligt, at vi fra dansk side bidrager til forskningen, da vi besidder både sprogkundskaberne og en stor del af kildematerialet, der begge er en forudsætning for grundforskningen.

Dette speciale skal undersøge tre områder omkring servinge- og fangeoversendelserne, og søge svar på følgende spørgsmål:

For det første; hvad var kompagniets hensigt med at etablere en servingeinstitution og importere danske straffefanger til Vestindien? Hvornår og hvorfor standsede denne transport igen?

For det andet; hvor mange servinge og fanger var der tale om? Hvad kendetegnede hhv. servinge og fanger? Var det fx en bestemt aldersgruppe eller erhvervsgruppe, der var mere attraktiv for kompagniet at hverve end andre? De kvantitative resultater af denne undersøgelse vil ikke kunne vise et totalt billede af, hvor mange personer kompagniet sendte til Vestindien og hvornår. Dette skyldes til dels tabt kildemateriale, men naturligvis også det faktum at langt fra alt materiale er gennemgået til denne opgave.[8]

For det tredje; hvordan forløb servinge og fangers liv i kolonierne? Hvordan boede de, og hvilke arbejdsforhold havde de? Var der en reel mulighed for social mobilitet for den enkelte serving eller fange i det danske kolonisamfund? Kan servingeinstutionen i de danske kolonier betegnes som værende et brud med eller i kontinuitet med standssamfundet i Danmark?

---

[7] Eric Williams: *Capitalism and Slavery.* 4. udg. London 1675 (1. udg. 1942). s. 19

[8] Ud af 879 pakker vedr. Dansk Vestindien fra Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv er udvalgt og læst 62 stk., svarende til omtrent 5 hyldemeter.

De ovenstående tre hovedpunkter undersøges i hver deres afsnit, hvis metodiske tilgange beskrives på side 9.

”Serving” og ”slave” – hvad betød disse betegnelser?

Specialets titel ”*Dend arme Blancke Slave*”[9] er citeret fra J.L. Carstens beskrivelse, som skal kommenteres nærmere under afsnittet om kilder. I denne beretning sættes lighedstegn mellem servinge, deporterede fanger og slaver. Dette er ikke en enestående sammenligning, tværtimod blev servingene og fangerne ofte af samtiden betegnet som slaver. Alle tre ord fortjener derfor en præsentation.

Ordet *slave* blev dengang brugt i en noget anden betydning, end den vi kender i dag. I 1600-1700-tallets Danmark blev forbrydere som nævnt idømt tvangsarbejde i jernlænker på Bremerholm eller kongens fæstninger – et arbejde der således blev karakteriseret som slaveri, og fangerne som slaver. Denne sammenhæng forklarer, hvorfor fangerne, der sendtes til Vestindien blev kaldt slaver; sådan blev de nemlig også betegnet i Danmark. Der er altså ikke tale om, at fangerne i Vestindien blev kaldt slaver, fordi de nu delte status med slaver indført fra Afrika, men derimod at deres status forblev den samme, som den havde været i Danmark. Egentlig er dette et paradoks, da der var tale om, at de havde fået kongens benådning. Da de alligevel blev betegnet som slaver, ændrede de åbenbart ikke social status ifølge sprogbrugen.

Ordet *serving* findes ikke i diverse danske ordbøger og kendes ikke af Dansk Sprognævn.[10] Ikke desto mindre anvendes det tit og ofte i kilder fra Dansk Vestindien og er uden videre blevet overtaget af forskningen inden for dansk kolonihistorie. Det tyder på, at ordet kun er blevet brugt i denne ene sammenhæng for at betegne en gruppe mennesker, der under en bestemt kontraktform arbejdede for det Vestindiske Kompagni. Ordet er opstået i kompagniets regi og er tilsyneladende forblevet dér. Betegnelsen optræder i kilderne helt fra kompagniets oprettelse i 1671, og det er måske i den forbindelse, at det er blevet konstrueret. I engelske og franske kolonier, hvor man også benyttede servinge, kaldtes gruppen for henholdsvis *indentured servants* og *engagés*. Det er tydeligt, at det danske ord er beslægtet med den engelske betegnelse, hvilket tyder på, at det er herfra den primære indflydelse på det danske servingesystem stammer.

---

[9] J.L. Carstens: 1981, s. 148

[10] Henvendelse 29. mar. 2006 til redaktionen af supplementbind til Ordbog over det Danske Sprog er stadig under behandling.

Under alle omstændigheder valgte kompagniet at bruge dette ord frem for det dengang almindelige ord "tyende" for tjenestefolk. Når kompagniet ligefrem var nød til at opfinde et nyt ord, må det betyde, at servinge ikke blev anset som tilhørende gruppen af tyende. Der måtte være tale om en helt ny social gruppe i det danske hierarkiske samfund, en social gruppe der ikke fandtes i moderlandet, men kun i de danske kolonier. Servinge blev primært rekrutteret blandt gruppen af løsgængere og folk, der var endt på børnehuset, derfor kan servingeinstitutionen placeres i det sociale hierarki under tyendet, men over - eller i hvert fald på side med - løsgængere og fattigfolk.

Nogle steder i kilderne nævnes servinge og fanger i Vestindien under ét som blanke slaver. Dette må betyde, at servinge og fanger i kolonisamfundet hørte til samme sociale gruppe, men kan det også forstås sådan, at de var sidestillet med sorte slaver? I et par af kilderne ses, at betegnelsen slave faktisk anvendtes af sorte slaver om servinge.

Der er ingen tvivl om, at sorte og blanke slaver havde visse fællestræk som sociale grupper i kolonisamfundet. Fx viser det sig at fanger og servinge blev solgt videre af kompagniet til private plantageejere, ligesom det kendes fra den afrikanske slavehandel. Men igen var der en væsentlig forskel; servinge og fangers videresalg var tidsbegrænset og ikke livsvarig, som det var i den kapitalistiske form for slaveri. På den ene side gik servinge og fanger dengang under betegnelsen slaver, men på den anden side var der også stor forskel fra denne gruppe og til det sorte slaveri. Det er derfor nærliggende at kategorisere servinge og fanger som en helt 3. socialgruppe, der hverken var tyende eller hørte sammen med de sorte slaver, men som havde fællestræk med dem begge.

Vælger man i dag at kalde servingeinstitutionen og fangetransporterne for slaveri, er det dermed vigtigt at holde det "hvide" og det "sorte" slaveri adskilt. Vi kan sammenligne og drage mange paralleller, men i den historiske bevidsthed har det sorte slaveri sat sig langt dybere spor – og ar – end servinge og fangetransporterne nogensinde vil.

Specialets opbygning

Specialet indeholder i denne indledningsdel en gennemgang af de anvendte kilder. Herefter følger forskningskarakteristik og diskussion af den danske og engelsk-amerikanske forskning inden for servingeinstitutionen og fangetransporter.

Næste hovedafsnit handler overordnet om baggrunden for den danske servingeinstitution og fangetransporter til Dansk Vestindien. I første omgang er det nødvendigt med et vist kendskab til fangedeportationer og servingeinstitutionens oprindelse i de engelske kolonier, samt hvordan de hér udviklede sig. Kapitlet skal dels bruges til at forklare, under hvilken udenlandsk påvirkning Danmark etablerede servinge- og fangeoversendelser, dels til at supplere den indsamlede viden om servinge og fanger i Dansk Vestindien, hvor kilderne er sparsomme. Hvor interessante forskelle forekommer mellem den danske og den engelske indretning af servingeinstution og fangetransporter vil det blive berørt.

Dernæst følger en undersøgelse af den danske stats og Vestindisk Kompagnis hensigter med at etablere servingeinstitutionen og oversendelserne af danske fanger til kolonien. I afsnittet følges den udvikling, der sker gennem perioden, i kompagniets holdning overfor henholdsvis servinge og straffefanger.

I andet hovedafsnit går undersøgelsen længere ned og beskæftiger sig med servingene og fangerne selv. Resultaterne af arkivundersøgelserne behandles først statistisk i forsøg på bl.a. at finde ud af, hvor mange fanger og servinge der blev oversendt, og hvornår i perioden det skete.

Tredje del af undersøgelsen går helt ned på mikrohistorisk plan og gennemgår tematisk forskellige forhold i servinge og fangers liv i Dansk Vestindien med udgangspunkt i enkelte personers livsforløb.

Som et afsluttende appendiks præsenteres et projekt omkring oversendelse af servinge, som blev sat i værk af Carl Adolph von Plessen, den daværende direktør for kompagniet, i 1738. Det fremlægges adskilt fra den øvrige gennemgang om servinge, da det må tolkes som en anderledes idé om servingeinstitutionen, og til dels også skal ses som servingeinstitutionens afslutning.

Endeligt opsummeres undersøgelsen samlet i konklusionen. Resultaterne af studiet sammenfattes kort og gennerelt for at give overblik over den tilegnede viden om servinge og fanger i Dansk Vestindien

Specialets metode

Til specialet er indsamlet en hel del kildemateriale af forskelligartet karakter. Kilderne er skrevet bogstavret af, og citeres også sådan i opgaven. Dette er gjort for at bibeholde så meget af kildernes autenticitet som muligt.

Dertil er oprettet en database, der fungerer som personregister. I denne base repræsenterer hver post et individ (serving eller fange), og alle oplysninger om hver enkelt person fra forskellige kilder er listet med kildenagivelse.[11] Nogle personer optræder mange gange og i mange kilder, mens andre blot er nævnt en enkelt gang ét sted. Alt i alt er der tale om 649 indvider. I persondatabasen kan søges på fritekst, men også på generelle oplysninger som fx om antal af servinge eller fange og deres køn. Denne metode til ordning af kildematerialet er inspireret af den såkaldte "familierekonstitution", der er blevet anvendt i den historiske antropologi, hvorfra den mirkohistoriske tradition er en udløber.[12]

Ved siden af databasen er der også lavet en kronologisk ordning af alt kildemateriale, således at det hele kan læses fra ende til anden og give et overblik over udviklingen gennem perioden. Denne noget møjsommelige metode til at ordne kildematerialet på forskellig vis, har den fordel, at der åbnes mulighed for at bruge kilderne både kvantitativt og kvalitativt. Der kan laves overordnede statistikker eller ses på den kronologisk udvikling og samtidig kan der zoomes helt ned på enkelte personer eller små begivenheder. Det første giver et godt overblik, men det er det sidst, der gør historien levende og forståelig.

For at besvare de forskelligrettede spørgsmål fremsat under forrige afsnit vil der blive anvendt forskellige metodiske tilgange.

Ved specialets første empiriske afsnit, vedrørende baggrunden for servinge og fangertransporterne og kompagniet og kronens holdning dertil, bruges en traditionel tilgang til kilderne, hvor der gennem reglementer, oktrojer og korrespondance uddrages modsætninger i holdninger mellem parterne og over tid. Denne type historieskrivning hører under genren "politisk historie".[13]

Næste afsnit er af kvantitativ karakter og kildematerialet anvendes her statistisk. Det har som nævnt til hensigt at give et overblik over gruppen af servinge og fanger, som specialet omhandler. Denne gruppe mennesker har generelt ikke efterladt sig personlige spor til eftertidens forskere, derfor er det oplagt at anvende de mere upersonlige kvantitative kilder til at beskrive gruppen samlet.

Problemet ved at benytte statistisk materiale er at det nemt forvrænger kilderne til en homogen masse, og koger historien ned til upersonlige tal og tabeller. For at opveje denne ulempe, tages den mikrohistoriske metode i brug i afsnittet omkring servinge og fangers

---

[11] Databasen er lavet i programmet AskSam, og er vedlagt på CD-Rom som bilag. Der er ikke læst korrektur på indholdet.

[12] Palle Ove Christiansen: Kulturhistorie som opposition. Træk af forskellige fagtraditioner. Samleren 2002. bla. s. 132ff

[13] Knut Kjeldstadli: Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget. Oslo 1992. s. 70f

levevilkår på kolonien. Mikrohistorie kendetegnes ved at søge ned i små konkrete emner som fx et lille samfund eller en enkelt person og detaljeret beskrive fx den sociale interaktion for menneskene eller det enkelte individ. Denne form for historieskrivning bliver altså meget "tæt", både med hensyn til den nære synsvinkel, men også i brugen af kilder, hvor selv små tilsyneladende ubetydelige detaljer er med til at danne et helt indtryk af fx en person og den kontekst han lever i.

Målet med den mikrohistoriske fremstilling er ikke at fremdrage det helt unikke i historien, men derimod ved hjælp af det nære perspektiv at kunne sige noget mere generelt om relationer og interaktionen i små samfund, som andre historievidenskabelige metoder ikke kan tydeliggøre. En kritik går på, at mikrohistoriske undersøgelser har en tendens til at blive statiske beskrivelser, hvor udvikling og dynamik i samfundet, ja groft sagt hele kronologien mangler.[14] Dette speciale kommer uden om den manglede kronologiske udvikling i den mikrohistoriske del netop ved at anvende den politiske historieskrivning og statistikken i de andre afsnit.

Statistisk materiale og det mikrohistoriske perspektiv giver med andre ord hver sin tolkning af historien. Ved at bruge begge metoder er det ønsket at give eksempel på, at samme kilder kan benyttes vidt forskelligt alt efter metodetilgang. Allervigtigst er dog, at metoderne kan og bør supplere hinanden og på den måde dække de huller, de hver især efterlader i forskningen. Disse to metoder, kan også begge ses som et opgør med den traditionelle politiske historieskrivning, der primært beskæftiger sig med politiske forløb og beslutninger på statsligt niveau, og dermed meget langt fra de lavere sociale lag.[15]

At anvende flere metoder eller tilgange til kilderne inden for samme felt er ikke en ny måde at skrive historie på. Men inden for netop emnet omkring servinge og straffefanger i de Vestindiske kolonier er der, så vidt vides, ikke foretaget lignende undersøgelser, hverken i dansk eller udenlandsk forskning. Det er naturligvis heller ikke alle historier, der kan fortælles ved hjælp af begge eller én af disse metoder. Emnet og kildematerialet brugt i denne opgave har nu vist sig egnet især til den mikrohistoriske tilgang, i og med at der er tale om et overskueligt antal mennesker på et geografisk afgrænset område og inden for en kortere periode på omkring 80 år. Det skal understreges at der ikke er forsøgt at blande de forskellige metoder internt. De står adskilt, side om side i denne opgave, dels for at tydeliggøre deres individuelle anvendelse og dels for ikke at "blande

---

[14] Vedr. mikrohistorie se P.O. Christiansen, 2002 s. 172ff, hvor to hovedstrømninger inden for mikrohistorie, den italienske versus den tyske tradition, beskrives.
[15] Fx. P.O. Christiansen, 2002 s. 218 og Liv Egholm: Mikrohistorie i *Den Jyske Historiker* nr. 85, Århus 1999. s. 20-47.

mange flotte farver og ende med grå", altså gøre fremstillingen ametodisk ved at efterfølge flere metoder samtidig.

Kilderne og deres anvendelse

En undersøgelse af det danske servingesystem og fangedeportationer må tage udgangspunkt i kilder fra Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv. Arkivets materiale strækker sig fra kompagniets oprettelse i 1671 frem til kronens overtagelse i 1755. Det er dog ikke komplet, da der senere er foretaget omfattende kassationer i arkivet.[16] Blandt det kasserede materiale var fx en del skibsruller, mandskabsruller og lignende, der kunne være et godt bidrag til de anvendte kilder i dette speciale. I et par kilder omtales en "servinge-bog", der tilsyneladende også må være gået tabt på den ene eller anden måde.[17]

Registraturen over Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv har dannet basis for udvælgelsen af kildematerialet til dette speciale. Derudover er der naturligvis også skævet til hvilke kilder andre historikere tidligere har anvendt og fundet brugbare angående information om servinge og straffefanger. En anvendt inspirationskilde ved søgningen af kilder til specialet er Hugo Rybergs navneliste over indbyggere i Dansk Vestindien 1650 – 1825.[18] Ryberg har ved gennemgang af diverse kilder nedskrevet navne og enkelte oplysninger og siden ordnet det omfangsrige materiale (næsten) alfabetisk. Der er altså tale om en sekundær kilde, indsamlet fra mange forskellige primære kilder og er derfor ikke noget, der kan bruge direkte. Mange steder har Ryberg ulejliget sig med at skrive hvorfra oplysningerne stammer, og man kan på den måde komme på sporet af kilder, man ikke i første omgang havde opdaget.

For at udvælge det rette materiale, er det naturligvis væsentligt at vide, hvad slags informationer man leder efter. Til dette speciales problemformulering var det nødvendigt at finde kilder, der kunne belyse kompagniets holdning til brugen af servinge og fanger gennem

---

[16] Erik Gøbel: A Guide to Sources for the History of the Danish West Indies (U.S. Virgin Islands), 1671 – 1917, University Press of Southern Denmark 2002. s. 49, samt J.O. Bro-Jørgensen:Vejledende arkivregistraturer XIV, Asiatiske, vestindiske og giuneiske handelskompagnier. Rigsarkivet 1969, s. 163f.

[17] Servingebogen nævnes i RA. VgK 12. *1671 11/3-1680 7/4 Direktionsprotokol Litra A* . s. 16 (udateret, o. 1671), samt RA. VgK 230. *1675(71)-1754 Breve og dokumenter vedk. arv og afregninger efter afdøde i Vestindien*, 13. april 1708.

[18] Hugo Ryberg: *A List of Names on Inhabitants. The Danish Westindian Islands from 1650-ca. 1825*, (dupl.) 1925 (reg. vær). Samt elektronisk version: www.dkconsulateusvi.com

perioden. Samtidig skulle der opsøges kilder, der omhandlede servinge og fanger, gerne kvantitative kilder som fx skibsruller eller gagebøger, hvor navn og stilling på enkelte personer nemt kunne udtrækkes. Specialets tredje hensigt, med at vise hvordan servinge og fanger levede på kolonierne, kræver mere berettende kilder.

Til de ovenstående 3 søgekriterier kan man lidt groft opdele det anvendte kilder i følgende 3 typer: korrespondance og mødereferater, forskellige mandskabslister og journaler.

I korrespondancen mellem direktionen i København, statens embedsmænd og guvernementet i Vestindien fremgår parternes syn på servingeinstitutionen og fangedeportationerne, og hvorledes denne holdning forandredes gennem perioden. Direktionen kommunikerede ligeledes både med kongen og Børnehuset vedrørende hvem og hvor mange servinge og fanger, der kunne eller burde udsendes. I protokoller fra sekretrådet for St. Thomas findes også enkelte steder hvor rådet har vendt emnet.[19]

Skal vi derimod vide *hvornår* og *hvor mange*, er skibsruller og andre kvantitative kilder til god anvendelse. Som kildemateriale er de hurtige at gå til og kan lettere give en fornemmelse af, hvor stor en befolkningsgruppe servinge og fanger har udgjort. Til denne kildegruppe hører også kirkebøgerne, der for St. Thomas og St. Jan strækker sig fra 1691 og frem og for St. Croix vedkommende dækker tiden fra 1740 og frem. Helt uproblematisk er kirkebøgerne dog ikke. Kirkebogen for St. Croix er nærmest ulæselige i kopi, hvilket er søgt løst ved at Landsarkivet for Sjælland har lavet en afskrift af originalen som er vedhæftet kopien af kirkebogen. De steder hvor det var muligt at kontrollere denne afskrift, er der ikke fundet fejl. Et helt andet problem er at der fra tid til anden ikke var præster i embedet i den danske lutherske kirke, og at der derfor heller ikke blev udført kirkelige handlinger. Det giver en del huller i oplysningerne fra disse bøger.

Journalerne er optegnelser, hvor guvernøren løbende har nedskrevet begivenheder, små som store, for kompagniet og kolonisamfundet. De giver et udmærket billede af hvordan dagligdagen er forløbet. I journalerne hører vi bl.a. om servinge og fangers forskellige arbejdsopgaver på øerne.

Ud over Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv og de omtalte kirkebøger findes en anden meget stor kildegruppe vedrørende Dansk

---

[19] Sekretrådet blev oprettet 1703 og bestod af guvernøren samt guvernementets overkøbmand, bogholder, kasserer og sekretær. Rådet skulle træffe beslutninger vedr. den daglige ledelse og administration af kolonien, og det fungerede som øens overret. J.O. Bro-Jørgensen (2. udg. 1966) skriver, s. 130, at det blev oprettet i 1686, men i vejl.ark.reg. som han også har redigeret står 1703. Inden oprettelsen af dette råd fandtes Guvernørens råd, der havde skiftende sammensætning gennem årene.

Vestindien, nemlig Vestindiske Lokalarkiver, eller i daglig tale blot VILA. Arkivet indeholder dog primært materiale fra perioden efter 1754. Ifølge Erik Gøbel stammer kun 1% af arkivalierne fra gruppen kaldet "Vestindiske lokalarkiver indtil 1755", og denne gruppe er derfor ikke undersøgt i forbindelse med dette speciale[20].

Af andre kvalitative kilder, uden for Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv, er der til specialet anvendt nogle interessante beretninger. Den ene er J.L. Carstens *En almindelig beskrivelse om alle de Danske, Americanske eller West-Jndinske Ey-Lande.*[21] Beskrivelsen er med al sandsynlighed ikke skrevet af Carstens, men af en ukendt samtidig embedsmand. For nemheds skyld omtales bogen i denne opgave alligevel som Carstens beskrivelse. Den er forfattet i Danmark i 1740'erne og beretter om kolonisamfundets befolkning, institutioner, klima og natur, sådan som forfatteren nogle år tidligere selv havde erfaret det på øerne og havde hørt omtalt fra anden hånd. Altså en skøn blanding af 1. og 2. håndsberetninger nedskrevet nogle år efter. Forfatteren er ofte selv helt bevidst om, at han refererer historier, han har hørt, og som man nok ikke kan stole på. For denne opgaves vedkommende er et lille afsnit "*Om dend Omgang, som der Holdis med de saa Kaldede Servinger og Reserver*" i fokus. Forfatteren maler et dystert billede af servingenes forhold, og fortæller, hvordan selv koloniens sorte slaver ser med ynk på dem. Selv om kilden i sit syn på servingene virker tendentiøs, er forfatteren vel underrettet om servingenes forhold, og en del af de informationer, som fremkommer, kan dokumenteres gennem andre primære kilder. Derfor vurderes Carstens beskrivelse, hvad servinge angår, til at give troværdige oplysninger, dog formodes det at forfatteren kan have valgt at fremhæve de negative fakta.

En anden beretning er "*Beskrivelse over Eylandet St. Croix i America i Vest-Indien*" skrevet af R. Haagensen i 1751, og trykt 1758. Haagensen var embedsmand og plantageejer på St. Croix og opholdte sig i Vestindien fra 1739. Hos Haagensen ses samme medlidende holdning overfor servinge, som han dog nuancerer ved at nævne to tidligere servinge, for hvem det er gået godt. Beretningen giver derudover ingen verificerbare oplysninger om servinge, der ikke også findes hos Carstens. Intet tyder på, at Haagensen her har hentet oplysninger hos Carstens, og alligevel giver begge parter et mistrøstigt billede af 1700-tallets servinge i Dansk Vestindien.

---

[20] Gøbel, Erik: *A Guide to Sources for the History of the Danish West Indies (U.S. Virgin Island), 1671 – 1917*, University Press of Southern Denmark 2002, s. 57

[21] Carstens J.L.: En Almindelig Beskrivelse om Alle de Danske, Americanske eller West-Jndiske Ey-Lande. *Dansk Vestindien for 250 år siden.* Herluf Nielsen og Ingvar Zangenberg (red.). København 1981.

Der er ikke fundet beretninger fra de danske servinge og fanger selv, hvilket også ville være ejendommeligt, dels fordi det ikke var normalt blandt de lavere sociale grupper på denne tid at skrive dagbøger og personlige breve, og dels fordi at den slags kilder ikke hører hjemme i kompagniets arkiv, men derimod i private arkiver.[22] Der er således alene tale om oplysninger fra kompagniet, staten og andre offentlige instanser af mere upersonlig karakter, samt beretninger fra bedrestillede embedsmænd på øerne. Dette vil give et noget skævt billede af, hvem disse servinge og fanger var, men det er ikke en usædvanlig situation at stå i når den ældre historie skal undersøges. Der, hvor man kan vente at finde flest oplysninger om deres liv, vil være i fald, de har været usædvanlig opsætsige, og deres opførsel derfor er kommenteret i guvernørens journaler eller i korrespondancen mellem kompagniet i Vestindien og direktionen i Danmark.[23] Oplysningerne fra de danske kilder kan på nogle områder suppleres af den udenlandske forskning vedrørende servinge og fanger i forskellige europæiske kolonier i Vestindien.

Enkelte gange er kilder fundet ved et tilfælde i forbindelse med andre undersøgelser, og er derfor ikke gennemgået systematisk, som Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv.

Forskningskarakteristik

Forskningstraditionen i Danmark om servinge og fanger i Vestindien er meget begrænset. For at finde danske forskeres forskellige syn på servinge og fangers rolle for Danmarks kolonihistorie må man gå til de brede værker om Dansk Vestindien, da der ikke er udgivet hverken artikler eller monografier alene om de danske servinge og fanger. Allerede dette forhold peger naturligvis på, at forskerne almindeligvis ikke har vægtet servinge og fanger en stor betydning for dansk kolonihistorie.

Der findes en del brede værker, som behandler de tidligere danske kolonier i Vestindien. Det første videnskabelige arbejde om emnet udkom i 1917 – året for USA's køb af øerne – og udmærker sig ved *ikke* at være skrevet af en dansker. Bogens forfatter, Waldemar Westergaard, var amerikaner, men kunne pga. familierelationer til Danmark gøre brug af de danske kilder. Denne doktorafhandling, med titlen *The Danish West Indies under Company Rule (1671-1754)*, er primært skrevet ud fra Westergaards grundige tilgang til kilderne. Afhandlingen er skrevet ud fra en holdning om, at Dansk Vestindisk

---

[22] Der er foretaget stikprøver i DANPA-basen på enkelte servinge og fanger uden resultat.

[23] Der er ikke fundet eksempler på retssager vedr. servinge eller fanger i sekretrådets protokoller.

kolonihistorie ikke har spillet en væsentlig rolle, hverken for Caribien eller Danmark, men skal ses som et eksempel på den generelle udvikling af de europæiske kolonier i området.[24] Westergaard tager udgangspunkt i den enkelte guvernør og hans ledelse og lægger vægt på den demografiske udvikling på øerne. Servinge og straffefanger får nogen opmærksomhed i bogen og enkelte steder sammenlignes deres situation også med andre europæiske kolonier i området.[25] Det er tydeligt, at han har den opfattelse, at fangedeportationerne til øerne var skyld i, at andre hæderlige folk holdt sig væk. Dermed havde de danske fanger en negativ effekt på koloniseringen set med Westergaards øjne, og hindrede den vækst, der var nødvendig, og som først virkelig fandt sted, efter at danske myndigheder indså dette problem og indførte afrikanske slaver i stedet.[26]

Et eksempel på at Westergaard behandler servinge og straffefanger stedmoderligt ses i hans gennemgang af landlisten fra St. Thomas 1688, hvor han ikke nævner de danske servinge som en særskilt gruppe, på trods af at der faktisk er registreret 10 af slagsen.[27] Man fornemmer, at servinge og fanger blot var et lille biprodukt i koloniseringsfasen; et fejltrin begået af kompagniet i sin iver efter at få flere folk til øerne.

I 1928 udkom for første gang et værk på dansk om de dansk vestindiske øer.[28] Det var skrevet af Kay Larsen, som ikke var uddannet historiker, men som gennem mange år beskæftigede sig med de danske tropekolonier. Kay Larsen havde tydeligvis både kendskab til Westergaards afhandling og til de mange kilder til emnet.[29] Kay Larsen går kronologisk til værks og er primært optaget af skibene og skibsfarten på øerne.

Det, der især slår dagens læser i øjnene, er Larsens etnocentriske syn på koloniseringen. Han forsvarer slaveriet med kun et lille forbehold ved at hævde at afrikanske slaver, der ikke blev solgt til europæerne, i stedet måtte "*dø ved Halshugning eller Baalfærd eller lade dem fortære af Menneskeædere i deres eget Hjemland*."[30] Larsen tager ikke højde for, at det måske for nogle afrikanske kulturer blev anset som langt mere acceptabelt end at leve et liv i trældom. I stedet tager Larsen datidens europæeres syn på slaveriet. Selv om Larsen ikke

---

[24] Waldemar Westergaard, 1917 s. 121.
[25] Westergaard, 1917 s. 40.
[26] Westergaard, 1917 s. 137.
[27] RA. VgK 731-732. *Landlister for St. Thomas 1688-94, 1697-1710 og 1710-18.* 10 servinge i landdistriktet og 1 i byen; samt Westergaard, 1917 s. 121f. I byen Charlotta Amalie nævner han do,g at der er 1 serving.
[28] Kay Larsen: *Dansk Vestindien 1666-1917.* København 1928.
[29] Nogle sætninger er faktisk direkte oversatte fra Westergaard. Kay Larsen medtager ikke kildehenvisninger, det er derfor svært at bruge bogen til videre forskning i emnet, og tidskrævende at finde dokumentation for de oplysninger han giver.
[30] Larsen, 1928 s. 29.

beskæftiger sig synderligt med servinge og fanger kommer den etnocentriske tendens også frem hér, når han skriver, "*Dengang arbejdede endnu en Del af de Hvide i Marken, og det varede en Tid, inden Planterne forstod at spare paa den hvide Arbejdskraft og skaffe Tropefolk til Tropearbejde, hvortil Nordboerne aldeles ikke egnede sig.*" En anden ledetråd i Larsens tolkning af servinge og fangers status i kolonisamfundet og deres rolle i koloniseringen finder vi når han siger, at folk i Danmark "*måske med rette*" kritiserede de strenge vilkår "*de kristne Slaver*" levede under.[31] I næste sætning tager han alligevel forbehold og siger, at "*Om Øvrighedens Haardhed kendte man jo nok hist og her i Danmark-Norge-Hertugdømmerne mangt og meget*", og at det var det fremmede klima og natur, der udgjorde den væsentligste forringelse af servingenes kår frem for jævne folk i moderlandet.

Vi finder ingen direkte analyse af fx lovgivning om servinges rettigheder og lignende - de konstateres blot. Larsen betegner fangedeportationer som et nødmiddel, man måtte tage til takke med i mangel af frivillige servinge.[32]

Næste brede værk i rækken er *Vore gamle Tropekolonier* fra 1952-53. 1. bind omhandler kompagnitiden og er skrevet af handels- og forsikrings historikeren J.O. Bro-Jørgensen.[33] Bogen er nu langt mere end blot handelshistorie, og den viser Bro-Jørgensens indgående kendskab til arkivets materiale. Bro-Jørgensen har ikke ellers skrevet om Vestindien, men har som arkivar på Rigsarkivet stået for systematiseringen af Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv.

Godt nok skriver Bro-Jørgensen om kolonierne at "*…servingerne og straffefangerne, der sendtes ud fra Danmark* […] *kun i ringe grad prægede udviklingen*"[34], men deres andel i bogen viser noget andet. Det er helt tydeligt, at disse folk har optaget Bro-Jørgensen, og han giver et godt indtryk af servinge og fanger som individer gennem glimt, hvor de er nævnt i kilderne, og han fortæller om deres ofte sørgelige skæbner. Det er bl.a. gennem disse folk at Bro-Jørgensen beskriver bagsiden af kolonisamfundet. For første gang ser vi også en dansk forsker tage stilling til selve servingeinstitutionen inden for rammen om brud eller kontinuitet. Han betegner den som en særlig form for menneskehandel og understreger senere, i hvor høj grad servingeinstitutionen af samtiden blev anset som nært beslægtet med slaveriet.[35] Bro-Jørgensen skelner mellem det danske

---

[31] Larsen, 1928 s. 26. Larsens kilde hertil kan evt. være RA. VgK 41. *Brevkopibøger Litra A 1671 16/12-1676 7/11.* Brev til J. Iversen, 7. sep. 1675. Hvis dette er tilfældet er vendingen "de kristne Slaver" Larsens egen.

[32] Larsen, 1928 s. 25.

[33] *Vore gamle Tropekolonier* udkom i en 2. udgave i 1966, hvor Bro-Jørgensens bidrag udgør 1. bind ud af 8. Det er 2. udgaven, der henvises til i denne opgave.

[34] Bro-Jørgensen, 1966 s. 173.

[35] Bro-Jørgensen, 1966 s. 136 og 139.

retssamfunds brutalitet og kolonisamfundets endnu hårdere og vilkårlige behandling af servinge og slaver, og forklarer det med, at "*Vestindien prægedes af den særlige slaveejermentalitet og af et kapitalistisk bestemt syn på menneskeliv og menneskeværd.*"[36] Dette placerer Bro-Jørgensen indenfor brudteorien gennemgået ovenfor.

Senest har Ove Hornby skrevet bogen *Kolonierne i Vestindien* fra 1980. Den hører til den populære serie Politikens Danmarks Historie, og indeholder derfor ingen direkte kildehenvisninger. Bogen bærer præg af Hornbys baggrund som økonomisk historiker, og trekantshandelen bruges som model for koloniernes økonomiske udvikling. Hornby bringer intet nyt til forskningen vedrørende servinge og fanger, hvilket heller ikke har været hensigten i et bredt værk som dette. Under nærlæsning findes tvetydige spor af Hornbys holdning til servinge og fanger. På den ene side omtaler han dem som "*de hvide slaver*", der kunne indikere, at han deler Bro-Jørgensens synspunkt.[37] Men et andet sted fremfører han, at servingeinstitutionen var et forsøg på "*at rekruttere en fæstebunden nybyggerbefolkning*".[38] Underforstået i dette må ligge, at han ikke ser et brud mellem den danske fæstebonde og den vestindiske serving. Tilsyneladende hører Hornby altså til, hvad der i denne opgave kaldes kontinuitets-linien.

Der er som nævnt ikke udgivet nogen form for forskning med servinge og straffefanger i Dansk Vestindien som hovedtema. Sammen med *Vore Gamle Tropekolonier* giver et ikke publiceret speciale af Trine Cloëtte Petersen, fra 1966, den rigeste information indtil videre om emnet. [39] Specialet går tæt på den tidlige kolonis befolkning i dens sociale og kulturelle facetter. Det er tydeligt, at meget kildemateriale fra tiåret 1672-1682 er gennemgået og bruges på en måde, der ikke ses i de brede værker nævnt ovenfor. Opgaven er i høj grad præget af en socialhistorisk vinkel, hvor de enkelte samfundsgrupper gennemgås én for én. Således også servinge og straffefanger, hvor Cloëtte Petersen påviser, at der i koloniens første 3 år blev udsendt 186 servinge og 94 fanger fra Danmark til St. Thomas. Langt de fleste døde undervejs eller kort efter ankomsten. [40]

I den danske forskning findes intet bud på hvor mange servinge og fanger, der gennem hele kompagnitiden blev oversendt, og spørgsmålet er da også, om man ud fra de eksisterende kilder kan få et endeligt svar på dette. Men vigtigere er, at forsøget på at finde et svar endnu ikke er gjort. Ej heller er det undersøgt til bunds, hvornår

---

[36] Bro-Jørgensen, 1966 s. 141.

[37] Ove Hornby: *Kolonierne i Vestindien*, København 1980,. s. 41. Hornby bruger denne betegnelse om servinge og fanger i citationstegn.

[38] Hornby, 1980 s. 30.

[39] Trine Cloëtte Petersen: *Levevilkår på St. Thomas 1672- ca. 1682.* Speciale Københavns Universitet, december 1966.

[40] Cloëtte Petersen, 1966 s. 19.

Danmark helt stoppede med oversendelserne. I de nævnte brede værker nævnes servinge og fanger ikke efter kronens overtagelse af kolonierne, hvilket tyder på, at det skete omkring denne tid. Alt i alt er servingeinstitutionen og fangedeportationerne til Dansk Vestindien et noget forsømt emne, hvor en væsentlig del af forskning udgør 2 sider af et speciale fra 1966. Sådan forholder det sig slet ikke, hvis vi bevæger os uden for Danmark og ser på forskningen i fx de engelske kolonier i Amerika. Listen over monografier og artikler skrevet om emnet er lang, og der er valgt et lille udsnit heraf til brug i opgaven. I udvælgelsen er der lagt vægt på, at litteraturen primært skal behandle vestindiske kolonier og ikke kolonierne på det amerikanske fastland. Går man forskellige bibliografier igennem, vil man se at meget forskning tager udgangspunkt i servinge og deporterede fanger i de engelske fastlandskolonier. Forholdene hér har været noget anderledes end på de caribiske øer, især hvis vi ser på de frigivne servinge og fangers kår.

Et hovedværk inden for emnet er amerikaneren Dr. Abbot Emerson Smiths bog fra 1947, *Colonists in Bondage: White Servitude and Convict Labor in America, 1607-1776.* Emerson Smith kommer hele vejen rundt om emnet – han behandler både fanger og servinge på fastlandskolonierne samt i de engelske kolonier i Caribien. [41] Han giver via talmateriale og kvalitative kilder at et billede af servingrekrutteringerne i London, transporten over Atlanten og videresalget af fanger og servinge i kolonierne, samt levebetingelser og fremtidsmulighederne for dem. Bogens syn på servinge ligger nærmest brudteorien i og med, at Emerson Smith i sin analyse ikke er i tvivl om, at der er tale om en form for menneskehandel. På den anden side sætter han også skel mellem slaveriet, som en gammelkendt institution helt tilbage fra antikken, og servingeinstitutionen; *"the latter was less familiar, and in fact was to a considerable degree the peculiar creation of Americans themselves."*[42] Der må i øvrigt sættes spørgsmålstegn ved, om Smith har ret i at slaveriet, som det udformede sig i de engelske kolonier i 16-1700-tallet, var en kendt institution. Det kapitalistiske slaveri var ikke blot en fortsættelse af antikkens slavesamfund.

Hvor Emerson Smith er blevet kritiseret for ikke at bruge sit talmateriale til fulde,[43] må man sige at David W. Galenson i *White*

---

[41] Fra 1707 samledes England, Wales og Skotland i unionen Storbritannien. Irland var gennem hele perioden ligeledes under engelsk styre. Da denne ændring i navn og geografisk udstrækning sker midt i den her behandlede periode, vil der blot bruges navnet England, når det drejer sig om hele perioden, og Storbritannien de enkelte steder der kun omhandler perioden efter 1707.

[42] Abbot Emerson Smith: *Colonists in Bondage. White Servitude and Convict Labor in America 1607-1776.* Chapel Hill 1947. s. 226.

[43] Anmeldelse af Lawrence A. Harper: *The American Historical Review*, vol. 53, no. 4, s. 826-827.

servitude in Colonial America,[44] skrevet på baggrund af hans Ph.D. fra Harvard i 1979, får vredet mange nye informationer ud om servingeinstitutionen på baggrund af bl.a. Emerson Smiths tal. Galensons talmateriale dækker kun, hvad han selv estimerer til 5-7 % af det samlede antal servinge transporteret fra England til Amerika.[45] Hans demografiske analyse af denne gruppe har bragt nyt lys omkring servingenes alder, køn og kvalifikationer. Ud fra tallene og på baggrund af en økonomisk synsvinkel er han også i stand til at se en udvikling i rekruteringen af servinge i forhold til antal, pris og kvalifikationer hos afrikanske slaver. På den måde giver bogen et bedre indblik i, hvordan servingeinstitutionen udviklede sig sideløbende med importen af afrikanske slaver. I korte træk kan man sige, at han forklarer overgangen fra "hvide" servinge til "sorte" slaver med rent økonomiske argumenter.[46] Bogen repræsenterer "the New Economic History"[47] inden for historieforskningen, og Galensons syn på servinge er taget ud fra et markedsorienteret grundlag, hvor han bl.a. argumenterer for, at servinge benyttede sig af at kunne forhandle sig til bedre kontrakter.[48] I spørgsmålet om hvordan servingeinstitutionen opstod lægger Galenson sig til kontinuitets-linien; "*The indenture system resulted from the efforts of early British colonizers of America to transplant the English system of service in husbandry to the New World.*"[49] Samtidig anerkender han dog, at "*white servitude and black slavery do appear to have been closely connected historically*"[50].

Galensons bog omhandler alene servingeinstitutionen, hvorimod temaet fangetransporter blev taget op i 1987 af A. Roger Ekirch, professor i historie i Virginia, i *Bound for America.* Han karakteriserer fangetransporterne som et led i afstraffelsesformen af kriminelle i England, som overgangen fra offentlig fysisk afstraffelse til længere fængselsstraffe og frihedsberøvelse.[51] Ekirch ser at der gennem perioden fra starten af 1600-tallet, hvor man var begyndt at deportere fanger til Amerika, og frem opstår større og større skel mellem almindelige servinge og straffefanger. Hvor begge grupper i den første tid primært stammede fra de laveste sociale lag i moderlandet, øges efterspørgslen på faglært arbejdskraft med tiden.

---

[44] David W. Galenson: *White servitude in Colonial America, An economic analysis.* Cambridge 1981.
[45] Galenson, 1981 s. 17.
[46] Anmeldelse af Timothy H. Breen: *The Journal of Southern History*, vol. 49, no. 1, s. 104-105.
[47] Georg G. Iggers: *Moderne historievidenskab*, København 1980. s. 85.
[48] Denne argumentation afvises i anmeldelse af Carole Shammas: *Reviews in American History*, vol. 11, no. 1, s. 43-46.
[49] Galenson,1981 s. 171.
[50] Galenson, 1981 s. 139.
[51] A. Roger Ekirch: *Bound for America. The Transportation of British Convicts til the Colonies 1718-1775.* Oxford 1987. s. 2.

Der sendtes altså flere faglærte servinge over, mens fangernes rekrutteringsgrundlag naturligvis ikke ændredes. Denne udvikling medførte en social udstødning af fangerne i kolonisamfundene.

Den caribiske historiker Hilary McD. Beckles har i mange år beskæftiget sig med Barbados historie, især med servinge og overgangen fra servingeinstitution til slaveri i kolonien. Beckels betegner servingeinstitutionen som "proto-slavery" og pointerer gennem hele sit forfatterskab mange ligheder mellem servinge og slaver.[52] Servingeinstitutionen var ifølge Beckles en træning i slaveri for de tidlige engelske plantageejere, derfor udtrykket "proto-slavery". Beckles gør op med flere teorier i tidligere historieforskning omkring slaveri og servingeinstitution. Han afviser for det første, at overgangen fra hvid til sort arbejdskraft udsprang af racistiske overvejelser. Heller ikke argumenter om, at det tropiske klima favoriserede afrikanere frem for europæere, holder stik, mener Beckles. Ud fra beregninger af omkostninger og prisudviklingen på servinge og slaver på Barbados, konkluderer han, ligesom Galenson, at overgangen fra den ene til den anden form for arbejdskraft nøje følger det billigste udbud.[53] Beckles tilgang til servinge og slaver i de vestindiske kolonier er i det hele taget præget af den materialistiske historieteori, hvor han understreger servingeinstitutionen som forudsætning for kapitalens akkumulation og senere investering i slaver. Beckles belyser bruddet fra den feudalt baserede "moral economy" til det kapitalistiske slaveri med inspiration fra Marx. Dette placerer Beckles i gruppen af forskere, der følger brud-teorien, idet servingeinstitutionen for Beckles, som nævnt, var en forudsætning for slavesamfundet i de Engelske kolonier. Han ser dog ikke helt entydigt på dette, og anerkender, at "*The institution* [servingeinstitutionen] *grew out of the feudal system of apprenticeship*".[54]

Der bliver i denne opgave ikke taget stilling til hvorvidt der var tale om kontinuitet eller brud i forbindelse med servingeinstitutionen i de Engelske kolonier. Dette vil kræve en større undersøgelse af engelske forhold både med hensyn til landalmue og fattigfolk i moderlandet og slavers forhold i britiske kolonierne.

Som det ses er servingeinstitutionen og fangedeportationerne rigt behandlet hvad angår de tidligere Engelske kolonier. Det kan derfor undre, at denne vinkel på dansk kolonihistorie ikke er taget op tidligere, men der er fornuftige forklaringer på dette.

---

[52] Hilary McD. Beckles: Plantation Production and White "Proto-Slavery": White Indentured Servants and the Colonisation of the English West Indies, 1624-1645, i *The Americas*, vol. 41, nr. 3 (jan. 1985), s. 21-45.
[53] Beckles: The Economic Origins of Black Slavery in the British West Indies, A Tentative Analysis of Black Slavery in the British West Indies 1640-1680. *The Journal of Caribbean History*, vol. 16, 1982. s. 36-56.
[54] Beckles 1985 s. 38.

Selv om forholdene på mange områder har været ens for de to landes kolonier, og selvom det danske kildemateriale i nogle tilfælde er bedre end for de britiske kolonier, fylder servingeinstitutionen og fangedeportationerne langt mere i den britisk/amerikanske forskning end herhjemme. Forklaringen skal ikke søges på kolonierne, men findes i moderlandenes hjemlige forhold. Generelt er europæisk kolonihistorie i høj grad kun blevet videnskabeligt behandlet, når det har haft indvirkning på - eller fra - moderlandenes politiske historie. Og her må man sige, at fangedeportationer og servinge har spillet en vigtig rolle i England, men ikke i Danmark. England var i 16-1700-tallet optaget af indre konflikter bl.a. omkring religion og kamp om den politiske magt, hvor deportation af religiøse og politiske modstandere blev en del af "løsningen". I Danmark var der aldrig tale om oversendelse af politiske fanger. Her brugte man hovedsagligt servingeinstitutionen og fangeoversendelserne som en ventil for Københavns arrest- og arbejdshuse, og som en særlig benådning fra kongen.

Også andre faktorer spiller ind på, hvorfor emnet i Danmark, til forskel fra England, Caribien og Amerika, ikke har spillet en rolle i historieforskningen. Dels var antallet af servinge og fanger oversendt fra Danmark betydeligt lavere end antallet oversendte fra England – også når der tages højde for befolkningerne størrelse i de to lande og deres kolonier. Det må også nævnes, at Danmark blot overtog ideen med at oversende servinge og fanger netop fra England. Der var derfor ikke tale om et særligt dansk fænomen, der kunne lægge op til forskning herhjemme.

POLITISK BAGGRUND FOR SERVINGE-INSTITUTION OG FANGEOVERSENDELSER

Da Danmark for alvor begyndte at blande sig mellem kolonimagterne i Caribien fra 1672, havde andre Europæiske stater allerede i lang tid været i området som handels- og kolonimagter. At være et skridt bag efter i koloniseringskapløbet var ikke nødvendigvis en ulempe. Det gav Danmark en mulighed for at anvende andre landes erfaringer med at drive en Caribisk koloni, også hvad angik brugen af servinge og fanger oversendt fra moderlandet. Anvendelse af servinge og straffefanger til det hårde markarbejde foregik i stort omfang i bl.a. de britiske øer til Caribien.

I den forbindelse giver det god mening at se på hvordan ideen med at oversende servinge og fanger opstod, og hvordan andre europæiske kolonimagter håndterede servinge og fangeoverførsler til kolonierne. For at afgrænse gennemgangen af dette skal der i det følgende ses på de engelske kolonier. Her igennem er der mulighed for at drage paralleller til de danske forhold og se i hvor høj grad man valgte at følge den engelske model eller udviklede en dansk model. Da dette felt inden for forskning i kolonihistorie er langt bedre undersøgt, når vi bevæger os uden for Danmark, vil det også kunne supplere med generelle oplysninger om emnet, som ikke findes belyst i de danske kilder.

Servinge- og fangemodellen i England

Servingeinstitutionen som fænomen opstod i den engelske fastlandskoloni Virginia omkring andet årti af 1600-tallet.[55] Oprindeligt var foretagendet en form for kollektiv produktion, hvor The Virginia Company betalte overfarten og stillede jord og arbejdsredskaber, mad, tøj og bolig til rådighed for kolonister, der havde underskrevet en syvårig kontrakt med kompagniet. Tanken var, at disse første "servinge" skulle have del i overskuddet fra kompagniets plantageproduktion, men altså ikke skulle modtage løn i tjenesteperioden. Projektet gik i vasken, da det viste sig, at der reelt ikke var noget overskud, og man derfor ikke kunne lokke flere kolonister til landet på den måde. Lignende foretagender i andre kolonier havde samme negative resultat. Servingeinstitutionen overgik efterhånden helt til privat initiativ, hvor søfolk og handlende fik folk i

[55] Smith, 1947 s. 8.

hjemlandet til at tegne servingekontrakt, og derefter videresolgte serving samt kontrakt til plantageejere i kolonierne. Selv fangetransporter blev foretaget af private "menneskehandlere" gennem aftale med den engelske regering, naturligvis.

En hel del mennesker nedsatte sig som servinge-agenter i de store engelske havnebyer, og servingekontrakterne blev til en hvis grad standardiseret. Agenterne opsøgte fattige folk og unge mennesker på gaden og fik på bedste beskub overtalt dem til at skrive under på en servingekontrakt. Tilbudet om at skulle give 4-5 års arbejde, hvor man var sikret det daglige brød og klæder, for selv senere at få sit eget lille stykke jord i den fremmede verden, har nok lydt lokkende i manges øre. Men der er faktisk også mange grelle eksempler på, at folk er blevet kidnappet og sendt af sted imod deres vilje.[56]

Fra starten af 1700-tallet opstod en anden type servinge, kaldet "redemptioners".[57] Der var i begyndelsen tale om, at engelske skibe opsamlede tyske emigranter fra hollandske havne og sejlede dem til de engelske kolonier. I modsætning til de før omtalte servinge, rejste redemptioners som regel i hele familier med rejsegods, oftest til fastlandskolonierne, og havde ikke tegnet servingekontrakt forinden. Ved ankomst fik de omtrent 14 dage til at skaffe betaling for overfarten. Kunne de ikke det, var de nødt til at tegne en servingekontrakt med skipperen, eller den pågældende der havde lagt ud for rejsen, og på den måde arbejde omkostningerne af. Tjenestetiden for disse servinge kunne variere betydeligt alt efter, hvor mange penge de skyldte.

Som ovenstående viser, har der altså gennem tiden og i forskellige geografiske områder været benyttet flere former for servinge, men i den Dansk Vestindiske historie tog servingeinstitutionen kun tankegodset fra den ene af disse, nemlig den form hvor kontrakten tegnedes inden afrejse, og hvor der ikke var tale om at få del i produktionsoverskuddet. Dog var de danske forhold noget anderledes end de engelske. Servinge og fangetransporten i Danmark forblev så vidt det kan dokumenteres, gennem hele perioden på kompagniets hænder i modsætning til den private handel, der prægede den engelske servingeinstitution og fangetransport. Det danske servingesystem og fangeoversendelser var derfor underlagt større statslig kontrol end for Englands vedkommende.

Hilary McD. Beckles bruger, inspireret af Max Weber, Barbados som idealtype på den generelle udvikling på de engelske kolonier i Vestindien.[58] Barbados er i denne opgave valgt som det britiske eksempel på servingesystemet og fangetransporter. Valget skyldes dels,

---

[56] Smith, 1947 s. 67ff.
[57] Smith, 1947, s. 21.
[58] Beckles, 1982 s. 37.

at der pga. et virkelig godt kildemateriale er skrevet en hel del om øens tidlige koloniperiode, og dels at de fysiske rammer kan sammenlignes med de danske koloniøer. I 1627 blev Barbados koloniseret af England, og helt fra starten anvendte man her servinge som den absolut vigtigste arbejdskraft.

Koloniseringen af Barbados gik stærkt. Allerede efter 2 år var der udloddet over 200 store plantager på mere end 100 acres i gennemsnit. Dette tyder på, at der i høj grad har været tale om mere velhavende bosættere, da det blev krævet, at en plantageejer for hver 10 acre skulle have en hvid mand i tjeneste – altså en serving.[59] I første omgang var det plantageejerne selv, der gennem kontakter i England skaffede deres egen arbejdskraft. Disse tidlige servingekontrakter har været ret forskellige fra gang til gang, alt efter hvad plantageejeren ville give som betaling, og hvor ivrig servingen var for at komme af sted.

For Barbados vedkommende svandt antallet af servinge dog hurtigt igen. Øen havde i de første årtier hovedsagligt produceret tobak og bomuld, og var på kort tid blevet helt opdyrket. Sukkerdyrkningen kom til øen i 1640 og blev i løbet af de næste 20 år øens førende produkt. Sukkerproduktion kendetegnedes ved at være meget kapitalkrævende. For at kunne udvinde sukkersaften fra rørene hurtigt efter høst skulle der placeres en sukkermølle på plantagen. En velfungerende sukkerplantage havde gerne to forskellige typer møller; en vinddreven, og en oksedreven i tilfælde af manglende blæst og i spidsbelastninger. For at have råd til en mølle og for at udnytte møllekapaciteten fuldt ud måtte plantageejeren have meget opdyrket jord, og det krævede igen store arbejdsressourcer. Sukkerproduktion var altså en form for jordbrug, hvor kun de velhavende kunne være med og som favoriserede store plantager. Dette medførte en jordkoncentration, hvor små jordbrugere blev købt op af store. En serving havde ifølge sin kontrakt krav på et stykke jord efter endt tjenestetid. Men da al jord nu var udstykket, var dette ikke muligt. Nogle kunne få jord på en anden britisk ø, men mange måtte vende hjem til England eller endte med at tage arbejde hos plantageejeren igen. Denne gang dog som lønarbejder, men uden at se skyggen af det lovede jord. Selvom der altså var hårdt brug for arbejdskraft på sukkerplantagerne, var det ikke længere attraktivt for fattige folk i England at skrive kontrakt. Løsningen var derfor at benytte ufrivillig arbejdskraft. Og den havde England også nok af. Sideløbende med at importen af slaver fra Afrika steg, sendte England nu flere og flere af sine straffefanger over til tvangsarbejde i sukkermarkerne.

---

[59] F.C. Innes: Pre-sugar Era of European settlement in Barbados: *The Journal of Caribbean History*, vol. 1, nov. 1970, s. 10

England havde siden 1597 tilladt, at løsgængere og småkriminelle blev sendt til kolonierne som arbejdere. Fra 1615 ses i enkelte tilfælde, at dødsdømte kriminelle mod benådning blev sendt i strafarbejde til kolonierne. Men først ca. 100 år efter vedtages en egentlig lov om oversendelse af straffefanger. Der var nu tale om en egentlig eksildom og ikke en undtagelse eller benådning fra den almindelige dom. Med "The Transportation Act" fra 1718 kom deportationsdommen til at ligge imellem dødsdom og de korporlige straffedomme i hårdhed. Da Storbritanien ikke tidligere havde mulighed for at idømme folk strafarbejde og frihedsberøvelse over for grove forbrydelser i det normale domssystem, blev deportationsdommen en populær løsning på at skaffe Storbritanien af med sine kriminelle uden ligefrem at henrette dem.[60] Fra loven blev vedtaget i 1718 og frem til 1786 dømtes omkring 50.000 mennesker og blev sejlet fra de britiske øer til strafarbejde i kolonierne. Dommene lød på enten 7 år, 14 år eller livstidsstraf. I England var det forbrydelser som fx tyveri, falsk mened og krybskytteri, der medførte en deportationsdom. Ligeledes i Irland, hvorfra der også blev sendt mange løsgængere af sted. I Skotland blev dommen mest brugt til kriminalitet, der tidligere hørte under dødsstraffen som fx mord, røveri og voldtægt.

Det, der adskilte en serving fra en straffefange, var altså alene udbetaling af et jordstykke og en mængde tobak ved endt tjenesteperiode. De fleste arbejds- og levevilkår var de samme for begge grupper. Så snart de var sat på et skib til Vestindien, var de betragtet som en handelsvare, som skipperen kunne sælge videre, når skibet kom i havn. En serving måtte ikke drive handel og kunne ikke gifte sig uden sin mesters tilladelse. Fangerne havde ingen juridiske rettigheder, så længe de afstod deres straf. I en retssal gjaldt deres vidneudsagn kun i forhold til andre fanger. Til gengæld havde begge grupper visse materielle rettigheder; nemlig retten til at modtage mad, klæder og et sted at sove. Deres hjem bestod af hytter, de selv byggede. På den måde adskilte de sig ikke meget fra de afrikanske slaver, som de også delte arbejde med. Arbejdsdagen varede fra klokken 6 morgen til 6 aften med et par timers frokostpause i den hedeste middagssol. Lørdag eftermiddag og søndag havde de fri. Arbejdet bestod for de flestes vedkommende i rydning af skov og krat og forskelligt markarbejde.

Dødeligheden blandt servinge og fanger var enorm stor. Alene overfarten kostede mange liv pga. dårlig udluftning, for lidt plads, dårlig mad og medbragte sygdomme. De fleste mennesker var fattigfolk og kriminelle fra storbyerne, som ikke var vant til det hårde

---

[60] Ekirch, 1987. s. 3. samt J.M. Beattie: *Crime and the Courts in England 1660-1800.* USA 1986. s. 451, 460

rydnings- og markarbejde i kolonien. Hertil kommer også de fremmede sygdomme og det fugtige varme klima. A.E. Smith anslår, at der i de første år af koloniseringen døde mellem 50 – 75 % af alle servinge og fanger i Britisk Amerika.[61]

Antallet af slaver fra Afrika oversteg fra midten af 1650'erne antallet af servinge og straffefanger på Barbados.[62] Både McD. Beckles og Galenson finder forklaringen på overgangen fra servinge til slaver i, at prisen på slaver faldt, efterhånden som den afrikanske slavehandel blev sat i system og samtidig steg omkostningerne for at have servinge og fanger som arbejdskraft. Servingene krævede kortere tjenestetid og de engelske servinge- og fangehandlerne ønskede højere profit. Samtidig blev servinge tiltrukket af andre engelske kolonier, hvor der var mulighed for at få jord efter tjenestetiden. Købte man en slave, var det en langtidsinvestering, der skulle plejes, men som også i mange tilfælde gav ekstra gevinst i form af børn. En servings arbejdskraft var tidsbegrænset, så det gjaldt om at udnytte den fuldt ud, mens man havde den. Ud fra det synspunkt kan man antage, at servinge og fanger blev presset hårdere under arbejdet i deres tjenestetid end slaverne.

Servinginstitutionen blev ikke afviklet samtidig i alle de engelske kolonier. På Barbados skete afviklingen af servingesystemet umiddelbart efter overgangen fra bomulds- til sukkerproduktion. Skiftet fra hvid til sort arbejdskraft skete i to faser. I første omgang udskiftedes den ufaglærte arbejdskraft, dvs. primært det hårde manuelle markarbejde. Efterhånden oplærtes flere og flere slaver til forskelligt håndværk og udkonkurrerede også på dette felt servingene. På Barbados var der i 1640 30 servinge per slave af afrikansk oprindelse. Derimod var der 17 slaver for hver serving i 1680.

Efter den amerikanske borgerkrig og tabet af sine koloniområder på det amerikanske fastland, fortsatte britterne med at transportere straffefanger til Australien i stedet. De fleste britiske fastlandskolonier vedblev med at bruge systemet helt frem til den amerikanske frihedskrig i 1775, hvor britiske skibe blev nægtet adgang til koloniernes havne. I 1783 forsøgte man at genoptage fangetransporterne til USA. Storbritanien var godt klar over, at deres straffefanger ikke var velkomne dér, så man udgav fangerne for at være frivillige servinge under kontrakt. Da man opdagede denne svindel i USA, lod man simpelthen ikke det næste skib i 1784 komme i

---

[61] Smith, 1947 s. 304

[62] David Eltis siger, at skiftet sker i 1640'erne, men dette må være en fejl, da hans henvisninger ikke bakker dette op: David Eltis: *The Rise of African Slavery in the Americas*. Cambridge University Press 2000, s. 48. Tværtimod har McD. Beckles og A. Downes (The Economics of Transition to the Black Labor System in Barbados, 1630-1680. i *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 18 (1987) s. 228) en graf der smukt illustrerer Barbados overgang fra at have flest servinge til et flertal af slaver o. 1656. Eltis henviser bl.a. til denne artikel.

havn, og skibet måtte aflaste fangerne i Britisk Honduras i stedet – også her til stor ærgrelse for indbyggerne. Efter dette forsøg, samt forsøg med at transportere fanger til Afrika, endte man som bekendt med at udskibe de britiske kriminelle til Australien. Denne trafik fortsatte i hen mod 100 år, men da var det for længst et afsluttet kapitel for Barbados og det øvrige britiske Caribien.

Englands servingeinstitution og tranport af fanger til sine kolonier i Caribien var forbillede for Vestindisk- guineisk Kompagni i Danmark. Men selv om udgangspunktet var det samme udviklede de to kolonimagters politik eller holdning til servinge og straffefanger sig meget forskelligt.

Baggrund for servingeinstitutionen og fangeoversendelserne i Danmark

Følgende afsnit går ned og ser nærmere på hvordan servingeinstitutionen og fangetransporterne fik deres start for Danmarks vedkommende. Bemærkelsesværdigt er det at se, at en form for institutionalisering af servinge allerede fandt sted inden Vestindiske Kompagni havde taget land i besiddelse, og inden der overhovedet havde meldt sig folk som servinge.

Direktionen for det Vestindiske Kompagni var helt fra begyndelsen klar over at arbejdskraft, i forbindelse med opbygningen af kolonien på St. Thomas, ville blive en mangelvare. Allerede i kompagniets første oktroj fra 11. marts 1671, havde direktionen forberedt sig på at antallet af interesserede plantageejere, som man forventede ville melde sig, ikke var nok. Opstartsfasen på en kolonisering havde vist sig at være meget ressourcekrævende, bl.a. med hensyn til arbejdskraft. Denne erfaring må man have draget dels fra det tidligere koloniseringsforsøg af St. Thomas i 1665, og dels fra de andre europæiske kolonier i det Caribiske område, der havde benyttet sig af servinge og fanger fra moderlandet. Allerede 2 år inden Vestindiske Kompagnis oprettelse havde en købmand, Anders Værn, foreslået det danske kancelli at etablere en dansk koloni i Caribien, hvortil han ville skaffe arbejdfolk ved hvervning af servinge.[63]

I den omtalte oktrojs § 14 står: *"Och efftersom Compagniet fattis Folch for at bygge och forsuare de Platzer och Logier som de for Sicherhed behöfuer, saa och for Colonierne at peuplere och Landet at*

[63] J.O. Bro-Jørgensen, 1966 s. 27, henviser til RA. Danske Kancelli, nr. 61, henlagte sager 1669. (fremover blot RA. DK samt arkivalienr.). Denne kilde er ikke undersøgt i forbindelse med dette speciale.

dyrche och tage i optagelse, da hafuer Vj dennem allernaadigst forundt aff huert Compagnie af de geworbene 2 Mænd, som Kand Vere Got sterck och dygtigt Folch af de som ere giffte oc nogen Handwerch Kand och herforuden til planter och anden deris tienniste saa mange aff de som j Voris Jern och fengsel dömmis, som de dertil tienlig eragter, och af Quindfolch saa mange som de begierer af de som for deris U-shichelig Lefnet er bragt til hefftelse och j Spind huuset eller anden steds findes.'[64]

Som man ser i dette citat fra oktrojen kunne kompagniet med kongens tilladelse trække på flere grupper af den danske befolkning for at danne en helstøbt koloni. Til koloniens militære forsvar ville kongen yde 2 mand fra hvert af de danske (militære) kompagnier. Hertil kom de frivillige kolonister, som skulle drive næring ved deres håndværk, altså faglærte, eller dyrke plantager, altså jordejere. Til det hårde ufaglærte arbejde stillede kongen sine straffefanger fra bl.a. Bremerholm til rådighed. Hertil kom også løsgængere og løsagtige kvinder fra Børnehuset, eller Spindehuset, som det også blev kaldt. Der nævnes ikke direkte servinge i oktrojen, men der er ingen tvivl om at man har haft kendskab til fænomenet.

Kompagniets viden om brug af servinge og straffefanger i andre europæiske kolonier måtte væsentligst stamme fra søfolk og handlende, der havde rejst i Vestindien og set, hvordan livet dér foregik. Den første guvernør over St. Thomas var den da 33-årige Jørgen Iversen. Han blev indstillet af kompagniets direktion og udnævnt af kongen. Valget faldt på netop ham, fordi han havde stor erfaring med handel og landbrug i Vestindien. Det interessante i denne sammenhæng er, at Jørgen Iversen selv havde været serving på den engelske koloni St. Christopher, formentlig i årene 1654-1659.[65] Efter sin hjemkomst fra St. Christopher havde han drevet en del handel på de engelske kolonier. Iversen medvirkede uden tvivl til, at direktionen fra start af benyttede servinge som den primære arbejdskraft fra moderlandet i kolonien. Han havde set, og selv været en del af denne institution på St. Christopher, og vidste i hvor høj grad en vellykket kolonisering afhang af rigelig med arbejdsdygtigt mandskab. Det højeste antal af oversendte fanger og servinge fandt sted i Iversen embedsperiode, og det var naturligvis også i denne koloniseringsopstart at behovet var størst. Iversen var med sin baggrund helt klar over, hvor hårdt og utaknemmeligt livet som serving var, og at mange servinge havde måttet lade livet under de

---

[64] Ole Feldbæk (red.): *Danske Handelskompagnier 1616-1843 Oktrojer og interne Ledelsesregler*. København 1986. s. 372f.

[65] Der er uenighed blandt forskere om hvornår og hvor længe Iversen opholdt sig som serving på St. Christopher. Se fx Fr. Krarup: Jørgen Iversen (Dyppel), Vestindisk Compagnies Gouverneur paa St. Thomas: *Personalhistorisk Tidsskrift*, 2.rk. 6.bd., 1891, eller J.O. Bro-Jørgensen, 1966 s. 47 samt Dansk Biografisk Leksikon.

strenge kår på bl.a. St. Christopher. Det kan derfor undre, at han senere selv medvirkede til at bruge samme metode på St. Thomas. Forklaringen synes at være, at Iversen tog sit embede som koloniens første guvernør alvorligt og handlede ud fra, hvad han mente, der i sidste ende ville gavne Det Vestindiske Kompagni mest.

De danske servinge

Den 29. april 1671 gav direktørerne den nyudnævnte guvernør, Jørgen Iversen, fuldmagt til at kunne antage servinge i kompagniets tjeneste.[66] Samtidig skrev direktionen en formular til brug som kontrakt mellem servingen og kompagniet. Kontrakt-teksten blev optrykt således, at den blot skulle udfyldes med navn, dato, underskrift. Man ser, at tjenestetid og tobaksmængden, der skulle gives, når tiden var overstået, også skulle indskrives i kontrakten. En servingekontrakt anno 1671 er affotograferet og vist på side 66.

Den trykte kontrakt understreger at kompagniet var beredt på et stort antal servinge, og så en fordel i at have ensartede kontrakter med hele servingestaben. Kontrakten kan på den måde ses som et udtryk for en standardisering og institutionalisering af servinge allerede inden kompagniet havde hvervet folk til den første afsejling.

Handlen med de Vestindiske øer gik trægt og kompagniet måtte i 1675, 22. maj udvide handelsprivilegierne, således at alle kompagniets aktionærer nu havde privat handelsret. I samme omgang blev det vedtaget, at alle private skibe, der sejlede fra Danmark til St. Thomas skulle medbringe 2 arbejdsmænd hver. Kompagniet betalte skipperen 10 rdl. for hver mand, der forblev på øen og arbejdede for kompagniet. Medbragte skibet ikke 2 arbejdsfolk måtte skipper betale en bøde på 20 rdl. Denne udvidelse af handelsprivilegierne skulle altså samtidig skaffe mere arbejdskraft til øen. Det nævntes ikke, under hvilke betingelser disse udsendte folk skulle arbejde, men da der ikke er krav om, at de skulle være faglærte, er det sandsynligt at der var tale om en form for servingearbejde. Dette krav til private skippere om at skaffe arbejdskraft til øen, var ikke en dansk ide, men en tanke man havde optaget fra de Franske kolonier i området. Dér var det i 1672 blevet vedtaget at alle skibe på mindre end 100 tons, skulle medbringe 2 servinge, eller *engages*, som det dér kaldtes, til de franske kolonier for at øge arbejdsstyrken.[67]

---

[66] RA, VgK, 12. s.11ff.

[67] Charles Woolsey Cole: *Colbert and a Century of French Mercantilism*, vol. 2, New York 1939, s. 21f, samt Westergaard, 1917 s. 44 n. 35. Westergaard daterer den danske plakat 22. februar 1675, men jf. RA. VgK 6. *(1671) 1675-90 Participanternes resolutionsprotokol* og RA. VgK 12, s. 230 samt Peder Mariager: *Een saavidt muelig fuldstændig Historisk Efterretning extraheret af Det Vestindiske og Guineiske*

I kilderne er der ikke fundet nogen eksempler på at private skibe rent faktisk medbragte servinge eller arbejdsfolk til St. Thomas – ej heller at bøden på 20 rdl. for ikke at gøre det, blev betalt. I det hele taget var omkostningen og risikoen for at udsende et skib til Vestindien så høj, at der næppe har været mange privatfolk, der havde råd eller vovede det.[68]

For at fremme antallet af danske folk på St. Thomas måtte kompagniets altså finde en anden metode. Der var ikke mange velbjergede danskere, der vovede at oprette plantage på øen, men til gengæld strømmede det ind med kolonister fra de omliggende øer. I instruksen fra 28. august 1680 gjorde direktionen guvernør Nicolas Esmit opmærksom på, hvor vigtigt det var at få flere "*fremmede gode Plantere*" til St. Thomas. Nyankomne plantere skulle have et stykke jord i forhold til det antal servinge de havde, "*Thi jo meere Mennisker der er, jo bedre nærer dend Eene sig af dend anden…*"[69]

Ved dette forslag ønskede man både at øge befolkningen med plantageejerstatus og servingestatus, da det udfra kompagniets synspunkt var nødvendigt med både ejere og arbejdere for at opnå en succesfuld kolonisering.

Som det i næste afsnit illustreres, var der en lang periode fra 1690-1735, hvor der ud fra de undersøgte kilder stort set ikke ankom servinge – eller fanger for den sags skyld – til kolonien. Tanken om at benytte servinge til at arbejde og befolke landet dukkede dog op fra tid til anden. Vicekommandant Bredal og sekretrådet på St. Thomas anmodede i 1718 til kompagniets direktion i København om, at "*mand kunde faae fra Dannemarck ligesom her skeer under de Engelske og Franske, engagez for 3 Aar eller meere, og at hver Planter maatte for hver 20 Negere holde een saadan blank paa deris Plantager, hvilche, naar Soldater Døde kunde tages i Fortet i tieniste for at Supplere dem; thj her er mange Plantager som der iche er en blank paa, og letteligen kand Rofves, og Indvaanerne undskylder sig med at de ingen her kunde faae til leye.*"[70] To ting falder i øjnene ved denne formulering. For det første ses det, at Bredal benyttede det franske ord, engagé, for serving, hvor man ved kompagniets oprettelse så, at påvirkningen vedrørende servingeinstitutionen primært kom fra de engelske kolonier. Bredal nævner i samme forbindelse både britiske og franske kolonier, og der har muligvis på dette tidspunkt ikke været den store

---

Compagnies Archiv, Bøger og Protocoller, angaaende bemelte Compagnies Etablissementer udi Vestindien og Guinea, fra begyndelsen… 30. juli 1753. Det Kongelige Bibliotek, Ny Kgl. Saml. 426a fol. s. 27 er datoen for plakaten 22. maj 1675.

[68] Bro-Jørgensen, 1966 s. 78. Bro-Jørgensen nævner ligeledes plakaten og daterer den uden kildehenvisning til september 1675.

[69] RA, VgK 77. *1624, 1659-80 Breve og dokumenter, indkomne og udgående*. 28. aug. 1680.

[70] RA, VgK 94. *1715-1719 Breve og dokumenter fra Vestindien*. 16. marts 1718.

forskel på de to kolonimagters servingesystemer. Det har ikke været muligt at undersøge dette perspektiv til opgaven, så man må derfor tage Bredals ord for gode varer, hvad det angår. Det er dog mærkeligt, at Bredal henviser til engagés som et fænomen, man ikke hidtil har kendt til på den danske koloni.

Den anden i øjenfaldende ting ved Bredals brev er, at man her tydeligt ser en udvikling fra den tidligere periode af koloniseringen til denne senere i synet på servingeinstitutionens funktion. I startperioden var der tale om en løsning på manglende arbejdskraft i kolonien. Servinge og fanger blev oversendt primært med det formål at arbejde for kompagniet i dets plantager og med opbygning af bl.a. Christiansfort. Men i 1718, hvor den afrikanske slavehandel var velkonsolideret på St. Thomas og antallet af slaver rigelig, så man naturligvis anderledes på servinge. Servingeinstitutionens opgave var nu primært at opretholde en vis andel af europæere på kolonien blandt det stigende antal slaver. Begrundelsen for på ny at opstarte servingeoversendelser var altså af sikkerhedsmæssige årsager. Man frygtede optøjer og oprør blandt de undertrykte plantageslaver, og ønskede derfor, at der som minimum var en europæer for hver 20 slaver på plantagerne, ligesom lignende regler var indført i andre kolonier. At sikkerhedshensynet var det væsentligste i denne periode understreges ved, at Bredal i brevet foreslog, at servinge skulle afløse soldaterne på kompagniets fort, hvis der her opstod mandskabsmangel blandt de militære. Men det i sig selv at have flere europæere, være sig soldater eller andre, på kolonien blev anset som en sikring mod slaveoptøjer. Der var da også retningslinier udstukket for, hvordan alle civile europæere skulle holdes bevæbnede, således at de kunne stille sig til rådighed i særlige tilfælde.

Direktionen besvarede året efter Bredal og rådets forslag således: "*Hvorledis conditionerne egentlig skulle være paa hvilke de Engagez I melder om skulde udsendis, og hvad de af Planterne skulle nyde viidis ikke, men at Planterne tilholdis, at holde slig een blank mand for hver 20 Nægere siunes meget billigt, i sær som det paa andre Eilande er brug og kunde være af god consequende*"[71] Heller ikke her virker det som om, at direktionen var bevidst om at man tidligere havde benyttet danske servinge på St. Thomas, og under hvilke betingelser de havde arbejdet under. Man havde dog kendskab til, at andre nationer brugte servinge i deres kolonier.

Endnu et år efter ser det ikke ud til, at kompagniet er påbegyndt at hverve nye servinge. Direktionen skriver i slutningen af året 1720: "*Setter I deschinet i verk, med et Fahrtøy, at sende effter Slaver, saa forrestille vi os vel, at I ingen Mandskab beholder tilo fvers, hværken af*

---

[71] RA, VgK 55. *1716 24/12-1737 27/10 Amerikanske og afrikanske kopibog.* 13. juni 1719. Udsendt med skibet Salvator Mundi

de, som kand mistis fra Salvator Mundi, eller af Soldateschen, til at overladis som engagez eller Servinger, men gaar dend Negotie ey for sig, da kand I ofverlade nogle til et forsøg, dog ingenlunde paa den Engelske maade, nembl: at selge dem men lade dem blifve i forbundt paa visse Aar, hos dem, der har dem nødig til Plantagierne, og kand da med neste Skib deraf et større antal følge."[72] Brevet viser en holdningsændring vedrørende videresalg af servinge til private plantageejere, som man betegner som den engelske måde.

På St. Thomas havde man ellers tidligere videresolgt servinge efter præcis samme metode som brugtes i de engelske kolonier. Der var heller ikke i de engelske kolonier tale om et permanent salg af personerne, men salg efter servingekontraktens tidslængde. Denne handel foregik mellem kompagniet og plantageejeren. Det er svært at sige, hvad direktionen her præcis havde forestillet sig. Skal formaningen om ikke at sælge servinge forstås som, at kompagiet ikke måtte tage penge for at give servinge til private plantageejere? Eller at kompagniet blot ikke måtte have direkte økonomisk fortjeneste ud af det, men godt måtte få dækket rejseudgifterne? Brevet kan også tolkes til at direktionen ønskede at der blev lavet en overenskomst mellem serving og den private ejer uden om kompagniet, således at "handlen" hverken skete uden servingens vilje eller til kompagniets økonomiske fortjeneste.

Da importen af danske servinge fik en opblomstring i forbindelse med koloniseringen af St. Croix omkring 1735, blev der sat præcise retningsliner op for, hvem der kunne rekrutteres både som almindelige nybyggerfamilier og som servinge.

"1. At Folck som ere unge fra 16 til nogle og 20 aar ere de beste, som kand taale den Clima, men dog passeerer det, naar de icke ere over 40 aar.

2. Giffte Folck med et eller fleere Børn modtages, siiden det er saadanne som skall anviises Grunde til deres Fornødenhed at beplandte, dog at Forældrene icke ere udslæbede, men imod 40 Aars alder i det Høyeste.

3. De Unge Folck som antages at udgaae som Servinger til at tiene der i Landet, nyder til udreedning her 6 rdr. og fri transport, men de Giftte som udgaae for at optage Grunde nyder intet andet end fri transport herfra Khaun underveys til St. Croix og der kommende nyder de dend fornødne Assistence indtil de af Jordens Grøde kand erholde hvis de til deres Subsistence fornøden behøver effter den anstalt som allereede er føyet derpaa stædet, og hvormed de forhen udgangne ere vel fornøyede.

---

[72] RA, VgK 55. 5. dec. 1720.

4. De familier som udgaar bliver alle til St. Croix destinerede, men de unge Servinger, faar tieneste saavel paa St. Thomas og St. Jan som St. Croix."[73]

Servingene skulle ideelt set være mellem 16 og 20 år og ugifte. De 6 rdl. gik til udredning, dvs. udstyr til rejsen, menlig diverse klæder og en hængekøje.

Nogenlunde på denne tid opstod også andre ideer om hvad formål en servingeinstitution skulle tjene. Med Carl Adolph von Plessen i spidsen for det nye syn, skulle servingene nu udsendes med det formål at lære sig tropisk landbrug. Dette tiltag må også ses som en del af oplysningstidens værdier. Von Plessens servinge-projekt undersøges i denne opgave på side 90.

De danske fanger

Kompagniets oktroj fra 1671 indeholdt som nævnt også mulighed for at oversende dans ke jernfanger til strafarbejde for kompagniet. Men hvordan passer denne ordning sammen med den øvrige straffepraksis i Danmark på denne tid?

Afstraffelse af kriminelle i Danmark i perioden fra 1672 til 1755, skete oftest i form af offentlig korporlig afstraffelse. De straffe, der var fastsat ved lov, omhandlede drab, vold, tyveri, indbrud, sædelighedsforbrydelser og forbrydelser mod kirke og konge.[74] Kun et fåtal af denne type forbrydelser gav pengebøder,[75] resten medførte ifølge loven enten korporlig afstraffelse i form af brændemærkning eller kagstrygning, eller dødsstraf i form af halshugning, hængning, eller hjul og stejle. Lød dommen på kagstrygning efterfulgtes afstraffelsen som regel af livstids arbejdsstraf på Bremerholm eller ved kongens fæstninger. Brændemærkningen og kagstrygningen var i realiteten en udstødelse af og fra samfundet, hvor tyvens krop var mærket for livet, og hvor tyven ligeledes havde mistet æren, og dermed den almindelige accept fra omgivelserne.[76] Både dødsstraffene og disse "udstødelsesstraffe" havde som det ses alvorlige konsekvenser for den dømte, selv om forbrydelsen kunne være af en mindre karakter. De hårde straffe kunne, hvis de blev udøvet til punkt og prikke, naturligvis også få store konsekvenser for samfundet, der så

---

[73] RA. VgK 292. *Bogholderens kopibøger 1739-46.* Brev til konferencråd Friderich Rostgaard fra kompagniets bogholder P. Mariager. s. 152

[74] Tyge Krogh: *Oplysningstiden og det magiske. Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel.* København 2000. s. 384f, vedr. Danske Lov fra 1683.

[75] Krogh, 2000 s. 284f. Det drejede sig om manddrab i våde eller vildelse, korporlig vold, lejermål og hor.

[76] Tyge Krogh: *Staten og de besiddelsesløse på landet 1500-1800.* Odense 1987, s. 73ff.

ville miste mange mennesker ved henrettelser og udstødelse. Der var altså behov for at nuancere afstraffelsesformen, som vi også ser det ved ChristianV's lov, således at en mindre førstegangs forbrydelser ikke medførte død eller udstødelse. Straffen blev derimod øget ved gentagne forbrydelser. Denne lov tog også højde for, at brændemærkede og kagstrøgne ansås for æresløse og lod som nævnt disse folk hensætte til strafarbejde, så de dog kunne overleve uden at skulle fortsætte deres uærlige liv som fx tyveknægte. Disse straffearbejdere eller jernfanger blev, som nævnt i indledningen, af samtiden betegnet som slaver. De havde mistet alle juridiske rettigheder og hørte under kongens ejendom. De var sat i jernlænker og til hårdt, ulønnet tvangsarbejde, og al arbejdets frugt tilhørte ligeledes kongen alene.

Det er i lyset af dette strenge afstraffelsessystem at fangetransporterne skal ses. Fangetransporterne blev aldrig en del af straffeloven i Danmark sådan som i England, men var gennem hele perioden en kongelig benådning.

Fangetransport lignede umiddelbart en god løsning på mange problemer. Hidtil blev folk hængt for grove forbrydelser, såsom hestetyveri og ildspåsættelse og kunne benådes til strafarbejde på kongens fæstninger. At sende fanger til de vestindiske kolonier gav retssystemet endnu en mulighed for at straffe folk, der trods forbrydelsen ikke ansås for fuldstændigt moralsk fordærvede. Den enkelte fange slap for dødsstraf og kunne, hvis han overlevede den svære første tid og det hårde arbejde, opnå sin frihed i kolonien. Om det reelt var lettere at "starte på en frisk" på kolonierne end hjemme i Danmark er tvivlsomt, men sådan kan det meget vel have set ud fra det danske retssystems og fangens perspektiv. Samtidig slap Danmarks købstæder for løsgængere og tyveknægte, der gang på gang lavede problemer og generede ærlige borgere. I begyndelsen af perioden var der ikke tanke for, at fangerne nogle gange medbragte deres dårlige vaner til kolonien og dermed skræmte den øvrige befolkning. Da det var kompagniet selv, som udvalgte fangerne blandt dødsdømte og strafarbejdere på Bremerholm, mente man sikkert også, at det var brugbare folk, der blev oversendt. Kompagniet fik med fangetransporterne løst problemet omkring mangel på arbejdskraft i kolonierne på en billig måde. Ved at betale overfart, mad, tøj og husly havde de her en arbejdskraft til fri disposition på ubestemt tid.

I 1682, hvor Jørgen Iversen igen udnævntes til guvernør, var det hans ide, med støtte fra baron Jens Juel, medlem af kompagniets direktion, at styrke kolonien med endnu et hold fanger. Hensigten fra kompagniets side var sådan set ikke at straffe disse mennesker, men at udnytte deres arbejdskraft uden store omkostninger.

I Jørgen Iversens instruktion fra 29. oktober 1682 står, at hvis der blandt fangerne findes folk, der er dygtige og vil have en plantage,

skal de bevilges et stykke jord. "*Og som vell vides at de ere fattige, og indtet hafuer med at begynde*" kunne disse folk låne til "*ett par Skiorter heller Sercker, ett par lerrets Kledniger, en Gryde, en Øxse, en Kapmes, en Hacke*" og til føden.[77] Lånet skulle tilbagebetales når den nye jordejer var blevet i stand til at klare sig selv økonomisk. Han skulle også tilbagebetale kompagniet for rejseudgifterne. Nu var dette tiltag bestemt ikke den rene filantropi. Kompagniet så også nogle fordele ved det. Blandt andet var renten på lånet høj; 33 %.[78] Den høje rente er også et udtryk for den store risiko, der var ved at låne penge til de nyankomne danskere. Chancen for at de overlevede og oveni købet tjente et overskud var meget ringe. Det var også væsentligt for kompagniets aktionærer, at al kolonijord var opdyrket, således at udbyttet for handelskompagniet blev størst muligt. Efterspørgselen på jord fra kapitalrige og erfarne plantageejere var ikke høj nok,[79] og som alternativ måtte kompagniet altså udbyde jorden til danske fanger. Direktionens holdning overfor brugen af straffefanger ændrede sig ikke væsentligt i de første 10 år. I 1672 skriver direktionen til Iversen: "*Fangerne… stiller vi til eder at ramme effter en hvers forhold, dog seer vi gierne, saa viit Compagniets gafn det taale kand, og I Raadelig agter, at en hver som didovuer komme, kand vere bedre til freds med sin stand, hand der hafuer, end dend hand her var i.*"[80]

Det ser ikke ud tils at hensigtserklæringen fra 1682 om at lade egnede fanger få et stykke jord og blive selvstændige landbrugere blev efterlevet. Der er ingen eksempler pås at fanger, direkte ankommet fra Danmark, har modtaget hverken jord eller lån til egne landbrugsredskaber. Det tyder pås at de reelle forhold for fangerne var dårligere end kompagniets smukke intentioner. Dette spring mellem ønske og realitet kan skyldes at der faktisk ikke var egnede folk til at bedrive eget landbrug blandt fangerne, eller at man så en større fordel i at udnytte arbejdskraften til kompagniets direkte fordel på kompagniets egne plantager og fort. Endnu en forklaring kan også være at kolonisamfundet hverken så det rimeligt eller trygt at tidligere kriminelle gik frit rundt i samfundet og drev forretning.

Kompagniet ændrer holdning til fangetransporterne

Som det ses, i foregående afsnit, gav Christian V i kompagniets oktroj fra 1671 lov til, at kompagniet udvalgte sig de bedst egnede fanger til udskibning blandt jernfangerne på Bremerholm. Den næste oktroj

---

[77] RA. VgK 27. *1671-90 Instruktioner, bestallinger, kontrakter og edelige reverser*. 29. okt. 1682, Jørgen Iversens instruktion.
[78] RA. VgK 27. 29. okt. 1682, Jørgen Iversens instruktion.
[79] J.O. Bro-Jørgensen, 1966 s. 93f.
[80] RA. VgK 41. 9. okt 1672, brev fra direktionene til guvernør Iversen.

kom i 1697, og her var bl.a. den bemærkelsesværdige ændring, at straffefanger ikke nævntes med ét ord.[81] Da oktrojen var et resultat af forhandlinger mellem stat og kompagni, er det ikke muligt at se ud fra oktrojen alene, hvem af parterne der stod bag denne forandring. For at få svar på dette må der ledes i andre kilder, fx korrespondance mellem stat og kompagni. [82] Men man kan af oktrojen udlede, at emnet omkring fangetransporter enten slet ikke var relevant længere og derfor ikke fik plads i dokumentet, eller at man under forhandlingerne ikke kunne nå til enighed vedrørende fangetransporter, som derfor måtte udelukkes fra oktrojen, og i stedet skulle forhandles i hvert enkelt tilfælde. Meget i kilderne tyder på den sidste forklaring, da der i den følgende periode synes at opstå et skel mellem kompagniets ønsker på den ene side og kongens på den anden.

I 1701 skrev kongen til Claus Rasch, politimesteren i København, at Birgitte Hellisdatter, der nu for anden gang havde begået tyveri, efter at hun var blevet kagstøgen og landsforvist ved første tilfælde, skulle forsendes til Vestindien "*saa fremt os elskel. directeurerne ved voris Africanske og Vest Jndiske compagnie imod hende ville tage*".[83] Rasch videresender brevet til kompagniet. Høfligt, men bestemt, takker direktionen " *i dybeste underdanighed, at Eders Kongel. Mai. haver* […] *sat i vor Magt at imodtage samme eller icke, Men som saadanne Folck tiener langt mindre paa de Stæder end her, det og skulde hindre Negotien om det skulle være een Straf at komme til Vestindien, Saa vil vi allerunderdanigst bede Eders Kongel. Mai. vilde fremdeeles blive i de Naadige Tancker mod det Vestindiske Compagnie og det ey med Misdædere bebyrde*"[84] Kompagniet afviste altså Birgitte, og sendte også et brev til Rasch hvori afslaget blev begrundet med "*Dend u-lykke som saadanne Misdædere sidst anrettede er endnu i ald for frisk Hukommelse, hvorfor vi maae have Ærlige Folck og ey Misdædere did at sende.*"[85] Direktionen nævner ikke konkret, hvilken ulykke der var tale om, men den alvorligste hændelse angående deporterede fanger var mytteriet på skibet Havmanden 18 år tidligere. Dog havde kompagniet siden denne episode skaffet sig adskillige danske fanger til St. Thomas uden at klage. Derfor virker det mærkeligt, at man pludselig nu så fangedeportationer til kolonien som et problem. Direktionens ændrede holdning til fangedeportationer kan altså ikke kun være begrundet i en

---

[81] Ole Feldbæk, 1986 s. 381ff

[82] De anvendte kilder indeholder ikke information om dette, men spørgsmålet er ikke undersøgt særskilt til denne opgave.

[83] O. Nielsen (red.): *Kjøbenhavns Diplomatarium*, bd.VII. København 1886. s. 631, nr. 968.. Brev fra Fr. 4. til politimester Claus Rask 27. maj 1701.

[84] RA. VgK 181. Kopi af brev til kongen fra direktionen 4. juni 1701. Birgittes straf skulle i stedet være dobbelt kagstrygning, brændemærkning i panden og igen landsforvisning.

[85] RA. VgK 181. Kopi af brev til politimester Claus Rasch fra direktionen, 4. juni 1701.

frygt for mytteri eller andre uroligheder fra fangernes side. Til kongen giver direktionen, som det ses ovenfor, en økonomisk forklaring på afslaget. Straffefanger kunne simpelthen ikke arbejde lige så godt i Vestindien som i Danmark, og det ville oven i købet skade koloniens rygte blandt mulige kolonister og handlende at have øen beboet af straffefanger. Denne bøn om at måtte blive fri for fangearbejdere er tilsyneladende glemt i 1726, hvor kongen igen oversender fangen Christian Friderich Stub.[86]

Konflikten mellem koloniens bedste og kongens ønske øgedes med tiden. I 1737 foreslog J.L. Holstein, oversekretær i Danske Kancelli, efter kong Christian VI's befaling, "*at deslige Delinqventer i fremtiden kunde dømmes til Colonien der i vestinien at arbeyde*".[87] Dette blev begrundet med, at der var for mange livstidsfanger, både mænd og kvinder dømt til arbejde på henholdsvis Bremerholm og i Spindehuset. Kompagniet svarede tilbage, at man "*ingenlunde kan betjene sig af eller tør indlade sig med delikventer*"[88]. Det er klart at kompagniet af egen interesse måtte afvise kongens ønske. Selv om man før havde modtaget straffefanger, var det dengang efter aftale i hvert enkelt tilfælde, således at kompagniet selv kunne udvælge hvilke personer de ønskede, hvor mange og hvornår. Blev der indført en domskendelse lydende på strafarbejde i kolonien, ville denne beslutning pludselig ligge i hænderne på det danske retsvæsen. Der er ingen tvivl om, når man hører argumenterne for og imod at indføre deportation til Dansk Vestindien som reel strafudmåling i det danske retssystem, at hensigten med denne straf alene var at fjerne presset på de overbefolkede straffeanstalter i Danmark. Der blev ikke taget hensyn til kompagniets behov for at kunne styre tilstrømningen af folk til øerne.

Den skarpe afstandtagen til at benytte straffefanger optrappedes yderligere og endnu engang i 1746 måtte kompagniet slå i bordet. Direktionen udarbejdede følgende liste med argumenter mod fangetransporter til kolonierne.

1. "Som Slaver at arbeide i Plantagierne ere de gandske utienelige; efftersom ingen blanck kand udstaae at arbeide i den Heede, som de Sorte, ey heller kand de som Fanger dertil betroes, tilmed ere de alt for Kostbare at underholde, da en Neger maae saa got som underholde sig self, men disse skulle i det land hvor alting er Kostbar underholdes med Klæde og Føde.

---

[86] Se side 41.

[87] RA. VgK 181. Brev fra kancelliet til direktionen, 14. aug. 1737.

[88] RA. VgK 181. Brev fra direktionen til kancelliet, 21. sep. 1737.

2. Ey heller bør eller kand en Blanck tracteris udi de lande som en Sort Slave; thi de Sorte maae altiid holdes til at bære frygt for de Christne og blancke, hvilcken frygt vilde forsvinde, naar de saae at de blancke, som skulle være Christne bleve tracterede paa samme Fod som de Sorte.

3. Saadanne blancke Slaver vilde upaatviflelig stedse være betenckt (?) paa deres Frihed, og tilden ende ved alle Leyligheder tillige med de Sorte, grube til de farligste resolutioner, og anstille de bedrøveligste revolter derpaa Landet.

4. Ingen af Indvaanerne enten ville eller kunde for deres Sickerhed antage dem i deres tieneste, da de icke kunde bruge dem som Ærlige Folk og langt mindre betroe dem moget Gevæhr eller opsiun over deres plantagier og Slaver.

5. Langt mindre kunde Compagniet antage dem som Soldater og betroe dem Gevæhr og Vagt paa Forterne, som og ingen af de øvrige Soldater skulle vilde giore tieneste med dem

6. At lade dem gaae som frie Folk derpaa Landet vilde end være skadeligere; thi da kunde de best finde Leylighed til at anstille Sammenrottelser og revolter, som Mennisker der intet kunde betroes og alleene tragtede effter deres Frihed, og paa saa langt bortliggende Stæder icke agtede at foretage sig end og de allergrueligste Gierninger."[89]

På trods af de hårdtslående argumenter vovede Danske Kancelli allerede året efter, i 1747, endnu engang på vegne af kongen at forespørge om direktionens mening om at sende livstidsfanger til Vestindien.[90] Som svar udarbejdede direktionen et meget udførligt svar med den ovenstående liste som forbillede, men med yderligere 3 argumenter. Man understregede, at ingen fornuftig kaptajn og søfolk ville begive sig på overfart med fanger efter den bitre erfaring med Havmanden i 1683.

Kompagniet havde i starten af koloniseringen på mange områder været inspireret af England, men med hensyn til straffefanger var sagen nu en anden. Direktionen argumenterede, at klimaet på det amerikanske fastland svarede til Europæisk, og kunne ikke sammenlignes med Caribien. Vigtigst var dog, at de britiske kolonier var ejet af "Hans Store Britaniske Mayestet Self" og derfor havde langt større militært beredskab til at "holde sliige Condemnerede Folk i agt".

Sidste var en slet skjult hentydning til den danske konge om, at han havde behandlet de danske kolonier stedmoderligt, fordi de var under kompagnistyre og ikke forsynet dem med nok soldater. Så

---

[89] RA. VgK 181. 1. sep. 1746.
[90] RA. VgK 181. 4. nov. 1747.

kunne kongen da ikke samtidig smide bærmen af sine undersåter ud på de fjerne øer.

Med disse klagepunkter var der ingen tvivl om at kompagniet ikke var til at forhandle med, hvad angik flere oversendelser af fanger. I modsætning til i starten af koloniseringstiden, anså man det nu for grundlæggende forkert at lade hvide og sorte udføre samme arbejde. Man mente endda, at hvide fysisk ikke kunne udføre det hårde arbejde i heden. Dette på trods af at fangerne 70 år tidligere arbejde side om side med afrikanske slaver og udførte samme type arbejde. Disse påstande understreger en generel holdningsændring omkring "sort og hvid", der skete gennem koloniseringens første 80-årige periode. Til alt held for direktionen, og nok også mange straffefanger, var kolonierne under kompagniets og ikke kongens styre. Havde den danske konge haft magt som han havde agt i 1740'erne var den Engelske model blevet fulgt og de danske kolonier forsynet med flere fanger.

Servingeinstitutionen og fangetransporterne udfases

Mht. hvornår kompagniet ophørte med at udsende servinge og fanger har Bro-Jørgensen som den eneste beskæftiget sig en smule med dette. Ud fra en ikke angiven kilde konkluderer han, at kolonirådet ophørte med at sælge servinge videre til private plantageejere i 1706, og at fra 1701 vendte stemningen i kompagniet sig også imod fangetransporter.[91] Dette er sådan set ikke forkert, men i 1735 genoptog kompagniet tanken om at videresælge servinge til private plantageejere. Direktionen skrev til Friderich Moth, guvernør på St. Croix, "*Vi skulle formeene at Indbyggerne vel tager imod dennem* [servingene] *paa disse Conditioner imod en billig Kiendelse til Compagniet for deres transport og om de blive begiærlige kunde vi altiid med de udgaaende skiibe deraf sende Flere. Men skulle ingen andre vilde tage imod dennem paa ovenmeldte Conditioner, kand de beholdes for Compagniet paa St. Croix*".[92] Ifølge dette brev, var direktionens hensigt altså først og fremmest at private indbyggere skulle bruge servingene. Kun hvis kompagniet ikke kunne komme af med servingene på denne måde, skulle de sættes til at arbejde for kompagniet. Det er en interessant observation, da det var helt modsat kompagniets strategi vedrørende de først udsendte servinge og fanger i 1670'erne. Disse skulle arbejde for kompagniet og på dets plantager, og kun hvis der var overskud af servinge og fanger, blev de sat i udbud til private. Bag disse to forskellige måder at sætte folkene i arbejde på ligger naturligvis forskellige mål. I første omgang ønskede

---

[91] Bro-Jørgensen, 1966 s. 174. Vedr. Fanger henviser Bro-Jørgensen til RA. VgK 181.
[92] RA. VgK 205. *Dokumenter vedr. skibsekspeditioner til Vestindien og Guinea XV 1737-40.* Udateret brev i lægget vedr. skibet St. Andreas.

kompagniets direktion at opbygge selve kompagniet som stifter af kolonien på St. Thomas. Kompagniet skulle både tegne sig stærkt indadtil med veldrevne plantager og en velfungerende koloniadministration og udad til mht. forsvar, handel og diplomati. At det i den svære begyndelse ikke gik så glat, som det her lyder, er en anden historie. Alt dette krævede naturligvis, at kompagniet havde arbejdskraft til rådighed, også af den mere jævne slags som servinge og fanger. Under den anden bølge af servingeoversendelser havde målet ændret sig. Kompagniet var konsolideret som højeste autoritet i kolonisamfundet, og det jævne arbejde var i høj grad overtaget af sorte slaver. Men stadig mente direktionen, at det var væsentligt at få flere danske folk til øerne, ikke fordi man manglede deres arbejdskraft, men for at øge andelen af danskere på øerne.

Der blev også udsendt fanger efter 1701, men det er tydeligt at kompagniet var blevet mere forsigtig med, hvem der kom over. Fra 1701 og frem blev seks fanger oversendt, og for de fems vedkommende fortælles deres forbrydelse. Forpagteren af Refstrup i Nordjylland, Christian Friderich Stub, blev i 1727 straffet for at have udtalt meget ugudelige, formastelige og forgribelige ord og udtryk. Han skulle resten af livet arbejde i jernlænker på St. Thomas. Studiosi, Friderich Burchardt var ved konsistorieretten dødsdømt for at have forfalsket en bancoseddel, men blev i 1746 benådet af kongen for at overgå til Vestindien. Peder Mortensen Jæger var idømt livstidsstraf for at hjælpe en undsluppen fange i 1750 og blev sendt til Vestindien Underoppasseren i Kvæsthuset, Christopher Ericsen, blev oversendt i 1750 fordi han "*brugte grove ukvems, trudsels og undsigelses ord*" imod en skibsmand. Og i 1753 blev Niels Erichsen Tønder overskibet på grund af tyveri på Christansborg i København.[93]

Om servingeinstitutionen blev helt afskaffet og fangetransporterne fuldstændig stoppet ved kronens overtagelse af kolonierne kan ikke konkluderes, da det udvalgte kildematierale begrænser sig til kompagnitiden.

De generelle linier

Som vi har set ovenfor var Danmark vel forberedt og hurtig i koloniseringens startfase til at igangsætte fangetransport og hvervning af servinge. På dette punkt adskiller Danmarks situation sig markant fra den engelske kolonisering i Amerika. Fordi Danmarks kolonisering lå senere i tid end for Englands vedkommende, oplevede man ikke de samme famlende forsøg på forskellige former for servingeinstitution.

---

[93] RA. VgK 181. De 5 fanger omtales bl.a. i breve dateret hhv. 1. nov. 1726; 2. sep. 1746; 20. okt. 1750; 22. dec. 1749 og 4. apr. 1753.

Danmark sad i denne omgang i baghånd og udnyttede denne position til fulde.

Gennem hele perioden kan man se, at guvernementet på kolonierne og direktionen i København har anskuet brugen af servinge og fanger noget anderledes, end den danske stat med kongen i spidsen gjorde. Begge parter ændrede syn undervejs, men går man dem via kilderne på klingen, ser man, at de aldrig nåede til enighed.

Kompagniet, set fra guvernementets side, havde fra starten stort behov for arbejdsdygtige mænd for at etablere kolonien. I dette lå både direktionens ønske om en hurtig etablering med henblik på et økonomisk overskud til anpartshaverne i kompagniet, og guvernementets ønske om at få det lille ny kolonisamfund til at fungere internt både socialt og økonomisk. Man skævede her til, hvordan andre kolonimagter tidligere havde løst samme behov, og fandt servingeinstitutionen brugbar. Det gav arbejdsdygtige mennesker, hurtigt og billigt. Kongen havde selv skudt kapital i foretagendet, så på den måde var hans hensigt i overensstemmelse med direktionens. Men herudover så staten andre fordele ved at oversende servinge. København havde ikke ressourcer til at tage sig af det stigende antal fattige i 1600- og 1700-tallet. Værdigt trængende, som fx syge og gamle, kunne modtage begrænsede almisser, men den store del af de fattige der ikke var værdige til denne hjælp, måtte enten ty til kriminalitet, tiggeri eller blev indsat på et af byens arbejdshuse.[94] Pladsen var trang i Børnehuset, der blev proppet til bristepunktet med fattigfolk. I denne situation betragtede staten det som en god løsning at oversende noget af denne fattige overskudsbefolkning til kolonierne, hvor der var plads og arbejde til alle. Tilmed kunne man love dem et stykke jord efter endt tjenestetid, i hvert fald for servingene før 1700. Således lignede servingeinstitutionen en løsning for både anpartshaverne i kompagniet, for koloniens opbygning og for overbefolkning og fattigdom i hovedstaden. Ligeledes gjaldt det med hensyn til straffefangerne. Målet var altså forskelligt alt efter om man så det fra statens eller kompagniets side, men heldigvis kunne man her enes om midlet.

Senere, ved århundredeskiftet, var kompagniets behov ændret. Målet var nu at få tilført våbenføre europæere, helst danskere, for at holde antallet af slaver i skak i tilfælde af optøjer og oprør. Naturligvis var det også tanken, at disse servinge skulle arbejde i kolonien, men det var ikke det primære formål for deres tilstedeværelse, da det havde vist sig at være mere rentabelt at bruge afrikansk slavearbejdskraft frem for danske fattigfolk. Samtidig ændrede kompagniet som nævnt holdning i spørgsmålet om fangeoversendelser. Da de oversendte folk

---

[94] Peter Henningsen: Misericordia. Tiggere, husarme og andre fattige i København, 1500-1800: *Historiske Meddelelser om København* 2005, 98. årgang, s. 23ff.

nu skulle bruges til sikkerhedsformål, fandt man det ikke forsvarligt at benytte tidligere kriminelle. Derudover tænkte man også på de lokale forhold, hvor fangerne var uønskede i kolonisamfundet og endda frygtedes at kunne provokere til optøjer blandt slaverne. Men tilsyneladende svandt strømmen af servinge helt ind frem til omkring 1735. Hjemme i Danmark var der optræk til Store Nordiske Krig og befolkningen blev ud over høje skatter bebyrdet med at skulle stille i den nye landmilits. Kongen havde med andre ord selv brug for alle arbejdsdygtige mænd og kunne ikke sende fattigfolk til kolonierne som tidligere.

På den anden side ville kongen stadig gerne af med de hårde kriminelle, og især efter krigen lagde han pres på guvernementet for, at de skulle modtage fanger fra Danmark som før, og allerhelst ønskede han, som tidligere vist, at afgørelsen om, hvem og hvor mange fanger, der skulle oversendes lå i de danske domsmyndigheders hænder.

Frem mod kronens overtagelse af Vestindisk-guineisk Kompagni i 1755 forstummer talen om oversendelse af straffefanger helt, hvorimod servingeinstitutionen får en opblomstring. Incitamentet for disse oversendelser var fra kompagniets side delvist de samme som i den tidligere fase, altså af sikkerhedshensyn. Men man ser også spor af et helt andet menneskesyn i denne ny bølge af oversendelser af servinge. Carl Adolph von Plessen deltog i oversendelser af sevinge ud fra et filantropisk perspektiv, da han anså det som godt og lærerigt for unge mænd og drenge at komme til kolonierne og dér lære om tropisk landbrug og sukkerdyrkning i særdeleshed. Von Plessens rolle inden for udviklingen af servingeinstitutionen behandles yderligere senere i opgaven, da det også må ses som en afsluttende fase af denne institution.

I England havde der tidligt været røster i den politiske debat, der tog afstand fra oversendelser af servinge og fanger til de engelske kolonier. Ikke af humane årsager, men fordi man i forlængelse af den merkantilistiske tankegang, så det som et tab for moderlandet at afgive arbejdsresourcer. Målet måtte være at sætte folk i arbejde i England til gavn for Englands egen økonomi. Denne debat spores først sent i Danmark, og når ikke at påvirke antallet af oversendte servinge og fanger til Dansk Vestindien. [95]

---

[95] Se fx Otto Lütken: "Undersøgning af den Sak: At Folkets Mængde er Rigets Lyksalighed; eller: Jo fleere Undersaattere, jo florisantere Regiering": *Danmarkes og Norges Oeconomiske Magazin*, 1758 København. 2. bd, s.185-227

SERVINGE OG FANGER I DANSK VESTINDIEN

Denne del af specialet vedrører de statistiske undersøgelser af emnet. I første omgang er det væsentligt at få klarlagt, hvor mange personer det egentlig drejede sig om. Men gennem talmaterialet kan der findes svar på mange andre spørgsmål, som fx hvornår der var størst import af servinge og fanger og disses kønsfordeling.

Antal gennem perioden

Her skal kort redegøres for metoden brugt til denne del af undersøgelsen i forlængelse af metodegennemgangen, s. 9. Dernæst vises hvilke resultater, der på denne måde uddrages af de anvendte kilder. Det drejer sig især om antallet af danske servinge og fanger, kønsfordeling, dødelighed både generelt og set over tid.

Resultaterne er baseret på optællinger ud fra det samlede kildemateriale opsamlet og ordnet i den før omtalte database, hvor hver navngiven serving eller fange udgør de enkelte poster. Der er som tidligere nævnt mange ting, der må tages forbehold for vedrørende tallene i denne opgave. Generelt er servinge og fanger i kilderne blevet behandlet og optalt meget konservativt. Personer er kun medtalt hvis deres navn er angivet, og hvis de i kilden direkte (eller indirekte) betegnes som servinge eller fanger. Det har medført, at antallet af individer i den oprettede database er lavere end det reelle tal for servinge og fanger har været. Problemet bliver især tydeligt, når man ser på den ofte brugte kilde omkring servinge og fanger: "*Beregninger over Kompagniets tilstand*".[96] Heri opgøres bl.a. hvor mange servinge og fanger, der var med de første 4 skibe, der ankom til St. Thomas til og med 1675.[97] På disse lister er der kun navne på de personer, der enten rømte eller døde på rejsen og kort tid efter ankomst. Alle disse indgår naturligvis i databasen. De heldige sjæle, der overlevede den første tids strabadser, 48 i alt, kendes hverken navn eller køn på.[98] Selvom antallet er kendt, har jeg valgt ikke at bruge det

---

[96] RA. VgK 138. *(1671-) 1679-1709, 1749-50 Beregninger over kompagniets tilstand m.v.*

[97] Endnu et skib, St. Vincent, blev udsendt i denne periode, men forulykkede på rejsen.

[98] RA. VgK 138. Af de 48 var 8 fanger og 40 servinge. Cloette Petersen har tallene 8 og 39, men det er ikke overensstemmende med kilden. Der var i alt 280 servinge og fanger ombord på de 4 skibe.

i databasen og den videre statistiske behandling, da der er mulighed for at nogle af disse unavngivne personer indgår med navn i andre kilder og dermed ville blive optalt to gange. "*Beregninger over Kompagniets tilstand*" er til gengæld ikke til at overse hvad angår den høje dødelighed blandt servinge og fanger. Det er faktisk iblandt kildematerialet den eneste opgørelse over hvor mange servinge og fanger, der døde på rejsen til kolonien. Et andet eksempel på at nogle servinge er udeladt i database og beregninger findes gennem et brev fra guvernør Lorentz til direktionen fra 1698, hvori det nævnes at der er ankommet nogle servinge, men her er ligeledes ikke angivet deres navn, endsige deres antal, og igen kan oplysningen ikke bruges til denne opgave.[99]

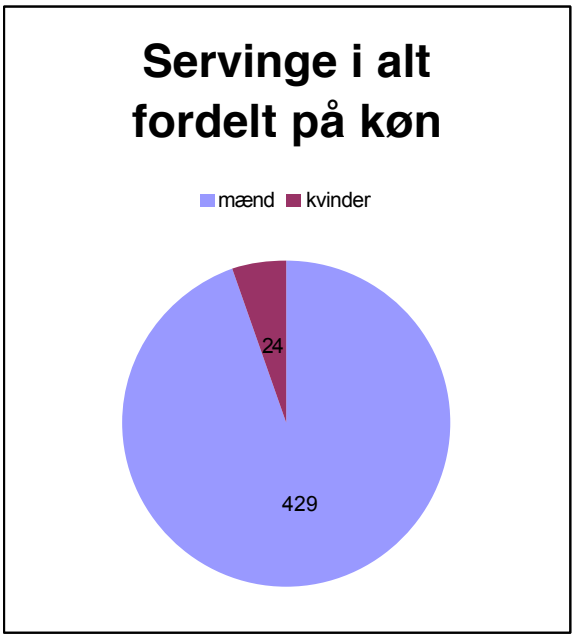

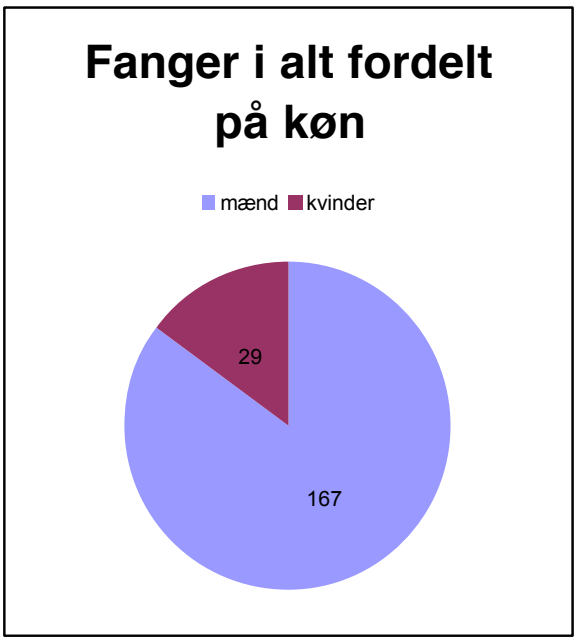

Figur 1a og 1b: I disse diagrammer er medregnet alle servinge og fanger, 649 i alt. Anvendte kilder: se kildelisten.

Ud fra beregninger over de registrerede servinge og fanger findes følgende resultater. Der er i alt fundet 649 navngivne servinge og fanger i det samlede kildemateriale. Det drejer sig om 53 kvinder og 596 mænd. Blandt kvinderne betegnes 24 som servinge og 29 som fanger. For mændenes vedkommende er tallet hhv. 429 servinge og 167 fanger. Den samlede gruppe bestod altså af 69,8 % servinge og 30,2 % fanger. I ovenstående diagrammer ses de i alt 196 fanger og de 453 servinge fordelt på køn. Blandt servingene udgjorde kvinder kun 5,3 %, mens deres andel blandt fangerne nåede op på 14,8 %. Hos begge grupper var mænd langt foretrukket af kompagniet, og blandt

[99] VgK. 89. *1674-75 Breve og dokumenter fra Vestindien, 1682, 1684-98.* 3. sep. 1698, brev fra guvernør Lorentz til direktionen.

servingegruppen var der tilsyneladende også flest mænd med eventyrlyst.

Ud af de 649 mennesker påmønstrede mindst 48 personer fra Bergen med skibene Færø, Pelikanen og Havmanden, der alle var sejlet fra København. Det var kompagniets første skib "Færø" der medtog flest servinge og fanger fra Bergen, i alt 37. Fordelingen af servinge og fanger fra Bergen var anderledes end for den øvrige gruppe. Af 48 nordmænd var 39 straffefanger og kun 9 servinge. Kønsfordelingen var til gengæld næsten lige således at kvinder udgjorde 23 personer ud af 48.

På nedenstående graf er medtaget de 644 servinge og fanger, der blev udskibet af kompagniet til Vestindien. [100] Ud fra grafen ses tydeligt kompagniets ændrede strategi mht. oversendelse af straffefanger før og efter 1700. Der forekommer kun et par enkelte tilfælde i den sene periode. Til og med 1701, hvor kompagniets uenighed med kongen kommer tydeligt frem, er 188 ud af 406 personer straffefanger. Det vil sige, at ud af alle oversendte servinge og straffefanger udgjorde fanger før 1701 46,3 %, imens de i perioden 1701 til 1755 kun udgjorde 2,5 %.

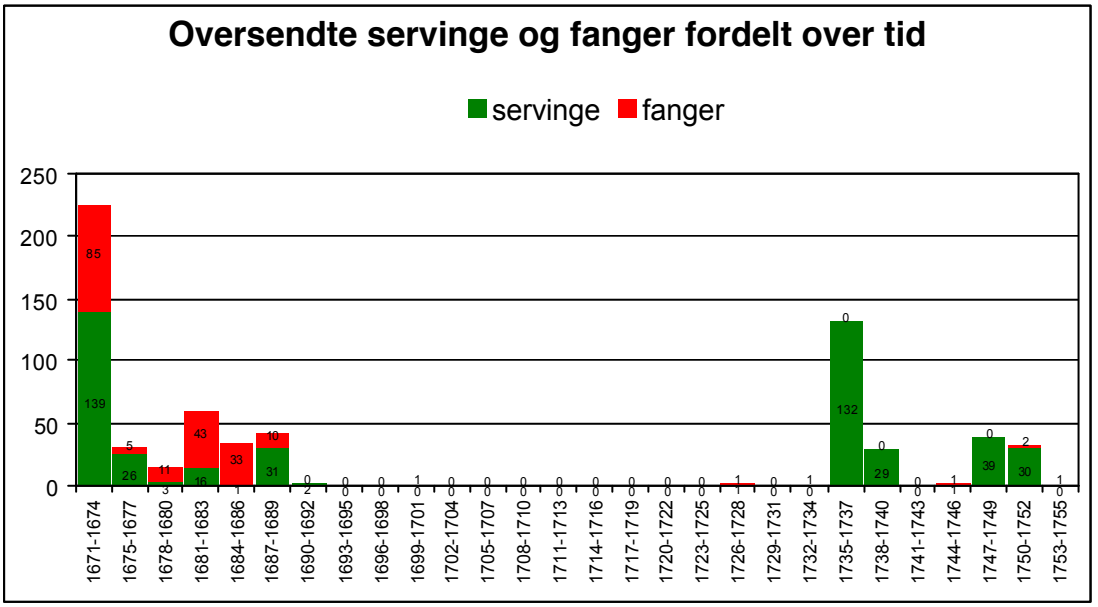

Figur 2: I denne graf er medregnet de 644 servinge og fanger som kompagniet oversendte (altså excl. 5 der afvistes eller sprang fra) Anvendte kilder: se kildelisten.

[100] De 5 manglende personer op til de 649 blev enten afvist af kompagniet eller sprang fra inden afrejse.

Den samme forskel mellem før og efter århundredeskiftet ses med hensyn til fordelingen på køn. Efter 1701 udkom kun én kvinde – en serving. Hun og hendes 17årige søn var begge Børnehusle mmer og tegnede sammen servingekontrakt med kompagniet i 1749, og det var sandsynligvis på grund af sønnen at hun overhovedet kom af sted. Da kompagniet ikke, med denne ene undtagelse, sendte kvinder over efter 1701 giver det et mere realistisk billede af kønsfordelingen, hvis den kun udregnes for den tidlige periode hvor der blev sendt kvinder ud.

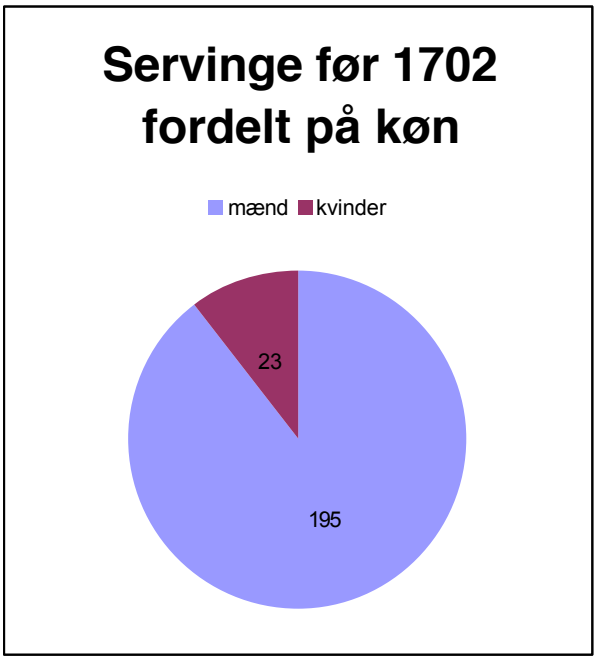

Figur 3: De 218 servinge udsendt frem til og med 1701 fordelt på køn. Tilsvarende diagram for fanger er ikke vist, da det stort set ligner figur 1 b. Talmaterialet ikke ændrer sig særligt da der kun brev udsendt 6 fanger efter 1701. Anvendte kilder; se kildelisten.

Kønsfordelingen blandt servinge før 1702 viser, at der var 10,6% kvinder blandt de oversendte i denne gruppe.

Tallene fra Dansk Vestindien kan sammenlignes med de Engelske kolonier i området. Ud fra Galensons talmateriale kan beregnes at der i perioden 1654-1775 var ca. 15 % kvinder blandt de udsendte servinge til Vestindien.[101] Tallene viser samtidig samme tendens som i Danmark, at langt den største del af kvinderne blev oversendt først i koloniseringsperioden. Efter 1718 er der kun mellem 0-2,6 % kvinder blandt de bristiske koloniers servinge.

[101] Beregnet ud fra tabel 6.6, i Galenson, 1981. s. 93 Galenson estimerer som nævnt i indledningen, at han kun har talmateriale fra 7 % af samtlige servinge der blev oversendt til Amerika og Vestindien.

De første oversejlinger af skibene Færø og Pelikanen

Den største enkelte transport af servinge og fanger fra Danmark til Vestindien var også samtidig kompagniets først udsendte skib, "Færø". Ved afsejling fra Reden ud for København den 20. oktober 1671 var 190 passagerer ombord, i blandt dem 116 servinge og 62 fanger. "Færø" måtte hurtigt afbryde rejsen på grund af lækage og sejle ind ved Bergen til reparation. Skibet kunne først afsejle Bergen igen 29. februar 1672. I mellemtiden var 25 af servingene og fangerne, alle mænd, døde og yderligere 14 valgte at rømme skibet, heraf var de 5 fanger. Alt i alt mistede kompagniet under "Færøs" rejse til og ophold i Bergen 37 mænd og 2 kvinder. For at kompensere det tabte mandskab modtog skibet et antal fanger og servinge fra Bergen.

Der gives som nævnt kun antal og navne på de folk der døde på overfarten eller kort tid efter ankomsten til St. Thomas, og ifølge dette materiale kan man uddrage at i hvert fald 37 personer påmønstrede "Færø" i Bergen som enten serving eller fange. Det drejede sig om 5 mandlige og 2 kvindelige servinge og 16 mandlige og 14 kvindelige fanger. Disse tal viser også, at det ekstra mandskab man tilføjede i Bergen på grund af rømning og høj dødelighed, ikke havde den ønskede kompenserende virkning. De 37 personer samt endnu flere af den oprindelige passagergruppe døde kort efter. Færøs rejse og de første måneder på St. Thomas tog 35,3 % af det samlede antal servinge og fangers liv og yderligere 7,8 % valgte at rømme under rejsen. Dette eksempel fra Færøs første rejse til Vestindien er medtaget for at vise hvor høj dødeligheden kunne være på disse lange rejser. Denne rejse var dog usædvanlig lang på grund af mellemlandingen i Bergen, men de efterfølgende skibe medtog også servinge og fanger fra Bergen.

Skibet "Den Gyldne Pelikan", eller blot "Pelikanen", der afgik fra København 8. oktober 1672, medtog herfra 36 servinge og 24 fanger. Der var under hele overfarten ingen dødsfald, men til gengæld en del rømninger.[102] To kvindelige servinge stak af på Læsø og 5 mandlige fanger rømte i Bergen. I Bergen påmønstrede i hvert fald 9 fanger, 6 kvinder og 3 mænd. Disse 9 personer samt 8 fanger og 32 servinge fra København døde inden for det første halve år efter ankomsten til St. Thomas. Dvs. at der efter ½ år i kolonien kun var 4 servinge og fanger tilbage ud af de oprindelige 60; dødeligheden var på ca. 81,7 % for denne gruppe og rømningsprocenten på ca. 11,7.

---

[102] Bro-Jørgensen, 1966 s. 56, påstår at 7 personer døde under rejsen, men ifølge RA. VgK 138., som Bro-Jørgensen tager udgangspunkt i, var der tale om rømninger.

Efter ankomst

Vi ved, at 142 af de 649 personer aldrig nåede frem til øerne. De døde, rømte under rejsen, eller var for en dels vedkommende i 1683 ombord på Havmanden, der aldrig nåede sin destination pga. mytteri. Blandt de "ikke ankomne" var 41 straffefanger, som blev udskibet, men helt sikkert ikke nåede Vestindien på grund af det omtalte mytteri. Hertil kommer en gruppe på 18 personer, der alle blev sendt til Vestinden, som omtales i Danmark i året 1682, og som ikke findes i kilderne fra Vestindien. Disse folk var med nogen sandsynlighed også ombord på Havmanden. [103] Tilbage er så en gruppe på 489, som helt sikkert nåede kolonien, eller som ud fra kildernes informationer må formodes at være sendt af sted og ankommet. Den sidste andel af mennesker omtales kun i kilder fra Danmark, fx via servingekontrakter, kongens benådninger, lister fra Børnehuset over, hvem der skulle oversendes. Men i kilderne findes ikke dokumentation for, at de rent faktisk er steget ombord på et skib eller senere levede på kolonien. [104]

På nedenstående diagram er de 489 personer alle medtaget. Her ses, at der fra begyndelsen blev satset i stor stil på arbejdskraften fra servinge og fanger. Det allerstørste antal ankomne folk fra denne gruppe skete i den første 3-årige periode af koloniseringen af St. Thomas. De efterfølgende 15 år ankom omkring det samme antal som i de første 3 år til øen. Det drastiske fald i antallet skal forklares ved både mindre udbud og efterspørgsel. Behovet for arbejdskraft til at rydde skov og påbegynde byggeri af fort og boliger har været størst i de første år. Der var brug for alle de hænder, man kunne skaffe til det hårde arbejde, hvor arbejdsbyrden derimod senere jævnede sig ud, og efterspørgselen på servinge faldt.

Efter et par års erfaring med transporten af servinge og fanger så kompagniet, at dødeligheden blandt dem var helt enorm. Dette rygtedes også hjemme i Danmark blandt fattigfolk, og interessen for at tegne servingekontrakt svandt naturligt nok ind. Direktionen udtrykte sin bekymring herfor til guvernør Jørgen Iversen *"Oss er ukiert at fornemme at af alle de folck som ere did sent kun faa er igien i lifue wilcket er ey gaat for Compagniet tie alle Menisker Her gruer nu for at didfare".* [105] Kompagniet frygtede på kort sigt et økonomisk tab, på grund af omkostningerne man havde på servinge og fangers transportudgifter, der ofte gik til spilde fordi folkene døde kort tid

---

[103] De 18 fordeltes på 14 mandlige og 2 kvindelige servinge samt en mands- og en kvindefange.

[104] Det drejer sig om i alt 59 personer. Nogle personer findes på skibsruller, men deres navne er overstreget. Det vides ikke hvad det betyder – de kan være døde på vejen, rømt, eller stod ikke i økonomisk gæld til kompagniets således som de øvrige.

[105] RA. VgK 41. Brev til guvernør Iversen fra direktionen, 15. dec. 1673.

efter. På lang sigt frygtede man for kolonisamfundets opretholdelse, og det skulle nødig hedde sig hjemme i Danmark, at kolonien var den rene dødsfælde, og dermed holde folk fra at melde sig som servinge eller tage andet arbejde i kolonien

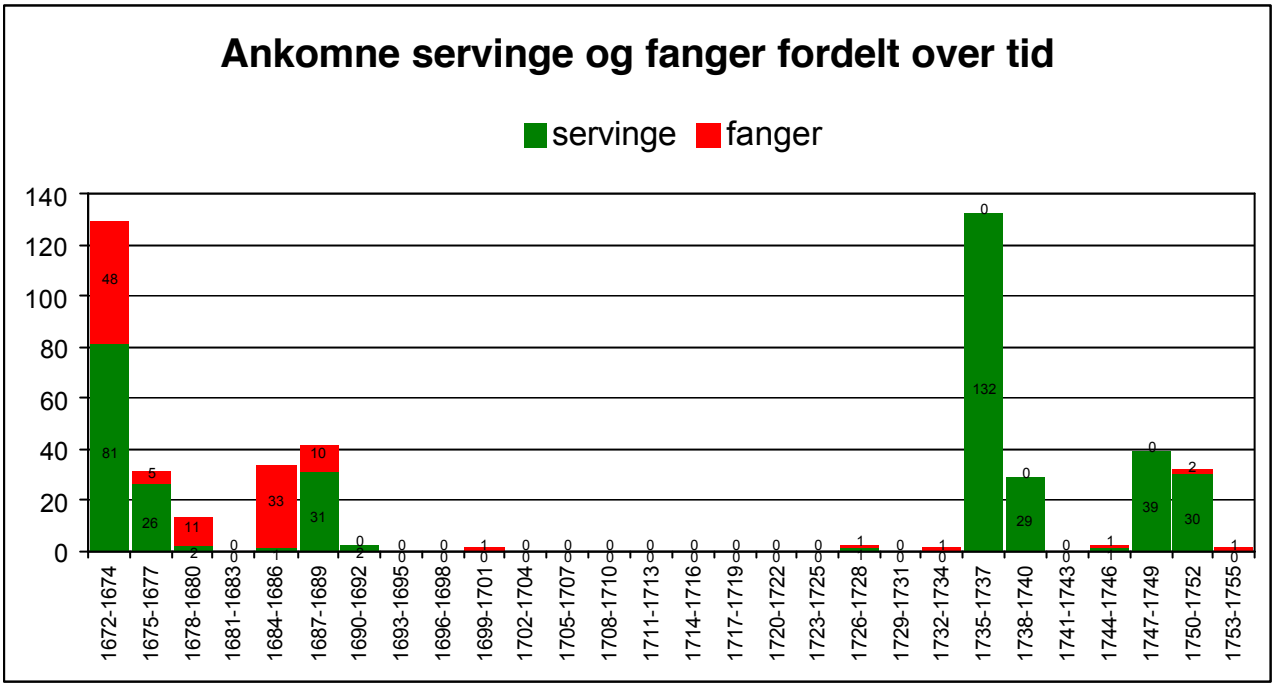

Figur 4: Ankomne servinge og fanger. Anvendte kilder: se kildelisten.

Nedenstående skema er et ekstrakt af optællingerne af servinge og fanger i forbindelse med, hvor mange der ankom, døde og rømte. Næsten alle personer der er registreret som "døde under rejsen" stammer fra den ovennævnte kilde, "*Beregninger over kompagniets tilstand*"[106]. Dermed viser skemaet groft sagt kun dødsfald på rejsen fra de 5 første år af koloniens historie. Kildematerialet åbner ikke mulighed for at undersøge dødeligheden på overfarten efter disse 5 år hverken kvantitativt eller kvalitativt. Men dødeligheden er formodentlig faldet op gennem perioden, ligesom den gjorde for de engelske servinge og fangers vedkommende.[107]

Blandt de 57 mandlige servinge, hvor der er nogen usikkerhed om, hvorvidt de ankom til kolonierne, var 34 unge mænd, der alle var blevet overstreget på skibsrullen. Dét at de indgår på skibsrullen må betyde, at de er ankommet til skibet ved afsejlingen, men der nævnes intet om, hvad overstregningen betyder. Det kan evt. betyde at de døde under vejs, eller at de er stukket af inden afsejling.

[106] RA. VgK 138.
[107] Ekirch, 1987 s. 103f

oversigt over fanger og servinge ifbm. rejse og ankomster*							
	Servinge			fanger			total
	i alt (serv)	mænd	kvinder	i alt (fang)	mænd	kvinder	
registrerede	453	429	24	196	167	29	649
ankomne	377	358	19	112	86	26	489
døde på rejse	46	45	1	24	22	2	70
rømte/sprang fra	15	11	4	13	13	0	28
myteri (Havmanden 1683)	16	14	2	43	42	1	59
? ankomst	(57)	(57)	0	(2)	(1)	(1)	(59)
afviste	1	1	0	2	2	0	3

* tal anført i parentes er medregnet i ankomne, da det ikke kan påvises at de *ikke* er ankomne. Se note 104.

Figur 5: overblik over alle registrerede servinge og fanger. Anvendte kilder: se kildelisten.

Fra omkring 1688 og frem til 1735 er der stort set ikke registreret nogen ankomne servinge og fanger. Da kompagniet i 1687 havde udsendt skibet "Den Røde Hane" skulle der gå 9 år inden kompagniets næste skib "Gyldenløve" afsejlede til Vestindien. I den mellemliggende periode kan der dog være ankommet privatfinansierede skibe fra Danmark, som jævnfør den før omtalte plakat af 22. maj 1675, skulle medbringe 2 arbejdsmænd til kolonien.[108]

6. september 1696 skrev guvernør Lorentz til direktionen, at han ønskede "*40 Persohner Gemeene Mand som paa dend Maade liigesom de forrige af Compag. hedsendte Servinger kand vorde antagen*".[109] Om Lorentz hentyder til servingene helt tilbage fra 1688 eller en gruppe der eventuelt var ankommet i mellemtiden, kan ikke påvises ud fra kilderne. I sidste tilfælde var de ikke sendt over med et kompagniskib, da der som nævnt ikke udsejlede kompagniskibe til Vestindien i perioden. Kilderne beretter heller intet om, hvorvidt Lorentz fik oversendt de anmodede servinge. Det er ikke sandsynligt at der blev udskibet hele 40 servinge fra Danmark, da et så stort antal servinge ville efterlade sig spor i kildematerialet.

Intet af den omtalte brede litteratur om Dansk Vestindien omtaler servinge og fanger der ankom i perioden 1688 – 1735, så, måske blev der faktisk kun oversendt en enkelt i ny og næ i denne tid? Kun Lorentz breve nævnt ovenfor fra hhv. 1696 og 1698 kan til dels modsige dette.[110]

---

[108] Erik Gøbel: Danish Trade to the West Indies and Guinea, 1671-1754: *The Scandinavian Economic History Review*, vol. XXXI, nr. 3, 1983. s. 23

[109] RA. VgK 89. 6. sep. 1696

[110] RA. VgK 89. breve fra Lorentz til direktionen 6. sep. 1696 og 3. sep. 1698

På diagrammet ses, at der fra midten af 1730'erne pludselig kommer gang i oversendelserne igen. Forklaringen på dette markante udsving ligger i, at kompagniet erhvervede St. Croix fra Frankrig i 1733 og et par år senere påbegyndte koloniseringen af øen. Man manglede arbejdskraft til det hårde arbejde og til at befolke øen. Men hvis der var en væsentlig tilgang af servinge omkring koloniseringen af St. Thomas i 1672 og St. Croix i 1735,[111] hvorfor ses den samme udvikling da ikke i 1718, hvor St. Jan blev koloniseret? Forklaringen på dette findes dels i Danmarks hjemlige situation på tidspunktet og dels i den lokale strategi vedrørende koloniseringen af St. Jan. I Danmark indrullerede landmilitsen som nævnt mange mænd til Store Nordiske Krig, og moderlandet havde derfor selv rigeligt brug for ledige hænder til at forsvare landet. Hertil kom at St. Jans kolonisering primært foregik via plantageejerne fra St. Thomas, som ønskede at supplere deres gamle plantage med ny jomfruelig jord på naboøen. De var altså allerede veletablerede i området og havde anskaffet sig større slavehold. Antallet af slaver var ifølge Westergaard nået op 3042 i 1715 og udgjorde absolut majoriteten af befolkningen på St. Thomas.[112] Vicekommandant Bredal havde faktisk i 1718 bedt om at få oversendt servinge til kolonien, men intet tyder på at dette skete.[113]

Hvem var disse mennesker

Hvilke mennesker sendte kompagniet til Vestindien som servinge eller fanger? Gennem kilderne kan man få en del oplysninger om deres baggrund. Informationerne er meget varierende gennem perioden og tit afhængige af, om der er tale om fanger eller servinge. Fra 1736 og frem gives der ofte oplysninger om servingenes alder og profession, men desværre kun sjældent i perioden inden. Der er stort set ingen oplysninger om fangers alder, kun i ringe grad om deres profession, men til gengæld oplyses der for en dels vedkommende, hvilken kriminalitet de er blevet dømt for, eller hvilken dom de havde fået.

I kilderne er det som regel nævnt, hvorvidt en person er fange eller serving, men i praksis ser det ud til, at de to grupper på de fleste områder var ligestillet, og at definitionen dengang var noget flydende. Ofte støder man på personer, der den ene dag blev betegnet som serving, den næste som fange. Men det betød ikke, at denne persons status var blevet ændret.

---

[111] Selve overtagelsen af St. Croix skete 10. januar 1735.
[112] Westergaard, 1917 s. 318, Appendix H. Antallet af hvide indbyggere var samme tid blot 547.
[113] RA. VgK 94. 16. marts 1718. Citeret på s. 31.

Et eksempel på, at kompagniet selv har haft svært ved at holde styr på forskellige betegnelser for disse folk, kan ses vedrørende en person ved navn Niels Krog. Han nævnes første gang 19. oktober 1685, hvor han er angivet som fange på en liste over uddeling af klæder på skibsoverfarten.[114] 13. august 1686 blev han forhørt og anklaget for flugtforsøg. Men her kaldes han soldat. Da retten skulle stå tre dage senere var Niels Krog stukket af fra lænker og fangehul. Friheden varede kort og 22. september samme år blev han idømt til at være kompagniets serving og arbejde i jern i 3 år.[115] Af denne sag ses, at både benævnelsen fange, soldat og serving brugtes, og der er en lang række af lignende tvivlstilfælde. Betegnelsen soldat anvendes i kilderne både til at definere en arbejdsfunktion, som det ses ovenfor, og som en stillingsbetegnelse. Ligeledes med ordet serving. I dette tilfælde var der tale om, at Niels Krog i første omgang udførte soldaterarbejde og siden servingearbejde, men han var jo samtidig en fange benådet af kongen til at arbejde i Vestindien.

Forvirringen opstår fordi ordet serving enten kan beskrive den enkelte persons tilhørsforhold til kompagniet; altså folk der har tegnet servingekontrakt. Eller ordet kan knytte sig til en bestemt type arbejde; altså civilt arbejde i fx plantagemarkerne ofte sammen med de sorte slaver. Det samme gælder ordet soldat. Enten var man ansat som soldat for kompagniet, eller man kunne som fx serving eller fange blive sat til at udføre soldaterarbejde.

Fangerne

Bremerholm var dengang det skibsværft, hvor kongens flåde blev bygget og vedligeholdt. Ud over diverse skibshåndværkere arbejdede der også mange af statens straffefanger på værftet. De var sat i jernlænker døgnet rundt – nogle af dem endda kædet sammen med hinanden – og udførte alt det hårde arbejde som fx rebslagning. Selv om mange af fangerne oversendt til Vestindien havde været i jern på Bremerholm, var de ikke nødvendigvis fra København. Straffefanger blev sendt til Bremerholm fra hele landet. Dem der blev "benådet" af kongen og sendt til Vestindien, var som regel idømt livstidsstraf i jernlænker. Andre fanger fik deres dødsdom benådet af kongen. Bremerholm var kun for mandlige fange. Kriminelle kvinder blev sat i Børnehuset og udførte dér manufakturarbejde. Børnehuset, eller Spindehuset som det nogle gange kaldtes, producerede klæder af svingende kvalitet bl.a. til danske soldater.

---

[114] RA. VgK 170. *1684-86, 1688 Søfiskal Michel Michelsens kommission på St. Thomas vedk.* 19. okt. 1685.
[115] RA. VgK 497. *1686 5/7-1687 24/5 Journaler over det på St. Thomas passerede*. 13.-22. sep. 1686.

Kilderne viser, at nogle fanger stammede fra andre egne af kongeriget, hvor de opholdte sig i lokale arresthuse eller arbejdede i jern ved andre af kongens fæstninger. En stor gruppe af disse kom som nævnt fra Bergen, hvor mange skibe gjorde stop inden den lange tur over Atlanten.

De fleste af de oversendte fanger hørte til de laveste sociale lag i samfundet, men der var bestemt også undtagelser i blandt. Én, Otto Josua von Korff, var af adelig familie.[116] Han havde beskyldt sin hustru for flere drabsforsøg mod ham, for utroskab og for at have født et uægte barn. Hun derimod anklagede ham for vold og grove løgne om hende. Højesteret gav ham en dødsdom, men kongen benådede ham mod oversendelse til Vestindien som straffefange. Von Korff blev udskibet i 1671, men fik hurtigt lov til at tage tilbage til Danmark igen som en fri mand. I 1676 myrdede han sin hustru og da faldt dødsdommen så endelig over ham. Der kendes kun ét andet eksempel på at en fange hjemsendes igen. Det kan være at netop Von Korffs sag bevirkede at kongen ikke tillod fanger at returnere før tid.

Vi finder også en repræsentant for præstestanden i den brogede flok af udskibede fanger. Ulrich Hansen Schnell var sognepræst i Sønderup og Nordrup på Sjælland i årene 1669-1685.[117] Pastor Schnell havde de seneste fire år fået 3 børn med familiens kokkepige. Pigen var hver gang rejst bort for at føde, men nu da sandheden kom frem ansøgte og bevilgedes Schnells hustru skilsmisse. På præstegården havde Schnell også sin første hustrus søster boende, og der verserede rygter om, at de to også havde et usømmeligt forhold, da hun gennem årene hjalp Schnell og kokkepigen med at arrangere fødslerne i dølgsmål. Schnell afviste anklagerne, men blev for provsteretten fradømt kald og kjole, og sagen overdraget til verdslige dommere. P. Hennings, der har skrevet om pastor Schnell i Personalhistorisk Tidsskrift, har ikke fundet nogen domsafsigelse ved højesteret, men derimod en kongelig befaling hvori Schnell blev sendt til Vestindien.[118] Schnell ankom til St. Thomas tidligt på året 1686, og Hennings skriver "*Herom berettes, at han fik Traktement blandt Negrene paa Sct. Thomas og senere blev Skoleholder for dem.*"[119] Det er muligt at Schnell blev behandlet som de andre straffefanger og sorte slaver, men historien endte desværre ikke med at han blev slavernes skoleholder. Schnell døde allerede i juli 1686 på St. Thomas, et halvt år

---

[116] Louis Bobé: Fremmede Adelsslægter i Danmark. *Personalhistorisk Tidsskrift*. 2. rk. bd. 5, 1890. s. 261 ff.

[117] P. Hennings: Provst Mag. "Uldrich Schnell i Sønderup" i *Personalhistorisk Tidsskrift*. 8. rk. bd. 2, 1923. s. 255 ff. Heri nævnes også at han i en kort periode nåede at være provst i Slagelse herred. Samt S.V. Wiberg: *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie*. Odense 1870-71. Sogn nr. 1149.

[118] RA. VgK 181. 8. aug. 1685.

[119] Hennings, 1923 s. 266.

efter sin ankomst og har næppe nået at holde meget skole i den korte tid.[120] Det var på dette tidspunkt heller ikke normalt at give slaver undervisning.

Blandt de fanger, hvis forbrydelse kendes gennem kilderne, var det nu kun et fåtal, der kunne stille med så dramatiske og uhyggelige historier. Ud af de i alt 196 fanger giver kilderne oplysning om forbrydelsens art i 36 tilfælde, hvoraf kun en kvinde. Langt den største gruppe, 15 personer, var dømt for tyveri. Hertil kommer nogle tilfælde af krybskytteri, ulovlig skovhugst og ildspåsættelse. Andre igen var dømt for usømmelighed eller for at udtale grove ord. Alle var de blevet benådet til oversendelse til Vestindien, men af deres oprindelige domme kendes nogle stykker. Af de 36 var 21 fanger idømt strafarbejde på livstid, mens 4 var sluppet fra en dødsdom. Kun en enkelt person var idømt en pengebøde på 3 mark og 40 lod sølv.[121]

Kilderne beretter i nogle tilfælde, hvor de Københavnske fanger havde været indespærret. 68 af de mandlige fanger stammede fra Bremerholm, 3 kvinder og 3 mænd fra Stokhuset, 3 mænd fra kastellet i Købehavn og en fra Rasphuset.[122] Stokhuset fungerede dengang som militært arresthus, og de 6 stokhusfanger må derfor have været idømt forbrydelser af en militær domstol. [123]

I 1750 er der eksempler på, at kompagniet afviste et par fanger, som kongen ellers havde benådet til udskibning. På dette tidpunkt havde kompagniet i lang tid forsøgt at gøre kongen opmærksom på, at ikke alle personer var lige egnet til at blive oversendt - i hvert fald ikke set fra kompagniets synspunkt. Den ene af de afviste fanger var dømt til at miste livet for at stjæle en hoppe, men blev benådet til livstids fæstningsarbejde i Korsør. Siden var han undveget og havde begået indbrud og tyveri, nu ville man hænge ham medmindre kompagniet kunne bruge ham i Vestindien – det kunne kompagniet altså ikke.[124] Den anden afviste fange var i 1744 idømt strafarbejde på livstid og sad da i Blåtårn, fordi han havde hvervet soldater blandt kongens hær til den preussiske hær. [125]

Som figur 2 viser, blev næsten ingen fanger oversendt efter århundredeskiftet. Men blandt servingene fandtes også kriminelle.

---

[120] RA. VgK 89. Schnells død dateres til 28. juli 1686.
[121] RA. DK C24. 1671-1699 *Vestindiske sager* og RA. DK C25. *Koncepter til Vestindiske sager*. 4 okt. 1685, kongelig resolution vedr. Hans Bertelsen fra Nyborg.
[122] Rasphuset var fra 1742 en del af Børnehuset. Hér raspedes træ til farvning. Arbejdet var hårdt og giftigt og udførtes af særligt farlige mandlige fanger.
[123] Det nævnes ikke hvordan kvinderne er endt for en militær domstol. Kvinderne står i øvrigt andetsteds i kilderne optagenet som servinge. Mændene blev udsendt i 1682 med "Havmanden" og kvinderne i 1685.
[124] RA. VgK 181. brev 10. mar. 1750 og brevkladde mar. 1750, hhv. fra kongen til direktionen og omvendt, vedr. Lars Hansen.
[125] RA. VgK 181. brev fra direktionen til kongen, 30. jan. 1750, vedr. Ernst Friderich Lekvald.

Børnehuset på Christianshavn indeholdt som tidligere nævnt også Tugt- og Spindehuset for kriminelle mænd og kvinder. I hvert fald 5 unge mænd med domme for hhv. tyveri, mordbrand og drab på en hest samt en dom fra krigsretten meldte sig hos Børnehusets ledelse i 1749 til at indgå servingekontrakt med kompagniet. De 3 af dem, de to tyveknægte og ham med krigsretsdommen, blev sendt af sted kort tid efter, men om de øvrige to hårde forbrydere endte i Vestindien er usikkert.[126]

På den måde er der ikke et skarpt skel mellem hvem der havde servingestatus og hvem der havde fangestatus. At tyveknægte før 1700 blev sendt til Vestindien som fanger og efter århundredeskiftet som servinge må ses som en del af den ændrede praksis i Danmark omkring strafudmåling, hvor straffene generelt mildnedes. Mindre tyverier var ikke længere forbundet med æresløshed og dermed brændemærkningen og slaveri på Bremerholm.[127] I det ny århundrede kunne en straffet tyv godt finde vej til et ærligt liv som serving i Vestindien.

Servingene

Servingenes baggrund ved vi noget mere om end for fangernes vedkommende. Kompagniet anvendte to forskellige rekrutteringsmetoder sidelø bende. Man annoncerede for det første efter folk ved at "lade trommen røre" i byen, hvorefter folk kunne tegne servingekontrakt i kompagniets kontor. Annonceringen foregik som regel i måneden op til afsejlingen For det andet havde kompagniet kontakt til Børnehuset på Christianshavn, der varbehjælpelig med forsyningen af servinge når anstalten var overfyldt.

Børnehuset rummede absolut ikke kun børn. Det var en arbejdsanstalt, hvor København kunne indsætte løsgængere, tiggere og tyve til manufakturarbejde. Altså en tvangsforanstaltning for at holde gaderne fri for fattigfolk og samtidig forsyne militæret med klæder. I den sammenhæng kan man stille sig det spørgsmål om, servinge fra Børnehuset egentlig frivilligt tegnede kontrakt med kompagniet, eller om det ikke snarere var disse menneskers eneste udvej væk fra tvangsarbejdet og de kummerlige forhold i Børnehuset. Børnehuset og

---

[126] RA. VgK 181. Brev fra Børnehusets ledelse 24. juli 1749, samt liste fra Agent Biørn til kompagniets direktion 19. dec. 1749. Tyge Krogh, 2000 s. 434, henviser til sagen vedr. mordbrand: Sjæ.la. Just.pr. s. 269, hvor 16årige Bertil Jørgensen "for ha ns ungdoms skyld" idømmes 10 år i Børnehuset, Sjællandsfar landstingsdom 19. juni 1748.

[127] Tyge Krogh, 2000 s. 252ff og 588f.

kompagniet benyttede sig af hinanden, når de hhv. havde for mange fattiglemmer eller manglede servinge.

I modsætning til fangerne kan vi sige noget om servingenes alder ved udsendelsen. Talmaterialet er primært fra 1736 og frem, og der kan derfor ikke påvises en udvikling fra den tidlige kolonitid frem mod kronens overtagelse. Af de 197 servinge, hvor alder og udsendelsesår er kendt, var gennemsnitsalderen 18,55 år.[128] Som det ses nedenfor på figur 6, var de fleste servinge i alderen 12-22 år. De noget ældre servinge i 30'erne kan derfor trække gennemsnitsalderen op, selvom de i antal ikke udgør en stor gruppe. For at undgå dette, kan man fraregne de 10 ældste, samt de 10 yngste og dermed fremkommer en gennemsnitsalder på lige over 18 år.

Kun 5 af de 197 personer ankom før 1736, og deres gennemsnitsalder ved ankomst var 17 år. Men da talmaterialet er så sparsomt, kan det ikke give et generelt billede af, om servingene sidst i perioden blev udsendt i en ældre alder end servinge tidligt i perioden.

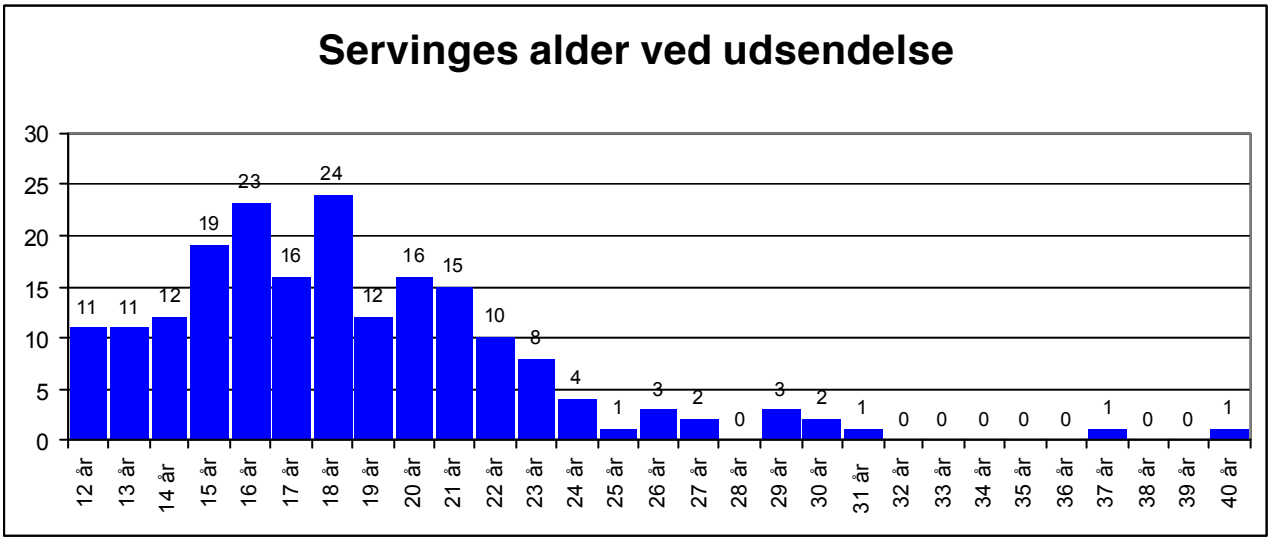

Figur 6: 168 personer. En kvinde på 60 og en mand på 40 år er ikke medtaget i denne graf. Anvendte kilder: se kildelisten.

De manglende oplysninger vedrørende servingenes alder først i årene frem til 1736 kan enten skyldes, at kompagniet ikke havde interesse i at samle denne information, eller at en del kildemateriale er gået tabt gennem tiden. Dét at der først blev opstillet mere formelle alderskrav i 1736, tyder på den første forklaring.[129]

En hel del servinge var faglærte eller stod i lære inden de tegnede kontrakt med kompagniet. Også med hensyn til disse

[128] Gennemsnitsalderen er på 18,34 år hvis en ældre kvinde på 60 år udelukkes fra beregningen.

[129] RA. VgK 292. Citeres på s. 33f.

oplysninger er kildematerialet langt mere fyldigt i den sidste del af perioden. De stammer primært fra optegningslisterne, når kompagniet var rundt i København og hverve folk. Ved 75 mandlige servinge er der oplyst en profession samt 6 servinge, hvor det oplyses, at de ingen profession havde. Figur 7 nedenfor illustrerer fagfordelingen blandt de 81 servinge.

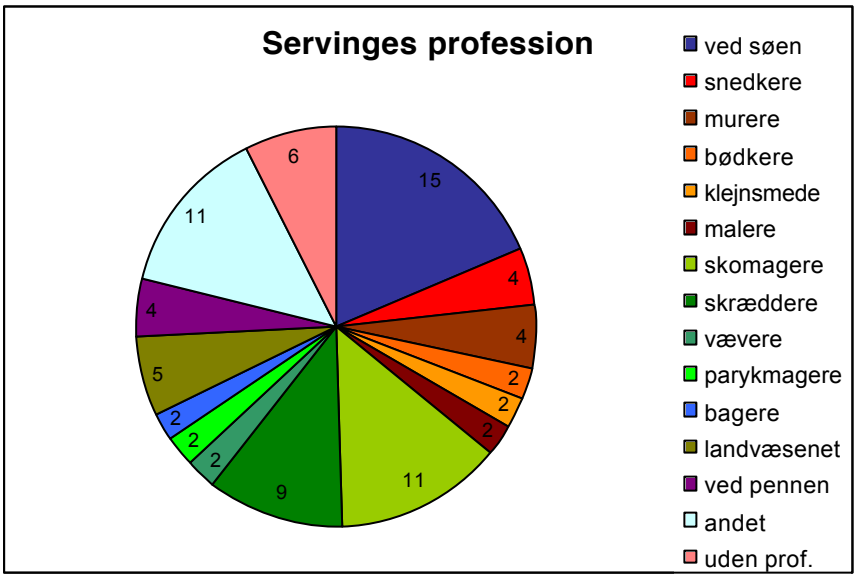

Figur 7: Andet: 1 gartner, kobbersmed, knapmager, musikant, tobaksbinder, tømrer, guldsmed, vognmand, postrytter, pottemager samt 1 ved købmand.

Kompagniet havde stor mangel på sømandskab til at sejle i handlen mellem de caribiske øer, og der blev lavet målrettede hvervekampagner mod søvante unge mænd i København. Dette kan ses ud fra det relativt store antal søfolk, der blev udsendt som servinge. Kompagniets antegningslister viser, at man især hvervede folk i Nyboderkvarteret, hvor søetatens folk logerede.[130] På den fyldigste antegningsliste fra 1736 til fregatten Larburg Galley havde 60 unge mænd antegnede sig fra juli til oktober. Ud for 52 af dem står hvor de logerede, hvoraf 9 boede uden for København og Christianshavn. Ud af de resterende 43 stammede de 10 fra Nyboderkvarteret. Direktionen skrev i et medfølgende brev til sekretrådet: "*I faar derfor at lade de unge Servinger hvoraf nu endeel udkommer, som har Faret ved Søen, employeres til at fare med Compagniets Barquer og Fratøyer, da de med tiiden Kand tiene som Matroser i fornøden tilfælde. Og som vi fornemmer at nogle af de herfra udsendte Søefolck ere deserterede*"[131]

[130] RA. VgK 205. og RA. VgK 206. *Dokumenter vedr. skibsekspeditioner til Vestindien og Guinea XVI. 1741-40.* Diverse lister med antagede servinge, hvor bopæl jævnligt fremgår.
[131] RA. VgK 205. Vedr. Fregatten Laarburg Galley, 21. nov. 1736.

Om man gik lige så målrettet til værks med hensyn til at hverve servinge inden for andre bestemte fag, kan man ikke se ud fra kilderne. Der er umiddelbart påfaldende mange folk fra beklædningsfagene - skomagere og skræddere - men ser man på den generelle sammensætning af håndværkserhverv i købstæderne i Danmark, er deres antal ikke bemærkelsesværdigt, og intet tyder derfor på, at kompagniet bevidst forsøgte at indrullere skomagere og skræddere.[132] I ovenstående diagram er landalmuen stærkt underrepræsenteret. Kun 6 personer havde været ved landvæsenet eller i tjeneste på en gård. Det kan da heller ikke undre, i og med, at antegnelseslisterne alle blev foretaget i København. En del af de fagfolk, der blev sendt til Vestindien som servinge, fik også brugt deres kunnen. Fx tegnede to skolemestre fra Amager kontrakt i 1736 og udsejler januar 1737.[133] De hed Abraham Helmer og Caspar Schiøller og var hhv. 24 og 23 år. Abraham blev hjælpepræst på St. Thomas og også gift i 1746.[134] Caspar døde alt for snart i november 1737.[135] Så i hvert fald Helmer fik brug for sin kunnen i den lille katekismus.

Da talmaterialet vedrørende servinges erhverv ikke dækker mere end 1/6 af alle servingene og stort set kun stammer fra 1730'erne og frem, giver det ikke et fuldt billede af erhvervsfordelingen. Undersøgelser af servinge i andre caribiske kolonier viser dog en tendens til, at servingene op gennem tiden i stigende grad var faglærte. Denne udvikling skyldtes, at de afrikanske slaver efterhånden overtog alt ufaglært arbejde i kolonierne. Men man manglede stadig faglært arbejdskraft, og det var derfor oplagt at hverve servinge som allerede kunne et fag. Denne udvikling er med al sansynlighed også foregået i de danske kolonier. Samtidig blev der, som tidligere behandlet, gjort meget fra kompagniets side for at gøre det mere atraktivt for almindelige mennesker at slå sig ned i kolonierne bl.a. ved at stoppe den massive transport af straffefanger, som var foregået før århundredskiftet.

Dødelighed

Som tidligere nævnt var dødeligheden meget høj blandt de danske kolonister. Det gjaldt ikke kun servinge og fanger, de fremmede

---

[132] Poul Thestrup: *The Standart of Living in Copenhagen 1730-1800. Some methods of measurement*. København 1971. s. 134, vedr. erhvervsfordelingen i København efter branden 1728.

[133] RA. VgK 205. Vedr. Fregatten Laarburg Galley, antegnelsesliste, 20. juli – 25. okt. 1736.

[134] Landsarkivet for København og Sjælland (LAK) 775-1. *Skt. Thomas, Skt. Jan, evang. Sogn. Kontraministerialbog 1691-1795.* Abraham Helmer og Mette Koster vies 17. aug. 1746.

[135] LAK. 775-1. Caspar Schøler begraves 14. nov.1737.

sygdomme og maden på havet tog mange liv blandt alle samfundslag. Servinge og fanger var dog på nogle områder ringere stillet end andre. Da de i forvejen hørte til de svageste grupper i Danmark med følgende dårlig ernæring, bolig og klæder har de ikke haft så meget at stå imod med i forhold til de mere velhavende kolonister. Deres forhold blev næppe forbedret under opholdet i kolonien, hvor tropesygdomme tog livet af mange. For at finde oplysninger om dødeligheden blandt servinge og fanger er det helt oplagt at kigge i øernes kirkebøger. Derudover er der som nævnt den omfattende kilde, om folk der døde på overfarten eller kort tid efter ankomst til kolonien, og enkelte oplysninger i guvernørens journaler. Samlet findes der oplysninger på i alt 278 servinge og fangers død, men på 16 af disse findes kun dødsdatoen på. Dødsdatoen alene kan naturligvis ikke vise noget om, hvor lang levetid en servinge eller fange kunne forvente i det fremmede land, derfor er der reelt blot 262 personers data tilbage.

I udregningen af den gennemsnitlige levetid for denne gruppe er der taget udgangspunkt i datoen, hvor de først nævnes i kilderne i forbindelse med Det Vestindisk-guineiske Kompagni og hvornår de nævnes som døde. Begge datoer kan volde problemer. Nogle folk nævnes allerede noget tid før de rejser fra Danmark og andre igen nævnes først efter ankomsten på øerne, hvor man ikke umiddelbart kan sige, hvor lang tid de har opholdt sig dér inden. Mht. dødsdatoen er den som regel ligetil, men i få tilfælde har vi ikke oplysninger om, hvornår individet døde, men blot at deres efterladte mand eller hustru gifter sig igen, eller at deres dødsbo gøres op. I sidstnævnte tilfælde og i føromtalte sager hvor vi ikke ved, hvornår personen ankom til øerne, er der i tallene rundet tilbage til starten af det indeværende år.

Med alle disse forbehold taget in mente så situationen for servingene og fangerne ikke lyse ud. Fra den dato, hvor en person for første gang havde kontakt med kompagniet til de døde, enten på overfarten eller i kolonien gik der i gennemsnit 2,4 år – altså ikke engang så lang tid som den mindstlydende servingekontrakt. I denne skræmmende prognose er medtaget de personer, der døde på overfarten, primært fra den før omtalte kilde, RA.VgK 138. Da denne kilde ikke omtaler de overlevende ved navn, og de dermed ikke indgår i talmaterialet til denne undersøgelse, giver den i sig selv et skævt billede af dødeligheden.

For at komme uden om dette problem kan dødeligheden blandt servinge og fanger udregnes på en anden måde. I stedet for at gå ud fra datoen hvor en person første gang er i kontakt med kompagniet, tages udgangspunkt i det estimerede ankomsttidspunkt til de danske øer. Dermed frasorteres alle personer der døde under overfarten og tilbage er 198 individer. Deres gennemsnitlige levetid efter ankomst til Vestindien er stadig meget lav, helt nede på 2,5 år. Her til kan også indregnes servinge og fanger, hvor vi ikke har en datering for deres

død. I stedet kan det ses ud fra kilderne, hvornår de estimeret er ankommet, og hvornår de sidst er nævnt i live, og dermed fremkommer en minimumslevetid for disse mennesker. Der kendes til 23 personer som minimum har levet 2,5 år på kolonierne og ved at inddrage deres tal til statistikken for servinge og fangers liv slængde i kolonierne nås en gennemsnitlig levetid på miminum 2,97 år. Den er altså næsten oppe på de 3 år som var den mindste tjenesteperiode for servinge.

Chancerne for at overleve rejsen og få et langt liv i kolonierne var dermed meget ringe. Men hvad var det folk døde af i så store tal? På den lange overfart tog skørbugen mange liv. Kosten ombord bestod primært af saltet eller tørret kød, flæsk og fisk, hertil brød, gryn, ærter og smør. Mange af fødevarerne fordærvedes undervejs, så det var ikke kun c-vitaminmangel de rejsende og søfolkene risikerede at dø af ved at indtage maden. På skibene var pladsen meget trang og udlufningen dårlig. De værste forhold havde de jævne søfolk og servingene og fangerne, der holdt til på underste dæk, banjerne. Dér florerede sygdomme godt mellem folkene i den fugtige og ildelugtende luft. Rejsen fra Danmark til Vestindien tog som regel 3-4 måneder.[136]

Efter ankomst var folk svækkede af den lange rejse med dårlig kost. Hertil kom en del fremmede sygdomme, som mange nye folk ikke kunne modstå. Blandt sygdommene var gul feber, dysenteri og malaria.

Det kan ikke påvises at den forventede levetid efter ankomst til kolonien var højere i 1700-tallet end i koloniens startfase. Det kunne ellers forventes, da kendskab og dermed behandling af de fremmede sygdomme vel blev bedre med tiden. Denne tendens ses ikke ud fra det anvendte kildemateriale som noget entydigt. Den gennemsnitlige forventede levetid for servinge og fanger efter ankomt til kolonierne ser altså ud til at gælde for hele perioden.

Servinge og fangers andel af kolonibefolkningen

At udregne hvor stor en del servinge og fanger udgjorde på de 3 øer gennem kompagnitiden er en vanskelig opgave, hvor resultatet har mange usikre faktorer. På den anden side vil selv et omtrentligt tal kunne give et billede af hvor stor en rolle servinge- og fangegruppen spillede på kolonierne. Et præcist tal for servinge og fanger er ikke muligt at give, og det antal, der er fremkommet ved denne undersøgelse, er som nævnt noget konservativt. Derudover er det alene ud fra et cirka ankomsttidspunkt og den gennemsnitlige

---

[136] Erik Gøbel og Ole Degn: *Dansk søfarts historie, 1588-1720.* bd. 2, Gyldendal 1997. s. 151og 165-71.

forventede levetid, at det kan estimeres, hvor mange servinge og fanger, der befandt sig i kolonien på et givent tidspunkt. Især det sidste aspekt er problematisk. Selvom om undersøgelsen om servinge og fangers dødelighed ovenfor ikke påviste, at der var en påfaldende forskel i levetiden først og sidst i tidsrummet 1672-1755, så er resultatet på grund af det lille talmateriale, som nævnt usikkert. Forsøget skal dog gøres og resultatet skal tages med noget forbehold. Antallet af servinge og fanger på et givent tidspunkt udregnes på følgende måde. Summen af alle servinge og fanger der ankom i løbet af det valgte år lægges sammen med antallet af ankomne fra de 3 år forinden. Da det forventes, at en serving eller fange gennemsnitligt levede i minimum 3 år efter ankomsten, må det endelige resultat vise nogenlunde, hvor mange servinge og fanger der levede i kolonien på tidspunktet. De samlede befolkningstal, der anvendes nedenfor, stammer fra Westergaard og Vore Gamle Tropekolonier. [137]

Som tidligere beskrevet skete oversendelserne i to bølger i perioderne 1672-88 og 1735-52, mens antallet af servinge og fanger i den mellemliggende tid var minimalt. Det er derfor af største interesse at finde ud af, hvor stor en andel af den samlede befolkning, som denne gruppe udgjorde i de to bølger.

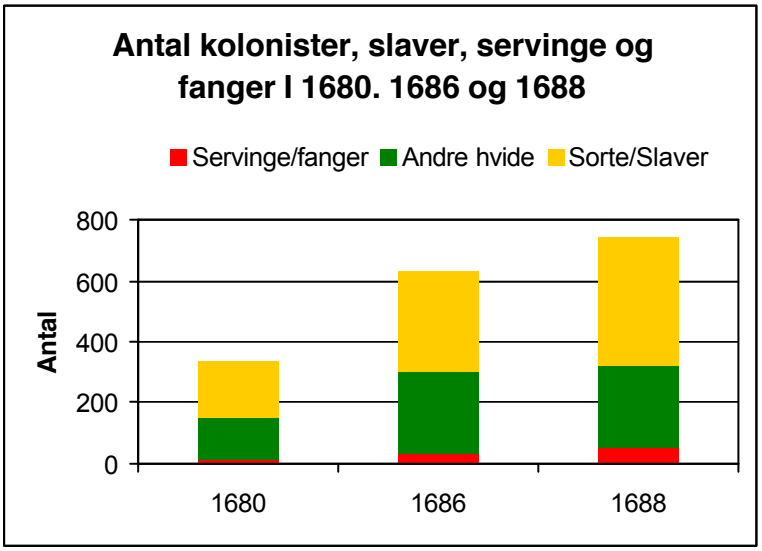

Figur 10: Servinges/fangers andel af kolonibefolkningen i 1680'erne. Anvendte kilder: se kildelisten, samt Westergaard, 1917 s. 318f og Bro-Jørgensen, 1966, s. 170.

I 1680 var der i alt 331 mennesker på St. Thomas. Heraf udgjorde 175 slavebefolkningen, 4 "frinegere", samt 152 af europæisk afstamning.[138] Når den ovenstående udregning følges var der samme år

[137] Westergaard, 1917. s. 318f, appendix H og I: for året 1688. Bro-Jørgensen, 1966 s. 170: for årene 1680 og 1686.

[138] Bro-Jørgensen, 1966 s. 170. Kolonisamfundet brugte betegnelsen frineger om en frigiven sort slave.

13 servinge og fanger på øen. Gruppen udgjorde altså blot 3,9 % af den samlede befolkning og 8,6 % af alle hvide på St. Thomas.

Videre i 1686, hvor der var 633 indbyggere, heraf de 300 hvide, udgjorde servinge og fanger 34 personer. 5,4 % af den samlede befolkning og 11,3 % blandt hvide indbyggere var dermed "blanke slaver". Et par år senere var der 422 sorte slaver ud af befolkningen på 739. Servinge og fanger talte i alt 51 og udgjorde dermed 6,9 % af befolkningen, men nåede op på 16,1 % blandt de hvide.

Ved den anden bølge, fra 1730'erne og frem, var den samlede befolkning på de 3 øer vokset kolossalt i antal. Der er desværre ingen opgørelser for de 3 øers samlede befolkning for 1737, hvor anden bølge topper. Men allerede ved kronens overtagelse var befolkningen oppe på 16.172 personer – 14.409 var slaver![139] I dette regnestykke forsvinder servingene nærmest helt. Selv om servinge- og fangetransporterne i de to perioder var af nogenlunde samme størrelse, så var kolonierne demografiske forhold ændret så markant i midten af 1700-tallet, at servinge og fanger kun udgjorde promiller.

[139] Bro-Jørgensen: s. 269ff. Befolkningstal fra St. Thomas dateres 1754 og fra St. Jan og St. Croix 1755.

LIVET PÅ KOLONIEN

Meddelelserne i kilderne om, hvordan livet i kolonien har formet sig for servinge og fanger, er sparsomme. For at få et mere helstøbt billede heraf må forskning i andre europæiske kolonier i Caribien supplere. Ifølge kontrakterne havde en serving krav på "*tilbørlig Underholdning med Mad, Dricke, Klæder oc andet som hand fornøden haffver effter de Landis Brug*"[140] Kompagniet måtte naturligvis også sørge for at fangerne fik mad og tøj på kroppen, men da fangerne ikke, som servingene, havde en kontrakt hvori deres rettigheder var nedskrevet er det nemt at forestille sig, at det var her kompagniet valgte at spare på omkostningerne. I første del af dette kapitel skal servingekontrakten analyseres for at vise, hvilke ændringer, der skete med servingenes kontraktlige pligter og rettigheder gennem perioden. Dernæst følger enkelte tematiske afsnit, hvor dele af servinge og fangers liv belyses.

Servingekontrakten

I blandt kilderne støder man i ny og næ på servingekontrakter. Der er i det gennemgåede kildemateriale i alt fundet 19 kontrakter, men disse er ikke et repræsentativt udvalg. 16 af dem stammer fra servinge, der var ombord på det mytteriramte skib Havmanden i 1683, og som altså aldrig nåede til Vestindien. 2 andre er fra 1680 og den sidste fra 1671. Kontrakterne kan derfor kun fortælle os under hvilke formelle betingelser servingene arbejdede under i koloniens første årti. Men det er under alle omstændigheder vigtige kilder, da det bl.a. er her, man får at vide, hvad servingens "løn" bestod i – altså hvilken betaling han eller hun var berettiget til når tjenestetiden var overstået.

Kontrakterne var fortrykt med plads til at udfylde navn, tjenestetid og den tobaksmængde servingen skulle have udbetalt efter tjenesteårene. Dog adskiller 2 af kontrakterne sig fra de øvrige, da de var tegnet af et par kvindelige servinge og skrevet i hånden. Formularen var ens for kvinder og mænd, bortset fra at kvinderne ikke havde ret til et stykke jord når deres tjenestetid udløb. I denne første tid af koloniens historie var der et overtal af mænd, og en enlig kvinde havde gode muligheder for at gifte sig. Det forklarer, hvorfor kompagniet ikke gav servingekvinder et jordlod, men forventede, at de giftede sig og blev forsørget af deres ægtemand. Med hensyn til udbetalingen i tobak blev

[140] RA. VgK 27. Trykt servingekontrakt, anno 1682.

der tilsyneladende ikke gjort forskel på kvinder og mænd. De 2 kvinder fik for 3 års arbejde 400 pund tobak, ligesom flertallet af mændene. Alle 19 kontrakters tjenesteperiode lød på 3 år, undtagen en enkelt der var på 4 år, og tobaksmængden varierede fra 400 til 600 pund tobak.

Der er i undersøgelser af kontrakter for servinge i de engelske kolonier fundet en sammenhæng mellem tjenesteperiodens længde og servingenes skrivefærdigheder.[141] Resultaterne viser, at servinge, der var i stand til selv at underskrive kontrakten i gennemsnit fik kortere tjenestetid, end servinge hvor kontrakten var underskrevet med ført hånd. Servinge med skrivefærdigheder kunne altså forhandle sig frem til en kortere tjenestetid fordi, de havde denne kundskab, som kompagniet må have haft brug for. Ser man på de få servingekontrakter, der er fundet fra danske servinge kan man ikke se samme tendens. Faktisk blev den laveste betaling på 400 pund tobak for 4 års arbejde givet til en mand, der selv havde underskrevet. Men som nævnt kan der ikke drages generelle konklusioner ud af det meget lille talmateriale.

Kompagniets direktion vedtog allerede i 1671 en formular til servingekontrakter, der lød således:

"Vdi den Hellig Trefoldigheds Nafn: ere vi under skrefne saaledis som følger for accorderit, nemlig at Jeg [ ] bekiender at Jeg med fri villie hafuer gifuet mig udi det Octroyerede Vest Indiske Compagnies tienniste, til at tienne dennem udi [ ] Aars tiid, i de Caribies Eylander, paa det Eyland St. Thomas eller hvor de i de lande Compagniet min tienniste behøfuer, hvilken tiid skal begynde og angaa, saa snart som Gud vil at Skibet er kommen der for Landet til Ancker, og udi foremelte [ ] Aars tiid belofuer og forpligtier Jeg mig til at tienne Compagniet erlig, trolig og vel, til at søge deris gafn og beste, saa vit som mig mueligt er, Jeg belofuer og med ald troskab og flid godvilligen at forrette og effter komme alt det som Compagniets fuldmegtiger der paa Landet mig paa Compagniets veigne befaler at giøre, saa som det en tro og flitig tienner hør og bør i alle maader. For saadan hans tro og flitig tienniste belofuer Jeg [ ] Compagniens bogholdere som der til af Compagniets Directeurer befuldmægtiget, hannem paa Compagniets vegne til Løn for hans [ ] Aars tienniste [ ] Hundrede Pund god Toback eller dets verdi i de lande som hannem effter fornefnde Tids forløb, der paa Landet rigtig skal betalis, og saa lenge som hans tiennistes Tid varer da belofuer Jeg at hannem skal af Compagniet forskafvis hans tilbørlig under Holdning med Mad, dricke, Klæder og andet som hand fornøden hafuer, effter de landits brug, og naar hand sin Tid trolig og vel udtient hafuer da skal hannem

[141] Galenson, 1981, s. 65ff

lige med andre fri Personer gifues en Plantage der paa landet til egen Arf og eyendom at beplante, om hand hafuer lyst paa landet at forblifue. Dette til sandheds bekrefftelse hafuer vi tvende Contracter af ens Indhold, med egne Hænder under skrefuen, hver af hver sin beholder. Actum Kiøbenhafn dend [ ] Anno 167[ ]"[142].

I den tidlige koloniseringsperiode var det almindeligt at føre økonomi i naturalier. Dette gjaldt også for servingene, der skulle have udbetalt en aftalt mængde tobak, eller andet af lignende værdi, efter endt tjenestetid.

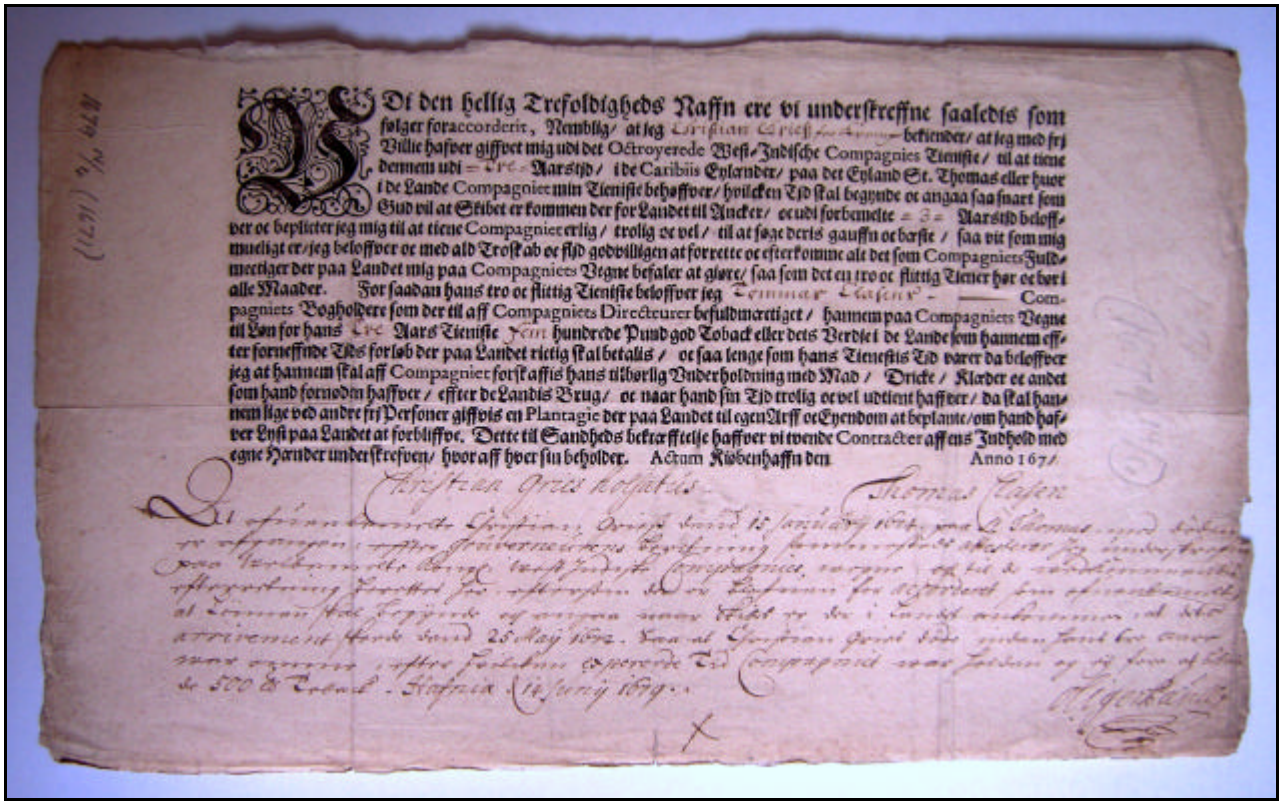

Figur 8: Christians Greis servingekontrakt. Under kontraktformularen har Oliger Pauli skrevet: *"At ofuen bemelte Christian Greis dend 15 January 1674 paa St. Thomas med døden er afgangen, effter Gouverneurens beretning sammesteds attesterer Jeg underskrefne paa velbemelte Kongl. Vest Indiske Compagnies vegne: og til de vedkommendis effterretning berettes her eftersom der er blefuen for accorderet som ofuenbemelt, at Lønnen skal begynde och angaa naar Skibet er der i Landet ankommen, at dets arrivement skeede dend 25 Maj 1672. Saa at Christian Greis døde inden hans tre Aare var omme, efter hvilcken expererde Tid Compagniet var holden og ey føre at betale de 500 pund Toback. Hafnia d. 14 juny 1679".* RA. VgK 181.

At udbetalingen først måtte ske efter tjenestetidens udløb tog kompagniet helt bogstaveligt. Christian Greis tegnede i 1671 kontrakt med kompagniet på 3 år for 500 pund tobak. Tjenesteperioden startede

[142] RA, VgK, 12. Direktionsprotokol litra A, 1671 11/3 – 1680 7/4, s. 11ff. 29. april 1671

ved ankomsten til St. Thomas 25. maj 1672, men desværre døde Christian efter ca. 1½ år som serving. Kompagniet afviste at betale Christain Greis arvinger noget som helst af tobakken, da han ikke, som kontakten lød, havde tilendegjort sin tjeneste. Da dødeligheden var meget høj blandt servingene, var det en absolut fordel for kompagniet, at udbetalingen skete i én portion ved tjenestetidens udløb. Kompagniet fik gennem tiden mange års "gratis" arbejde fra servinge og fanger, og selvom aftalen for servinges vedkommende officielt var indgået frivilligt, lå der i dette udbytningsforhold en pendant til slaveriet.[143]

Den ovenstående kontraktformular blev i store træk genbrugt, da kompagniet i 1680'erne på ny trykte en portion servingekontrakter.[144] Dog var der i den senere kontraktformular plads til at skrive servingens fødselsdato og alder, og servingen skulle nu ikke kun tjene kompagniet, men også kongen, hed det. Den vigtigste ændring i formularen var, at servingene skulle have en aftalt tobaksmængde udbetalt efter hvert enkelt år og ikke først efter hele tjenesteperioden. Med denne ændring blev servingenes økonomiske vilkår bedret, og døde de inden tjenestetidens udløb risikerede deres arvinger ikke, som i Christian Greis tilfælde, at miste al fortjenesten. Samtidig blev servingen også lovet fri hjemrejse på kompagniets regning, hvis han eller hun ikke ønskede at forblive på kolonien. Der ses altså allerede i de første årtier af koloniseringen en forbedring af servingenes formelle rettigheder.

Der er ikke fundet servingekontrakter fra perioden efter 1700, men via sekretrådets mødeprotokoller fremgår det, hvilke formelle betingelser servingene i 1736 arbejdede under. I januar dette år var ankommet en del servinge, og rådet opsummerede, under hvilke vilkår de skulle arbejde:

"*Ud af Servingerne er Emplojeret til Indvaanerne som følger neml. paa Condition, at de betaller denne Gang til Compagniet for hver Serving hans passagie den suma 20 rdr. uden nogen Conseqvence, om de een Andengang maatte være Noget lengere under Veys for hvilcke 20 rdr. Ved kommende paa deris Rl. med Compagn. Debiteres Og udj gagie 3 Rdr. Maanedl. eller og de Nødvendige Klæder i stæden, foruden deris behørige og forsvarlige underholdning med Kost! Paa hvilken Condition Servingen skal være forpligted at tiene sin Mæster udj 4 Aar og eftter de 4re Aars forløb friegives hand, og Naar hand har tiendt flittig troelig og Vel, gives ham Een Klædning eftter landetz brug, samt Een Hugert og et pr. Pistoler, til belønning, eller og i den stæd d. Summa 25 rdr. og i fald at Servingen, icke tiener saa troelig og Vell*

[143] Der har naturligvis været nogle omkostninger for transport, mad og klæder.
[144] RA. VgK 77. juni 1680.

som hand bør, og Mesteren klager over ham, da skal hand bringes i Fortet, og straffes som een Serving."[145]

Som det ses ovenfor, blev der i 1736 taget udgangspunkt i, at servingene skulle arbejde for private kolonister, og ikke for konge og kompagni som tidligere. Det var stadig kompagniet, der formidlede servingekontrakten, men så snart servingen ankom til kolonien, var det hensigten at overlade deres arbejdskraft til private hænder, som også forpligtede sig til at betale servingens overfart. Mester skulle forsyne servingen med mad, tøj og logi på samme måde som kompagniet tidligere skulle, men kunne også vælge at udbetale servingen penge til klæder i stedet. Tjenesteperioden var fastsat til 4 år for alle servinge imodsætning til tidligere, hvor dette blev forhandlet individuelt. Udbetalingen efter tjenestetiden foregik ikke længere i tobak og jordlod, men bestod i tøj, en huggert og to pistoler, eller kunne igen betales i rede penge. Man var i de danske kolonier på dette tidspunkt til dels gået bort fra naturalieøkonomien og udbetalinger i klingende mønt var blevet almindeligt. Direktionen i Danmark havde samme år skrevet en liste over betingelser for servingekontrakter:

"*1. Skall tienne paa Ejlandet St. Croix udj 4 aar fra ankomsten af at reigne, og imidlertid nyde nødtørfftig Kost og Klæder.*

2. I samme 4 aar skall de lære alt hvis som hører til plantagie væsenets drifft.

3. Naar samme 4 aar er omme maa de sette sig need derpaa Landet og blive borgere og Plantere og Skall dem anviises til strekkelige Grunde til allehaande Planting imod dend derpaa holte liden og billige pris.

4. naar de saaledes effter de 4 aars forløb frigives og har tient flittig trolig og Vel gives Enhver en Klædning effter landets brug samt en Hukkert og et par pistoler.

5. forstrækkes her forud til hielp til udreedning 6 rdl."[146]

Dette er i god overensstemmelse med sekretrådets protokol, og understreger, at kompagniet ikke forærede jordloder bort til servingene som tidligere. Efter tjenestetidens ophør fik servinge i stedet et par pistoler og en sabel. Dels lagde kompagniet vægt på, at alle frie indbyggere skulle kunne forsvare kolonien i forbindelse med slaveoptøjer. Dels var pistolen også - ligesom det at eje jord - et symbol på at være fri, at være sin egen herre.

---

[145] RA. VgK 489. *Det sekrete råd på St. Thomas. Sekretprotokol 1723-1737.* 16. jan. 1736.

[146] RA. VgK 205. Vedr. skibet St. Andreas o. 1735. En huggert var en sabel.

Selvom der ikke er servingekontrakter fra den seneste periode op mod kronens overtagelse af kolonierne, tyder flere kilder på at tjenestetiden senere er blevet forlænget. På rullen over mandskabet på Christiansfort på St. Thomas i 1753 nævnes 5 unge mænd, som også findes på diverse skibsruller. Deres omtrendtlige ankomst til St. Thomas kendes altså, og da mandskabsrullen fra 1753 oplyser, hvor lang tid hver enkelt havde tilbage ifølge deres kontrakt kan vi udlede en ca. tjenesteperiode.[147]

Navn	Ca. ankomst	Ca. udløb af tjenestetid	tjenestetid	Ca. alder v. ankomst	profession
Niels Rye	Januar 1750	Januar 1755	5 år	17 år	Ingen
Niels Grønberg	August 1747	August 1754	7 år	17 år	Ingen
Lorentz Hendrich Larsen Sonnensbang	Juli 1750	Juli 1756	6 år	19½ år	kandestøber
Johan Erhard Beyer	Sommer 1748	Udgået	?	15 år	?
Jørgen Abrahamsen	Januar 1751	?	?	15 år	snedkerdreng

Figur 9: Data vedr. 5 servinge i kompagniets tjeneste. Anvendte kilder: RA. VgK 210, 211, 212, 213 og 730.

Når disse informationer sammenholdes viser det sig, at tjenstetiden lød på 5-7 år for servinge i den seneste kompagnitid. Allerede før århundredeskiftet var der røster i kolonien, der talte for en længere tjenestetid for serivnge. I et brev fra 1696 bad guvernør Lorentz direktionen i Danmark om "*saafremt det er mueligt Ey indgaaer mindre Contracter med sliige Persohner end paa 6 Aars tiid, at de Yngste ey Naarsom helst de ickun paa 3de Aar var antagen, skulle paa bemelte tiids forløb ved deris afskeeds søegning og erlangelse sampt fortreckning her fra Landet betage Compag. deris vederlaug for hvis omkostninger de paa dennem kunde hafve anvendt*".[148] Men der udkom ingen servinge som følge af dette brev, hverken på 3- eller 6-årige kontrakter. Taget i betragtning af den beregnede gennemsnitlige levealder for fanger og servinge på ca. 3 år ville længere kontrakter uden forbedrede levevilkår heller ikke gøre en stor forskel.

[147] RA. VgK 730. *1710-15, 1753-54 Ruller over betjente og soldater på St. Thomas.* April 1753.
[148] RA. VgK 89. 6. sep. 1696.

Arbejde

Servingkontrakten nævnte ikke præcis, hvilket arbejde servingen skulle udføre. Tværtimod lovede kontraktunderskriveren at *"forrette og effterkomme alt det som Compagniets fuldmegtiger der paa Landet mig paa Compagniets veigne befaler at giøre"*[149] Det gav naturligvis kompagniet mulighed for frit at disponere over servinge- og fangearbejdskraften, både mht. arbejdsopgaver og arbejdsmængden. Den britiske historiker, Watts, skriver, at man i England bevidst formulerede servingekontrakterne løst, så det gav mulighed for dels at benytte servingene til alle former for arbejde, dels så det var op til mesteren, hvor meget mad og klæder servingen skulle forsynes med.[150] Om det danske kompagni havde samme bagtanke, da man vedtog kontraktformularen, kan ikke dokumenteres, men der er ingen tvivl om, at både servinge og fanger blev sat til meget forskelligt arbejde.

For private mestre

I første omgang var kontrakten tegnet mellem den enkelte serving og kompagniet, men viste det sig, at kompagniet alligevel ikke havde brug for arbejdskraften, så kompagniet sig i sin fulde ret til at "sælge" servingen videre til fx en plantageejer. Denne mulighed nævnes der intet om i kontrakten, og der var altså ingen juridisk hjemmel for videresalg af servingens arbejdskraft. Derfor er det overraskende, at man i kilderne ikke støder på klager og problemer med denne ordning. Det kan skyldes, at servingene faktisk ikke følte sig forurettet, måske fordi de mundtligt inden afrejsen var blevet underrettet om forholdene, eller ved ankomsten til det fremmede land følte sig så udmattede og usikre i situationen, at de blot gjorde, som der blev sagt. Det er meget sandsynligt, at servinge blev behandlet bedre hos en privat mester end ved kompagniet. Hos den private var der sjældent mere end et par servinge, hvilket har givet serving og mester et tæt forhold. På kompagniets fort og plantage var der flere arbejdsfolk og servingene udgjorde sammen med fanger og soldater det absolut laveste lag i kompagniets hierarki.

Blev en serving solgt, var der ikke tale om at lave en anden kontrakt mellem ham og den ny mester. Dette understreger, at kompagniet opfattede sig som den reelle, dog midlertidige, ejer af servingen og dennes arbejdskraft, og derfor blev aftalen også indgået

---

[149] RA, VgK, 12. s. 11ff. 29. april 1671

[150] David Watts: *The West Indies. Patterns of Development, Culture and Environmental* Change since 1492. Cambridge University Press 1987. s. 201. Watts er geograf og historiker.

mellem kompagniet og den nye mester, hen over hovedet på servingen. Når en servingekontrakt var skrevet under, levede servingen altså helt på kompagniets præmisser. Da kompagniet fx i februar 1688 modtog 30 servinge, som kom over med skibet Den Røde Hane, havde man ikke brug for dem alle sammen, og guvernør Heins skriver i journalen "*Nach der Predigt liess ich in unsere und auch in der Reformirten Kirche publiciren; Wann Jemand wehre der von den Servings in seiner Diensten vor einen billigen Preiss wolte haben, der solte sich anmelden*".[151] Som det ses var kolonisamfundet endnu småt, og de fleste meddelelser blev klaret om søndagen fra kirkernes prædikestole, ligesom det foregik på samme tid i Danmark. I ugerne herefter blev der afsat 14 servinge til forskellige plantageejer. Prisen for en serving var betaling af overfarten, der var sat til 1 rdl. pr. uge. I dette tilfælde kostede en serving 14 rdl. som gik til kompagniet. Mesteren skulle i øvrigt følge kontrakten og give servingen mad, klæder og et vist kvantum tobak.

Betalingen for en serving har varieret meget, uden at der findes en forklaring herpå i kilderne. Således blev 3 kvindelige servinge solgt i 1684 for 45 sld. pr. stk.[152] Og igen i 1736 nævnes at en mester skulle betale for servingens overfart, nemlig 20 rdl.[153] Måske var grunden til den høje pris i 1684, at den store udsending af fanger og servinge, der forinden var sejlet fra Danmark i 1682, aldrig var nået frem pga. mytteri ombord. Dette må have resulteret i et væsenligt underskud af arbejdskraft på kolonien det følgende år og medført at kompagniet kunne tage en højere pris for servinge.

Talmaterialet vedrørende handelsprisen på servinge for de danske koloniers vedkommende er alt for småt til, at der kan ses en generel tendens for prisudviklingen. Ser vi derimod på prisudviklingen for servinge i de engelske kolonier, har prisen ikke kun været afhængig af udbud og efterspørgsel, men i høj grad også af hvorvidt England var i krig eller ej. Prisen pr. serving var her væsenligt højere i krigstid end i fredstid.[154]

De anvendte kilder beretter ikke direkte om, hvilken type arbejde de videresolgte servinge blev sat til. Ud fra landlisten over St. Thomas anno 1688 var det både planterfamilier fra landdistriktet og familier boende i byen Charlotte Amalia, der havde servinge. Dette indikerer, at servinge og fanger blev brugt både til markarbejde, husligt arbejde og som hjælp ved privatdrevede forretninger.

---

[151] RA. VgK 498. *1688-91 Journaler over det på St. Thomas passerede.* 8. april 1688.
[152] RA. VgK 192. *Dokumenter vedr. Skibsekspeditioner til Vestindien og Guinea II (1679-) 1682-86.* Regnskabsbog fra o. 1684. Sletdaler var ikke en egentlig mønt, men en udregningsværdi. 1 rdl. var 6 mk. værd, mens sletdalerens værdi var 4 mk.
[153] RA. VgK 489. 16. jan. 1736.
[154] Smith,1947 s. 32ff

I tiden indtil århundredeskiftet hvervede kompagniet primært servinge for at få dækket sit eget behov for arbejdskraft. Kun overskydende arbejdskraft blev solgt videre til private. Den næste bølge af servingeoversendelser fra 1735 og frem var derimod med henblik på at tilføre dansk arbejdskraft til private plantageejere.[155] Dette var som tidligere nævnt af sikkerhedshensyn efter at St. Jan oplevede et voldssom slaveoprør i 1733. Men allerede i 1718-1720, hvor der blev korresponderet mellem direktionen og sekretrådet, kan man læse en bekymring for, at der boede alt for få hvide folk ude på øernes plantager.[156] Sekretrådet mente, at flere europæiske, og allerhelst danske folk, ville afholde afrikanske slaver fra optøjer.

Ud fra stikprøver i mandtalslister og matrikler ses nogle servinge registreret under den plantageejer der havde dem i tjeneste.[157] På listerne nævnes også øvrige ansatte ved plantageren, nedskrevet efter rangorden. Blandt de hvide beboere på plantagerne står servingene nederst og lige over dem står mesterknægten.[158] For en serving var det et skridt op i social status at blive ansat som mesterknægt på plantagen og dermed få løn og flere rettigheder.

Andre servinge var heldige og kom i lære hos forskellige fagfolk. Kilderne beretter bl.a. om lærlinge hos en barber, en landmåler og en kirurg.[159]

For kompagniet

Arbejdsopgaverne i kompagniets tjeneste var mange. Det hårdeste arbejde servinge og fanger blev udsat for var markarbejdet på kompagniets plantager. Dagen forløb sandsynligvis for dem, som den gjorde for afrikanske slaver ved samme arbejde. Der er ikke fundet beskrivelser af servinge og fangers arbejdsdag fra de danske kolonier, men en gennemgang af dagsforløbet for den samme gruppe mennesker på Barbados kan give et nogenlunde billede. Richard Ligon beskrev det o. 1657 således: "*they are rung out with a Bell to work, at six a clock in the morning, with a severe Overseer to command them, till the Bell ring again, which is at eleven a clock; and then they return, and are set to dinner, either with a mess of Lob-lolly, Bonavist, or Potatoes. At one a clock, they are rung out again to the field, there to work till six,*

---

[155] Fx RA. VgK 205. Skibet St. Andreas udredning, o. 1735.

[156] RA. VgK 94. 16. mar. 1718; VgK 55, 13. juni 1719 og 5. dec. 1720.

[157] RA. VgK 863. *Mandtalslister og matrikler for St. Croix 1741-1742*

[158] Mesterknægten varetog ledelsen af slaverne på plantagen.

[159] Henholdsvis RA. VgK 89. 8. juni 1688, og RA. VgK 490. 4. nov. 1737 og LAK. 770 1-1b: *Skt. Croix, den evangeliske menighed 1740-50*, 1752-53. 11. søn. p. trinitatis 1740.

and them home again, to supper of the same"[160] Arbejdsdagen for danske servinge og fanger har næppe adskilt sig meget fra denne beskrivelse. Det blev lyst klokken 6 morgen og solen gik ned 6 aften.

Fanger og servinge blev også sat til forefaldende opgaver for kompagniet. Indsamling af regnvand var helt nødvendig pga. de sparsomme mængder af ferskvand, der fandtes på øerne. Når en af fortets store regnbakker sprang læk, var det derfor servinge, der blev sat til at reparere. Andre arbejdsopgaver bestod i at hente og fremstille materialer til kompagniets byggeaktiviteter. Tagsten blev seglet fra Danmark og opbevaret i pakhuset, men andre ting som fx kalkbrænding måtte klares på stedet. Her skulle først og fremmest hentes kalksten fra koralrevene. Dette arbejde blev foretaget ved lavvande og stenene blev derefter sejlet i pramme hen til en stor kalkovn og dér brændt. Kalkbrænding krævede meget træ, og indsamlingen af brænde til kalkovnen stod på i flere dage. Kalken blev primært brugt til mørtel og pudsning af vægge, der er et langt mere vejrbestandigt byggematierale end træ.[161] I sensommeren 1686 var al arbejde i forbindelse med kalkbrændingen lagt ud til fangerne.[162] Om det altid var den almindelige fordeling af arbejdet, viser kilderne dog ikke.

I guvernørens journal fra 1686 fremgår det, at fangerne ofte blev sendt ud og fiske inden prædiken om søndagen. Andre gange var der tale om længerevarende fisketogter, hvor både hvide og sorte slaver sejlede ud med den store kano i flere dage ved St. Jan. I øvrigt blev de sat til at ryde ukrudt, bygge fold til kompagniets fæ og hente salt på Tortola og Saltøen.[163]

Flere servinge udførte arbejde som soldater. Tilsyneladende arbejdede de stadig under servingekontrakten og modtog altså ikke soldaterlønning. Det var nødvendigt for handelskompagnierne i Vestindien at have militær udrustning både i kolonierne og under overfarten. Man frygtede angreb og kapringer fra fjender, interne oprør fra slaverne og de farligste fanger, og tyveri fra koloniens beboere. Derfor var der et varslingssystem så alle beboere kunne underrettes hvis der var fare på færde. En del af dette varslingssystem blev udført af servinge, der skulle holde vagt efter fjendtlige skibe fra et udkigstårn, der lå på bjerget over Charlotte Amalie og Christiansfort.

---

[160] Richard Ligon: *A True and Exact History of the Island of Barbados*. (1. udg. 1657) 2. udg. genoptrykt, London 1970, s. 44

[161] Børge Kjær: *Djurslands Kalk, råstofudvinding og kalkværksindustri*, Grenaa 2001, s. 9 ff. Læsket kalk brugtes og bruges stadig også til at rense sukkersaft udvundet af sukkerrør og roer.

[162] RA. VgK 496. *1686 5/7-1688 26/3 Journaler over det på St. Thomas passerede*. August, september 1686.

[163] RA. VgK 496. 30 juli 1686. og Bro-Jørgensen, 1966 s. 133.

Som nævnt i sidste afsnit blev en del søvandte servinge i perioden fra 1736 også sat i arbejde som søfolk ved kompagniets barker.[164] Det ser ud til, at disse folk ligeledes forblev under servingekontrakt og dermed ikke modtog aflønning som sømænd.

Mad, tøj og bolig

For de dårligst stillede i kolonisamfundet var der tale om temmelig skrappe og skrabede levevilkår. I Danmark var forholdende tilsvarende dårlige for fx lemmerne på Børnehuset og fangerne på Bremerholm. Og det var blandt denne gruppe servingene og fangerne i Dansk Vestindien blev rekrutteret. Dette afsnit omhandler først servinge og fangers boligforhold, dernæst deres bespisning samt endelig hvordan de var klædt.

Kendskabet til, hvordan servinge boede i de dansk vestindiske kolonier, er meget begrænset. Servinge, der var solgt videre til private plantageejere, boede sandsynligvis på plantagen med de ørvige slaver og ansatte. Men hvorvidt de har boet som de afrikanske slaver i små selvbyggede hytter eller har haft et fælles kammer stillet til rådighed, ved vi ikke meget om. Som den eneste kilde berettes det hos Carstens, at *"deris Logementer ere og i et af Negernis Huuse, hvor de maa og Ligge paa Gulv paa en bar straa Matte under sig uden at have noget at breede oven paa sig, ret Lige som Slaverne Ligger."*[165] David Watts skriver, at servinge på St. Kitts og Barbados i den tidlige engelske koloniperiode før 1650 boede i hytter bygget efter Carib- eller Arawak-indianeres teknik.[166] Dette kan ikke være tilfældet for servinge på de danske kolonier, da både St. Thomas, St. Jan og St. Croix ikke havde været beboet af indianere i lang tid, inden danskerne ankom.

Servinge og fanger, der forblev i kompagniets tjeneste, findes der lidt flere oplysninger om. Ved en beskrivelse af fortets bygninger i sensommeren 1680 får vi et lille indtryk af boligforholdene for kompagniets folk:

"X: Er et huus, for folckene at sofue vdi, det er vden till lang 37 foed, och 7½ foed breed, och inden i er dett, 35 foed langt, och 6 foed breed, det er med plancker aff deelt i 2 rum, huor aff det eene er 25 foed

---

[164] RA. VgK 205. Brev fra direktion til sekretrådet, med fregatten Laarburg Galley, 21. nov. 1736.

[165] J.L.Carstens, 1981 s. 148

[166] David Watts, 1987 s. 153 (ill. s. 67)

langt, for folcket at sofue vdi, det andet Rom eer 10 foed langt, der vdi er tømrmands reedshabet, paa huer Ende aff huuset, er en Døer med 1 pare hengseller, som lockis med 1 hengelaas, den Zyder side deraff er Klat med fyre planker, huorpaa er et windue med et pare hengseller, det er Decket med egge span"[167]

Hvor manger mennesker der på dette tidspunkt sov på disse 25 x 6 fod, eller godt 7,5 x 1,8 meter, kan ikke ses. Men en del af en servings udstyr var en hængekøje, der blev udleveret inden overrejsen.[168] Denne hængekøje blev brugt ikke kun på sejladsen, men også som seng efter ankomsten til fortet. I det meget aflange rum hang altså adskillige hængekøjer på tværs og i flere lag. Skulle man opholde sig i rummet i dagtimerne, kunne køjerne rulles af vejen og skabe plads.

I forbindelse med et tyveri af kompagniets bomuld får vi senere at vide, at dette blev opbevaret ovenover "det Huus som Servinger ligger udi".[169] Fangerne, der var transporteret fra Danmark, sov på lige fod med servingene i huset, indtil man, pga. deres uvane med at stjæle af provianten om natten, valgte at låse dem inde i fortets fangehul hver aften.[170]

Kompagniet var forpligtet til at give servingene og fangerne mad, men man ser i kilderne, at dette har voldt en del konflikter og problemer. Det første servinge og fanger stødte på var skibskosten, der til alle tider har haft en særlig karakter, der skal tilpasses holdbarhed og opbevaringsplads. Skibskosten kunne som tidligere nævnt være direkte livsfarlig grundet manglende næringsstoffer og rådenskab. Efter flere måneders sejlads med skibskost var alle ombord fysisk svækkede, men servinge og fanger, som fik den ringeste og mindst varierede kost blev ramt hårdest.

Dernæst kom livet i kolonien, der bød på meget fremmedartet mad, men som også blev suppleret af oversendt mad fra Danmark. Kompagniet forsøgte at holde udgifterne til servinge og fangers forplejning nede på et minimum, men det kunne få fatale konsekvenser. I et brev til Jørgen Iversen skrev direktionen i København følgende:

"synderlig effter som schibs folckene som hid er kommen her hafuer udraabt at i lader folckene Sulte och Tørste saa der der ofuer dør Mend saa som wj wel weed at saadant er Vnde Menischer och Eders fienders

---

[167] RA. VgK 192. Beskrivelsen må henvise til en plantegning, der desværre ikke findes her.
[168] RA. VgK 181. 20. okt. 1750 og RA. VgK 138. 4. okt. 1676.
[169] VgK 496-498. 13. juli 1686.
[170] VgK 496-498. 26. nov. 1686.

efftertale da hafuer wj saa wiet os mueligt hafuer weret bragt folck udj andre tanker, mend paa det at folck her effter kunde faa bedre løst til at did fare synis os at I udj førsten wilde spise folckene noged paa dansk maaneer och at de for saa meget Mad - die gid Et, tie waarids danske folck er want her at hafue fult op, om end skiønt ded udj førsten wil kaaste Compagniet noget mere end ordinari da kand ded dog i sien tied komme Compagniet til gaufn, tie naar landet blifuer aabned wil wj forhaabe folckene ey saaledis skal bort døe, och da kand mand holde dennem igien noged Knappere - synderlig effter som i selfuer gifuer fortrøstning at af landets fruchter af Erter och brød och af fischen af haved med tiden saa meged kand aflids at folcked der med kand underholde."[171]

At bespise de nyankomne folk på "dansk manér" var en ren økonomisk foranstaltning – dels skulle det hjælpe de nyankomne til at restituere sig efter den lange og hårde rejse, således at de hurtigt kom til kræfter og kunne arbejde på fuld kraft til kompagniets fortjeneste. Dels var det en investering, hvormed man ønskede undgå at skræmme folk fra at rejse ud, og dermed sikre forsyningen af servinge på længere sigt. Ellers ser det ud til, at servinge og fanger knap fik det allermest nødvendige at spise og drikke. I betragtning af det hårde fysiske arbejde, der krævedes af dem, lyder det ikke utænkeligt, at nogle mennesker døde af ren og skær udpining.

Blandt alle folkene, der arbejdede på fortet, var fanger og servinge dem, der fik de mindste portioner mad. I ordinansen fra 1688 til hovmester Kay Jessen står, hvor meget mad han skulle uddele dagligt pr. person. Listen er inddelt i erhversgrupper; skrivere, officerer, soldater og til sidst - og også mindst i rationen - gruppen med servinge og fanger. Alle fik udleveret 1 skålpund oksekød og ½ skålpund kassave[172], men af "*faderlands Flesk*" og "*Porterico Flesk*" fik servinge og fanger kun ½ skålpund af hver slags.[173] Skriverne og officererne fik derimod ¾ skålpund dansk flæsk og 1 skålpund portoricansk flæsk og soldaterne noget mindre. I ordinansen for bottelier, Lavritz Svendsen Holmer, fra 1690 var rationerne for de højest placerede folk endnu større, men fangernes ration den sammen. Tilgengæld var servinge på denne liste rykket et skridt op og blev rangeret med soldaterne og fik således ¼ skålpund portoricansk flæsk mere end fangerne.

---

[171] RA. VgK 41. Brev til guvernør Iversen fra direktionen, 15. dec. 1673.

[172] Kassave eller maniok: en rodfrugt, oprindeligt fra mellemamerika. For at udvinde den giftige blåsyre af roden, skulle frugten rives og saften udpresses. Det tørrede kassavemel bagtes til brød.

[173] RA. VgK 510. *1687-92 Kopibøger ført på St. Thomas.* 7. apr. 1688. Omregnet til kg. har hver serving og fange fået knap 1 kg. kød i alt pr. dag.

Mængden af kød lyder meget stor for alle parter, og faktisk tyder det på, at madrationen var blevet væsenligt øget i løbet af de 15 år, siden guvernør J. Iversen fik klager fra direktionen. Men listerne skal ikke tages helt bogstaveligt. Den anførte vægt på kødet var inklusiv ben, brusk og hud, så mængden af det næringsrige kød var relativt mindre. Hver person fik heller ikke hver dag udleveret disse store mængder af kød. Listen skal forståes således, at en person fik enten flæsk eller kød osv. I ordinansen står da også at "*Det maa og eragtes at Naar Soldater, Servinger og Fangerne ey bekommer Flesk eller Kiød at de da nyde Smør i Stedet*". [174] Der var vel her tale om de dage, hvor hovedmåltidet bestod af kasavebrød eller grød. Dette passer godt sammen med, at der i 1686 blev indskærpet, at bottelieren på St. Thomas havde pligt til at at give fangerne nok ærter og kød, dvs. 6 potter ærter og 6 pund kød om ugen. [175] Hovedbestanddelene i maden var altså oksekød, flæsk, kasave og ærter. Dette blev suppleret af fisk, frugt og andet grønt fra landet.

Ifølge Carstens beskrivelse fra o. 1740, fik servinge på dette tidspunkt ikke mad men i stedet 4 rdl. om måneden til deres "Mund-Portion". At få udbetalt madpenge har bestemt ikke været et fremskridt for servingene, da dette beløb slet ikke kunne dække omkostningerne til mad "*hvor over de stedse er i Compagniets Skyld. Ja, omsider i største Usselhed og Elendighed maae der over Crepere og Døe.*"[176] Tilsyneladende måtte servingene altså stifte gæld til kompagniet for at supplere deres mund-portion, og da de ingen løn modtog, afsluttede de deres tjenestetid fattigere end de startede den. Carstens beskrivelse virker ofte dyster, men han var bestemt ikke den eneste, der bemærkede den knappe mad. I 1706 klagede kompagniets soldater over, at deres kødportion kun var 3 pund om ugen "*foruden Opper Hovedet og det Secrete Raad ogsaa var bekiendt at Soldaterne altid deris Quartals penge for tiiden, er forloben optagne Kost derfor at Kiøbe, som forvolder at den meeste deel snart ikke Klæderne haver at skiule sig med*".[177] Dette tilfælde gjaldt godt nok soldater, men sammenlignet med mængden af kød de nogle år forinden fik udleveret, var der sket en halvering. De menige soldaters situation var altså ikke meget bedre end servinge og fangers. Også kompagniets assistenter beklagede sig i 1711 over, at kosten var "*Slettere end nogen Bremmerholms fange bliver tracterit med*", og at majsgrøden var præcis som den grød, manfodrede kyllinger med hjemme i Danmark.[178] På denne tid har der tilsyneladende ikke været servinge på St. Thomas, men eksemplerne bekræfter det billede, Carsten tegner

---

[174] RA. VgK 510. 10. maj 1690.
[175] RA. VgK 496. 6. nov. 1686.
[176] J.L. Carstens, 1981 s. 59.
[177] RA. VgK 488. *Sekretprotokoller, ført på St. Thomas 1703-1714.* 30. aug. 1706.
[178] RA. VgK 488. 21. apr. 1711.

af den ringe kost. Det ser ud til, at kosten faktisk blev mindre og dårligere i 1700-tallet frem mod kronens overtagelse af kolonierne.

En serving havde ifølge kontrakten også ret til at få udleveret klæder under tjenesteperioden, men der nævnes ikke, hvilke klæder han eller hun skulle have, eller hvor ofte de gamle slidte klæder skulle fornyes. Ifølge St. Thomas kopibøger var det ellers bestemt, hvor meget tøj en serving fik årligt. I slutningen af 1688 fik en del servinge udleveret 1par bukser og 2 skjorter "*som til Servingerne destineret*"[179] Og året efter i september udleveredes en del lærred og tråd igen til servinge og fanger.

Klædeudleveringen afspejlede en rang-opdeling mellem henholdsvis servinge, fanger og sorte slaver. Servingene fik udleveret 39½ alen bleget og ubleget blårlærred, samt 105 alen bleget hørlærred, hvorimod fangerne fik 42 alen bleget blårlærred og 54 alen osnabruglærred. Kompagniets slaver af afrikansk oprindelse fik 19 alen ubleget blårlærred, 1 lærredskjol, 1 lærredstrøje.[180] Desværre fortæller kilden ikke, hvor mange servinge, fanger og slaver der var tale om. Men den viser, at servinge adskilte sig fra fangerne ved at have klæder i hørlærred, og at sorte slaver fik det billigere ublegede blårlærred imodsætning til servinge og fanger.

Selv om alle 3 grupper gik for at være de fattigste og usleste blandt øens indbyggere, sørgede kompagniet altså for, at der internt i koloniens laveste sociale lag var synlige rangforskelle. I Danmark var det almindeligt, at kongen lavede forordninger om, hvilke stænder der kunne benytte bestemte klædedragter eller tekstiler. Det kan naturligvis være i denne tradition, at kompagniet gør forskel på servinge, fanger og slaver. Men det er nærliggende at tro, at man gjorde det for at skabe intern splittelse blandt dem idet kompagniet ikke ønskede en sammenrottelse af både hvide og sorte slaver. Samtidig ses det i kilden, at mange fanger og servinge stiftede gæld til kompagniet fordi de måtte supplere de sparsomme klæder af egen – tomme – lomme.

I en sen kilde fra 1750, hvor 12 drenge fra Ladegården blev sendt til Vestindien ses det, at kompagniet til hver dreng anskaffede: 2 par sko, 1 islandsk uld trøje, 2 par uld strømper, 2 par uld vanter, 1 uldent dækken, 1 grov hat, 1 salmebog, 1 foldekniv, 1 par hosebånd, 1 tørklæde, synåle og tråd, 1 fin kam og 1 redekam, 1 sejldugsboseronne, 1 par lange bukser af sejldug, 1 par messing skospænder og 1 hængemåtte.[181] Ladegården blev på dette tidspunkt brugt til krigshospital, men om disse drenge, der var i alderen 12 – 17 år, har været soldater, melder kilden intet om. Vi kan se på skibsrullen, at de

---

[179] RA. VgK 510. 4.-8. dec. 1688.
[180] RA. VgK 510. 11. sep. 1689. En kjol var en lang mandsskjorte.
[181] RA. VgK 181. 20. okt. 1750

har haft en lidt højere status end de ordinære servinge.[182] På rullerne anførtes som regel hvor mange penge kompagniet havde lagt ud for den enkelte person til hans udredning eller udstyr på rejsen. Drengene fra Ladegården blev forstrukket med hele 10 rdl. hvorimod almindelige servinge blot med 6 rdl. Det kunne tyde på, at drengene slet ikke var servinge, men de betegnes udtrykkeligt som sådanne i korrespondancen mellem Ladegården og kompagniet. Det kan være, at deres meget unge alder bevirkede, at kompagniet gjorde sig særlige anstrengelser for, at de skulle have det godt. Man lovede bl.a. at de drenge, der ikke var konfirmerede skulle modtage kristendomsundervisning og blive konfirmeret, når de ankom til kolonien.[183] Disse fine hensigter står i skarp kontrast til en beretning fra Richard Haagensen fra omkring 1751, hvori han rystet fortæller "*Bliver og udsendt endeel fattige Børn, som saa nøgne, at de have neppe noget at skiule den udi, som i Fald de ikke, endskiønt de ikkun ere Drenge blev itrukken den røde Kiortel, for at være Soldater, maatte gaae som Slaverne, og lade deres Hud af Solens Varme igiennemsteege, eller fordærve, thi ingen fattig Barn kand rose sig af at være indkommen, som de Drenge Hans Excellence Herr Geheime-Raad Carl Adolph von Plessen Anno 1738 lod udsende*"[184]

Servinge og fangers ægteskab

Kilderne beretter ingen detaljer om servinge og fangers familieliv. Men en eller anden form for familieliv har nogle af dem haft, da enkelte fanger fik deres hustruer sendt med til kolonien. Servinge var per definition enlige, når de tegnede kontrakt med kompagniet, og der kendes derfor ingen eksempler på, at denne gruppe har medbragt ægtefælder.

Der er dokumentation, for at i hvert fald 17 blandt servingene og fangerne enten medbragte ægtefolk eller giftede sig på kolonien.[185] I dette antal er ikke medtaget de sager, hvor ægtefælden blev tilbage i Danmark, dels fordi der ikke var tale om et reelt familiesamliv, dels fordi, at blandt de få eksempler der findes, hvor ægtefolk forblev i Danmark, var der egentlig tale om en form for skilsmisse eller flugt fra et ægteskab. Det meget lille antal af gifte blandt denne gruppe

---

[182] RA. VgK 213. *Dokumenter vedr. skibsekspeditioner til Vestindien og Guinea XXIII 1750.* Skibsrulle for Fregatten Christian Friderich, 17. okt. 1750.
[183] Ved afrejsen er 6 af disse drenge 12 år, to er 14 år, tre er 15 år og en er 17 år.
[184] Haagensen, 1758 kap. 2. Om von Plessen, se denne opgave s. 90.
[185] Ikke medregnet en kvindelig fange, Kirsten Sinclar, der medbragte sin mand, men som pga. mytteriet på Havmanden ikke nåede frem.

mennesker ligger langt fra, hvad kompagniet havde haft som en af hensigterne med servingesystemet og fangetransporterne. Håbet om, at folk slog sig ned på kolonierne og stiftede familie og deltog i samfundets vækst, ser ikke ud til at være lykkedes blandt denne befolkningsgruppe. Dog må det understreges, at der har været flere ægteskaber, end her er talt med. Men de er svære at spore, dels på grund af lakuner i kirkebøgerne, dels fordi en del først, sandsynligvis de fleste, indgik ægteskab efter endt tjenestetid eller efter frigivelse, og derfor ikke længere blev registreret som serving eller fange. Mange gange er et navn ikke nok til at identificere en person, men der kræves yderligere oplysninger som fx erhverv.

Ægteskab kunne betyde en social opstigning for denne ellers socialt dårligt stillede gruppe. Selv om de mandlige servinge havde udsigt til et lod jord, når deres tjenestetid var forbi, var der kun tale om et lille stykke, så det at gifte sig til mere jord var for både for mænd og kvinder en interessant mulighed. For de 17 personers vedkommende kan der tælles i alt 21 ægteskaber, da nogle giftede sig flere gange. Til gengæld foregik en del af ægteskaber inden for denne snævre gruppe på 17 mennesker. 4 ægteskaber var mellem 2 tidligere servinge og fanger, og tæller således dobbelt. Dermed var 8 ud af 21 indgåede ægteskaber inde for den samme socialt svage gruppe af tidligere servinge og fanger. De øvrige 13 blev hovedsagligt indgået med plantageejere eller enker efter disse. Tallet viser, at der reelt var mulighed for at "gifte sig opad" i kolonisamfundet. Undersøgelserne har dog ikke bragt viden om, hvorvidt disse plantageejere og enker tilhørte den mere velhavende eller jævne del af koloniens jordejere.

Med ægteskab kommer børn. Og blandt de nævnte ægteskabelige forhold giver kilderne kendskab til 17 af slagsen. Børnedødeligheden var dengang meget høj, så mange døde inden de blev voksne og selv kunne stifte familie. Nogle få ser dog ud til at have klaret sig og ført deres slægt videre på kolonien. Så nogle gange blev kompagniets ønske om, at servingene og fangerne blev boende på øerne, stiftede familie og deltog i samfundet, indfriet og man kan spore efterkommere af servinge og fanger i kilderne.[186]

Af de 21 ægteskaber var 11 indgået af tidligere mandlige servinge og fanger, mod 10 vielser blandt tidligere kvindelige servinge og fanger. Der var altså ca. lige mange mænd og kvinder blandt gruppen, der blev gift, men tager man i betragtning, at kvinderne i gruppen af servinge og fanger, der menes ankommet til kolonien, kun udgjorde knap 10 %, har muligheden for at stifte familie været væsentlig højere for kvinder end for mænd.[187]

---

[186] Denne sporing er ikke gjort systematisk, men alligevel er der fundet i hvert fald et par af familierne, der kan findes i kolonierne efter 2 generationer.
[187] Ud af I alt 489 ankomne var de 45 kvinder.

Enkelte personer har efterladt sig flere spor, og det er muligt at rekonstruere dele af deres liv. De følgende eksempler viser, hvor forskelligt servinge og fangers livsbane i koloninerne kunne være.

Magdalena Siberts og Mette Nielsdatter var gift med fangerne Gerhard Sibert og Jens Pedersen, og de var alle fire med skibet Fortuna, der ankom til St. Thomas den 24. februar 1686. Gerhard Sibert var idømt livstids straf for "*utilbørlig forhold og officerernes blamering*" og Jens Pedersen havde ligeledes en livstidsdom for tyveri.[188] De to par fik vidt forskellige skæbner.

Mette og Jens blev allerede i sensommeren samme år anklaget for tyveri af 15 pund af kompagniets bomuld, som de siden havde solgt for Killdevil.[189] De blev sat i fortets fangehul, og en måneds tid senere anklagedes de yderligere for, sammen med en del andre fanger og et par soldater, at have planlagt at rømme bort fra kolonien. Guvernørens råd mente at de en nat havde villet stjæle Chaluppen, der lå under fortet og rømme øen i den. Jens Pedersen og en anden fange, Peder Vognmand, blev "*pinlig med Skruen paa fingrene forhøert*" og tilstod som forventeligt rømningsplanerne.[190]

Dommen over Jens, som ifølge hans medsammensvorne var lederen i komplottet, lød på, at han skulle "*pidshes under Gallien og hafue Brendemercket paa sin Ryg*". Brændemærket på ryggen forklares ved, at Jens allerede var brændemærket i panden.[191] Da straffen var udstået blev Jens og Peder Vognmand næste dag sat sammen i jernlænker og sendt ud på kompagniets plantage for at arbejde i marken. Men natten mellem den 5. og 6. november blev det hårde liv for meget for Jens. Endnu engang fandt han og Peder Vognmand sammen med Mette og et par andre, og flygtede fra øen i en kano. Kanoen var til 3 personer og stjålet fra Christen Laursens enke. De 5 flygtninge samt en del tyvegods kom naturligvis ikke langt. Kanoen strandede på en lille ø mellem St. Thomas og St. Jan 3 dage senere, og efter nogle dages søgen af kompagniets soldater var alle 5 tilbage i fortets fangehul. Den 16. november hedder det, at Jens Pedersen "*Dømmes derforre til Gallie og Green*", og hans hustru Mette skulle piskes under galjen og brændemærkes på hendes ryg. Mette holdt enkestand i 5 år, hvorefter hun levede sammen med en anden fange ved fange ved navn Peder Hansen Jyde.

Magdalene og Gerhards historie forløb heldigvis anderledes. Gerhard fik efter ankomsten arbejde som kok på fortet, og i april 1688 ansøgte han om at få en plantagegrund "*Darob ich sampt meine Arme*

---

[188] RA. VgK 181. 29 aug 1685.

[189] Killdevil var slaverne og fattigfolks rom. Den var ulagret og som navnet antyder stærkere end alm. Rom.

[190] RA. VgK 496. 16. aug. 1686

[191] RA. VgK 89. Mærket i panden havde han sandsynligvis fået som slave på Bremerholm.

Frav und Kind Nothdürfftiglich leben mögen".[192] Gerhard var blevet lovet en plantage inden afrejsen fra København, hvis han medbragte sin familie, men det var åbenbart nødvendigt at minde kompagniet om dette løfte. Magdalene og Gerhard havde et barn sammen allerede inden de kom til St. Thomas, men de havde muligvis fået flere, idet viceadmiral Iver Hoppe samme år i en resolution og et brev til viceguvernør Adolph Esmit omtaler sagen om Gerhards "*Kone og Smaa Børn*".[193]

Kompagniet gav Gerhard et stykke jord på den betingelse at han altid skulle stå til rådighed for kompagniet, hvis man behøvede hans arbejdskraft, samt at han ikke måtte forlade St. Thomas resten af livet. Magdalene døde af kviksølvforgiftning i december 1691. Ifølge kirkebogen var der tale om selvmord.[194] Foråret efter blev Gerhardt sandsynligvis ansat som mesterknægt af viceguvernør Lorentz til 7 rdl. om måneden.[195]

Gerhard blev snart efter gift igen med Karen Pedersdatter, der var kommet ud med skibet "Den Røde Hane" i 1688 og siden havde arbejdet som serving for viceguvernøren Christopher Heins. Deres ægteskab varede til august 1696, hvor Karen døde. Efter endnu 3 år som enkemand giftede Gerhard sig med kvinden Catharina Davis, en plantageejerenke efter Harry Davis. Gerhard døde i 1708 og nåede at få et forholdsvist langt liv på kolonien. Ud over de børn han havde med sin første hustru, fik han i hvert fald en søn mere med Catharina. Drengen hed Gerhard, men døde i 1709 kun 2½ år gammel.[196] Plantagen, som kompagniet gav Gerhard Sibert var stadig arvingernes eje i 1718 og målte da 500 x 100 fod.[197]

Kompagniet havde altså en interesse i at få hele familier til øen og bosætte sig, sådan at de ligefrem lovede plantagegrund til en straffefange, for at han tog sin hustru med. Det gjaldt om at få bygget et levedygtigt kolonisamfund op, og det havde vist sig svært at få frivillige familier til Vestindien. Man benyttede derfor det næstbedste – de ufrivillige kolonister til formålet. En straffefange ved navn Peder Hansen Jyde blev efter 7 år i Vestindien frigivet i 1692. Samme år havde han indgået ægteskab med "Et fri qvindfolck", men han var tidligere gift hjemme i Danmark og havde ikke haft kontakt med sin første hustru i de 7 år. Viceguvernør Lorentz så to løsninger på dette problem. Enten måtte kvinden forvises fra øen, så hun og Peder ikke "*udj Et forargeligt forhold skulle henlefve*". Eller "*bedre at de blef her*

---

[192] RA. VgK 510. Kopi af brev fra Gerhard Sibert til viceguvernør Heins, 10. apr. 1688.
[193] RA. VgK. 510. hhv. 13. apr. og 8. juli 1688.
[194] LAK. 775. Begravelse 21. dec. 1691.
[195] RA. VgK 510. 11. apr. 1692. Brev fra Lorentz til Thormøhlen.
[196] LAK. 775. 3. juli 1709.
[197] RA. VgK 733. *Landlister for St. Thomas 1718-1719.* 500 X 100 fod = 152,40 X 30,48 meter.

paa stæden og med hinanden sammengifven om det var mueligt paa det Landet Een gang med Danske folck kunde vorde bebygt".[198] Lorentz ville gå langt, for at hans lille samfund fungerede, og han kunne dårligt tvangsflytte Peder, da fangerne kun blev frigivet på betingelse af, at de ikke forlod kolonien. Og småt har samfundet været. Den kvinde med hvem Peder havde forbrudt det 6. bud, var ingen mindre end Mette Nielsdatter, enken efter den hængte Jens Pedersen. Det er ikke underligt, at viceguvernør Lorentz gjorde en stor sag ud af det. Mette og Peders forhold havde nemlig båret frugt og deres lille datter døbtes Anna Sophia Helvig den 19. december 1691.[199]

Servinge var per definition ugifte,[200] og skete det, at en serving under sin tjenesteperiode blev giftelysten, var det kun muligt at indgå ægteskab, hvis han eller hun kunne "købe" sig fri. Skibet Fortuna medbragte på sin rejse i 1685-86 bl.a. 3 kvindelige stokhusfanger ved navn Anna Christensdatter, Else Johansdatter og Ellen Poulsdatter, der som nævnt tidligere blev videresolgt til private kolonister ved ankomsten til St. Thomas.[201] Fortuna ankom i februar 1686 og allerede i efteråret blev der arrangeret ægteskaber for både Ellen Poulsdatter og Else Johansdatter.

Elses mester, Cathrina Elisabeth Ottomann indgik en kontrakt med Elses tilkomne, Jan Dalby, der lød således:

"Ick Cattrina Elisabeths Ottomans hette myt vryen willen over gelaten an Jan Dalby myn dienstmeit Else Johannesdatter, die ick van de WelEd. Compagnie voor 3 jaaren my tedienen gecocht hebbe, op de concitie, dat de vernoomden Jan Dalby van dato d. 1 8tbr. Een jaar my voor Meesterknecht sal dienen voor haere vryheit, en dat sy Else Johannes datter soo sy vill, soo lange oock by my sal Bliven, mits Conditi, haere Eeten en Drincken en gode Kleren tegeven soo lang als sy by my is. Daertegens verbinde ick my Jan Dalby vernoomde Catrina Elisabeth ottomans Eerlig getroe en vlitig als eenen goden mestr.knecht too komt te dienen, en myen Besten vliet te doen de plantagie en gode Ehse te houden. tot kentnis de Waarheit hetten wy 2 Eenluydende Contracten, Beneffens 2 Eerlike mannen onder geteikent. Gedaen op St. Thomas"[202]

---

[198] RA. VgK 510. Brev fra Lorentz til Thormøhlen, 11. apr. 1692.

[199] LAK. 775. Den 19. dec. 1691 døbes deres uægte barn.

[200] RA. VgK 292. 21. juni 1736. s. 152. Brev til konferencråd Friderich Rostgaard fra kompagniets bogholder P. Mariager.

[201] RA. VgK. 192. De 3 kvinder nævnes i kilden fordi de bortsælges ved ankomsten. Anna, Else og Ellen blev henholdsvis købt af Simon Luck, Catharina Elisabeth Ottoman og Lucas Volkers for 45 sld. pr. person.

[202] RA. VgK 509. *1686 5/7-1688 12/3 Kopibøger ført på St. Thomas.* 9. okt. 1686. Else og Jan blev viet 10. november samme år: RA. VgK 89. Jan Dalby nævnes i andre kilder som Jan Engelskmand.

Jan skulle altså frikøbe Else fra hendes resterende tjenestetid ved at arbejde 1 år for Cathrina Ottomann som hendes mesterknægt. I denne periode kunne Else også arbejde for Cathrina, som sørgede for logi, mad og klæder til det parret. Jan Dalby, der før havde været soldat på fortet, og Else Johansdatter fejrede bryllup 10. november samme år. Cathrina Ottomann betalte det beskedne gilde.[203]

22. september 1686 tegnedes en lignende kontrakt over den anden kvinde, Ellen Poulsdatter. Hende og Nett Watson blev gift 17. oktober, og Nett skulle arbejde som mesterknægt for Lucas Volckers i 18 måneder til gengæld.

Disse eksempler viser, at servinges retsstilling ikke var meget bedre end de afrikanske slavers. Så længe servingkontrakten var gældende kunne servingen ikke handle frit, heller ikke når det angik de mere private sager, så som giftemål. Den kommende ægtemand måtte via sin arbejdskraft købe servingekvinden fri. Afrikanske slaver kunne i de sjældne tilfælde, de havde råd, købe sig fri fra deres mester.

Social opstigen – andre muligheder

På trods af de meget ringe kår som servinge og fanger levede under, fik nogle mulighed for at skabe sig en god tilværelse i kolonien. At gifte sig "opad" var ikke den eneste vej. Da kolonisamfundet i denne periode var i ekspansion samtidig med, at dødeligheden var høj, var der hele tiden ledige poster, der skulle udfyldes. Skoleeksemplet på en servings succes er Jørgen Iversen, der som beskrevet gik fra, som ung knægt, at slave som serving på St. Kitts for senere i sit voksne liv at indtage guvernørposten på St. Thomas. Eksemplet er ret unikt, og det er kun et fåtal af de opsporede 649 servinge og fanger, som kan følges efter deres kontakt med kompagniet. Heraf endnu færre der kan siges at have etableret sig godt på kolonien.

Hans Nielsen Stang blev ikke gift for at forbedre sine økonomiske forhold; han arbejdede sig op og frem i kolonisamfundet. Han opholdte sig i Vajsenhuset, da han som 19-årig tegnede servingkontrakt med kompagniet og rejste til St. Croix i 1738.[204] To år efter var han undermester hos kirurgen på St. Croix, Otto Bølck. Hans blev gift med enken Barbara. De fik fire børn, og efter Bølcks død overtog han kirurghvervet.[205]

---

[203] RA. VgK 496. 10. nov. 1686.
[204] RA. VgK 206. Skibet St. Andreas skibsekspedition 1738.
[205] LAK. 770 1-1b.

Frihed, Straf og tvang

I forbindelse med diskussionen om hvordan andre forskere har betragtet servingeinstitutionen – som brud med eller en kontinuitet af de europæiske feudalsamfund, er det væsentligt at undersøge hvilken frihed, hvilken tvang samt straf danske servinge oplevede.

Kolonisamfundet var gennem guvernørernes instrukser underlagt Danske Lov. I første omgang gjaldt det kun for kompagniets betjente, men fra 1688 samtlige indbyggere.[206] Servingeinstitutionen var et vestindisk fænomen og omtales ikke i Danske Lov. Ifølge kontinuitets-linien i forskningen ville det derfor være naturligt, hvis servinge hørte under tyendelovgivningen. [207]

Tyende skulle som minimum tage arbejde i et halvt år ad gangen – blev det ikke overholdt var bøden et halvt års løn. [208] Dette gjaldt som bekendt ikke for servinge, da deres kontrakter løb på minimum 3 år. I øvrigt var servinge ikke aflønnet som tyende i Danmark, men fik, hvis de overlevede, en belønning ved tjenestetidens ende.

Løb tyende bort fra deres plads var bøden ligeledes et halvt års løn. [209] I guvernørens reglement fra 1672 hedder det derimod: §11:

"Dersom nogen mands tienere bortløber fra sin Meester da schall hand hos alle och Eenhuer Verre fredløes, saa at Ingen maa hannem huse heller lade huse, Vnder straff som Ved bøer, och naar samme tienere som fra sin Meester foruden hans Rette tid, for huer dag som hand hafuer Verret borte Een V=ge, for huer V=ge Een maaned, for huer Maaned Eet Aar, och for Eet Aar siuf Aar, da maa hans Meester effter hans ModtVillighed holde hannem gaaendis udj Jern, Jndtil hand hans onde Vane Vil aflade."[210] Der var tale om en markant forlængelse af tjenestetiden eventuelt kombineret med arbejde i jern. Tyende i Danmark blev underlagt økonomisk sanktion, mens servinge i Vestindien straffedes med tvangsarbejde og frihedsberøvelse.

En serving kunne ikke handle med varer uden sin mesters tilladelse. I guvernør Iversens reglement hedder det i §10: *"Ingen Mand eller noegen af Hans Huses folck, maa Vnderstaa sig at handle eller Kiøbslaa noget, med Een anden Mands folck eller Sarvinger, deris Mester V=Videndis. Vnder femb Hundrede pund til straf, och den som opholder eller beVarre Een anden mands tiernere, Imod deris Mesters*

---

[206] Poul Erik Olsen: Danske Lov på de vestindiske øer: *Danske og Norske Lov I 300 år*. Ditlev Tamm (red.). Danmark 1983. s. 291f. Danske Lov indførtes permanent i kolonien ved kronens overtagelse.

[207] Stig Iuul (red.): Kong Christian den femtes Danske Lov af 15. april 1683. København 1949. s. 178, 3-19.

[208] Iuul (red.), 1949 s. 180, 3-19-14

[209] Iuul (red.), 1949 s. 180, 3-19-11

[210] RA. VgK 484. *1672 6/3-1684 2/10 Landets protokoller*. 8. aug. 1672

Villie, den skal for huer 24 timers Ophold gifue til straff 100 pund Tobaco." Denne paragraf omtaler ingen straf af servingen, men kun om bøde til den person, der handlede med dem eller skjulte dem. Det har været op til den enkelte mester i dette tilfælde at straffe servingen. I Danske Lov nævnes intet om at tjenestefolk ikke selv måtte bedrive handel.

Med hensyn til ægteskab kunne tyende gifte sig med deres husbonds tilladelse, hvorimod servingene, som vist ovenfor, indirekte måtte købe sig fri med arbejdskraft.

Servinge blev solgt videre til andre plantageejere i løbet af kontraktperiode, uden at de havde indflydelse på dette. Tjenestefolket i Danmark kunne selv sige op og finde tjeneste andet steds, når det passede dem, men de var dog bundet op på fastlagte opsigelsesdatoer.

Servinge i Vestindien adskilte sig altså fra det danske tyende, hvad angik love og regler, selv om praksis naturligvis kan have afveget fra dette i både Danmark og Vestindien.

Men der var også andre forskelle. Tyendet forblev som regel på deres hjemegn, og befandt sig i trygge omgivelser, hvorimod servingene, allerede inden tjenestetiden begyndte, måtte sætte livet på spil på rejsen. Markarbejdet var for tyendet i Danmark et meningsgivende arbejde. Den korn de høstede for husbonden, skulle de selv leve af det kommende år – var høståret godt var der mere mad. Servingene høstede primært bomuld, tobak og sukker. Alle tre varer, der ikke indgik som bestanddel i deres ration, men blev solgt videre i Europa. Der var ikke en umiddelbare forbindelse mellem "mark og mund" som i Danmark, og da servingene var ulønnede, fik de ikke del i overskudet.

At servingene principelt set havde indgået kontrakt med kompagniet frivilligt betød som vist ovenfor ikke, at de dermed også som servinge var "frie". Omvendt blev heller ikke alle fanger ufrivilligt deporteret. I realiteten var forholdet mere broget. Den 25. august 1750 ansøgte fangen Peder Mortensen Jæger kongen, om at måtte benådes hans indespæring i kastellet og i stedet sendes til Vestindien og arbejde som soldat. Han var rømt fra det gods han arbejdede på, havde senere skjult en undvegen jernfange fra kastellet og var nu selv havnet dér på livstid.[211] Peder Mortensen Jæger skrev, at selv om kongen helt benådede ham, ville han pga. sin forbrydelse ikke kunne vende hjem og arbejde på det gods, hvor han før hørte til. Man må forestille sig, at der dér ventede ham en ny retssag og straf for at have rømt. For ham

[211] RA. VgK 181. 25. aug. 1750. P.M. Jæger er også nævnt på s. 41.

var det en bedre løsning at blive sendt væk og kunne starte på en frisk.[212]

For mange servinges vedkommende var det så som så med den frivilligt indgåede kontrakt. De servinge, der stammede fra Københavns arbejdshuse, var allerede hér underlagt tvang, hvor de skulle forblive og arbejde til de kunne underholde sig selv. Der var kun ringe udsigt til at det lykkedes, derfor var dét at blive sat i børnehuset ofte en arbejdsstraf på ubestemt tid på den overfyldte arbejdsanstalt. Arbejdet var hårdt, maden dårlig og mulighederne få. I dette lys har mange nok set det som den eneste udvej at skrive under på en servingekontrakt, for at komme væk. Rygterne svirrede i København om den høje dødelighed i det fremmede, men selv dette syntes åbenbart mildere end det rå miljø i Børnehuset. I modsætning til England er der ingen eksempler fra Danmark på, at servinge direkte er blevet kidnappet og bragt til øerne. Dette må hænge sammen med, at det var kompagniet selv, der stod for transporterne og ikke egennyttige private menneskehandlere.

Fangerne var formelt i kompagniets tjeneste på livstid, og havde ligesom fanger i Danmark kun få rettigheder. Men det ses, at nogle fanger efter en årrække med god opførsel sattes på fri fod og lånte penge til et lille stykke jord, eller blev ansat af kompagniet. Der var dog den klausul, at de aldrig måtte forlade øen.

Kolonisamfundet var berygtet for de hårde straffe, og der er mange eksempler på, at rygterne talte sandt. Det omtalte flugtforsøg hvor Jens Pedersen, Mette Nielsdatter, Peder Vognmand, Niels Krog og Søren Islænder prøvede at stikke af i en stjålet kano resulterede i en række hårde domme. Jens blev som nævnt hængt og Mette pisket og brændemærket. Af de øvrige tre var Niels Krog og Søren Islænder soldater. De blev begge idømt piskning, herefter skulle de slås i jern og blev forvist fra landet. Viste de sig på St. Thomas igen, ville de blive hængt uden proces. Peder Vognmands straf lød på samme vis bortset fra, at han også skulle have sine ører afskåret. Sagen gik nu ikke efter dommens pålydende, da en uventet situation opstod. Bødlen, en afrikansk slave, løb maron, fordi han ikke ønskede at udføre straffen.[213] Problemet blev løst ved at Peder Vognmand i stedet for sin straf frem over skulle fungere som koloniens bødel – og altså også måtte stå for hængningen af hans fangekammerat, Jens.

Niels Krog og Søren Islænder blev heller ikke forvist fra øen. I journalen står der i december måned 1686, at de to "*nu om dagen i arbeyd med de andere Jern fanger, og om Natten drifves de i Tiuf*

---

[212] I følge Rybergs navneliste døde P.M. Jæger allerede i 1752, men dette er ikke verificeret gennem primære kilder.

[213] Når slaver stak af i kortere eller længere tid fra deres mester kaldtes det at løbe maron.

fangehullet, de ere snart de aller Elendigste Mennischer, og forsult, og bederfvet af fengsle har icke en Traa Klæder paa deris Legem, er Siuge og schrøbelig".[214] Guvernøren havde taget alle Niels Krogs ejendele fra ham, inklusiv hans tøj; 1 skrin, 2 par lærredsbukser, 1 par uldne bukser, 5 skjorter, 2 trøjer og 6 halsklude.

Efter denne sag blev det i øvrigt pålagt guvernøren, at alle dødsdomme også skulle godkendes af direktionen i København.[215]

Regler, afstraffelsesformer, samt ejerforholdet mellem mester og serving tyder ikke på, at der var tale om en geografisk forlængelse af det danske feudalsamfund. Servingeinstitutionen i Dansk Vestindien var væsensforskellig fra tyendefolkets situation i Danmark, og må ses som et brud med den samfundsstruktur, der var i moderlandet.

Dette brud ses ikke kun i forbindelse med servingeinstitutionen. Kolonisamfundets sociale strukturer var baseret på individets økonomiske formåen og ikke slægtens stand. At det ny samfund var så forskelligt fra moderlandet skyldtes bl.a. den store geografiske afstand, hvor danske myndigheder ikke kunne kontrollere koloniens udvikling, mødet mellem afrikanske og europæiske kulturer,[216] og nye dyrkningsmetoder, der krævede større kapital og arbejdskraft.

Social gruppe – social identitet?

Servinge og fanger udgjorde en selvstændig social gruppe i kolonisamfundet. Alle andre i deres omgivelser var ikke i tvivl om, at de repræsenterede den allerlaveste klasse i blandt de hvide indbyggere. Kompagniet gav dem den ringeste mad, kunne sælge dem videre til plantageejere, der igen kunne sælge dem fri imod andres arbejdskraft. Ingen andre end de sorte slaver var udsat for lignende behandling i kolonisamfundet. Slaverne med afrikansk afstamning så også på servinge og fanger som en selvstændig befolkningsgruppe og kaldte dem for "Dend arme blanke slave".

Spørgsmålet er om servinge og fanger selv identificerede sig som en social gruppe? De var naturligvis klar over, at de hørte til den lavest rangerende del af den hvide befolkning – som de eneste fik de hverken del i produktionen eller lønudbetaling. Men meget taler for at de ikke

---

[214] RA. VgK, 496. 4. dec. 1686.
[215] Poul Erik Olsen, 1983 s. 292.
[216] Louise Sebro: Kreoliseringen af eurocaribierne i Dansk Vestindien – sociale relationer og selvopfattelse: *Fortid og Nutid*, juni 2005, s. 3ff.

definerede sig som en samlet gruppe. Og kun enkelte ting, som fx at en del giftede sig inden for gruppen, kan modsige dette.

Mange faktorer spillede ind i kolonisamfundet og var med til at dæmme op for udviklingen af en fælles identitet hos servinge og fanger.

For det første var den gennemsnitlige levetid i kolonien for denne gruppe meget kort, knap 3 år. At træde ind i et nyt samfund og finde social samhørighed og identitet blandt fremmede mennesker kræver tid for det enkelte menneske.

For det andet skete oversendelserne af servinge og fanger ikke kontinuerligt, men i to bølger med godt 40 år imellem. Havde servinge og fanger under den første bølge haft mulighed for at gro en fælles normgivende kultur for gruppen, var den under alle omstændigheder gået tabt inden næste rykind af servinge i 1730'erne.

For det tredje var der en reel mulighed for at komme ud af denne socialt ringe stillede gruppe. Denne synlige chance for at stige opad i samfundet fik naturligvis servinge og fanger til at stræbe sig op og dermed ud af gruppen. Det er meget tænkeligt, at de ved at de ved at tage afstand for deres egen gruppe endte med at se med ringagt på den.

VON PLESSENS IDEOLOGISKE FORETAGENDE - APPENDIKS

Adelsmanden Carl Adolph von Plessen (1678-1758) spillede en vigtigt rolle for servingeinstitutionens udvikling i de sidste år indenkronens overtagelse af kolonierne. Han var på grund af store godsbesiddelser en velhavende mand, og havde tætte forbindelser til kongefamilien. Ud over jordejendom i Danmark erhvervede han også flere sukkerplantager på St. Croix, og var i perioden 1735-1749 præsident for Vestindisk-guineisk Kompagni.

Von Plessens mange foretagender drejede sig ikke kun om økonomiske investeringer og lignende. Han handlede ofte ud fra et pietistisk ideal, og stod bag oprettelsen af adskillige skoler på sine egne godser og var bl.a. inspirator for kongens rytterskoler. Et andet tiltag fra hans side var at oversende drenge til St. Croix på servingelignende betingelser. Men i modsætning til tidligere servingeoversendelser var det primære mål ikke at skaffe billig arbejdskraft, eller soldatermandskab til øernes indre forsvar. Von Plessen ønskede at opholdet på en vestindisk plantage skulle uddanne drengene inden for det vestindiske landbrug og dermed gavne drengenes fremtid.

I december 1738 afsejlede nogle servinge med skibet Friderica Amalia. På skibsrullen dateret 22. december er der listet 17 unge mænd og drenge, her iblandt 7 personer, der var "*Recomanderet af ober cammerherren*" – altså Carl Adolph von Plessen. På to andre udaterede skibsruller for samme skib er hhv. 16 og 20 personer, men på alle tre ruller forekommer de samme 7 unge mænd.[217]

De 7 mænds alder fordelte sig således ved afsejlingen fra København; der var to på 15 år, to på 16 år, og de sidste 3 var 20, 21 og 22 år. Gennemsnitsalderen for dem var altså 17,8 år, en lille smule lavere end det almindelige gennemsnit for oversendte servinge. Det havde som tidligere nævnt været von Plessens hensigt at sende danske drenge fra hans godsejendom til kolonierne, men ser vi på disse 7 drenge tyder det ikke på, at de var fra landet. I blandt dem finder vi en parykmager, en skrædder, en linnedvæver, en skomager samt en musikant. Alle fag der nok var behov for på landet, men som ligeså godt kunne stamme fra byen. For de sidste tos vedkommende er der intet oplyst om deres erhverv.

Fem af von Plessens drenge forsvinder fra kilderne efter, at de steg ombord på skibet Friderica Amalia.[218] Men to kan vi følge endnu

---

[217] RA. VgK 206. Vedr. skibet Friderica Amalia 1738.

[218] RA. VgK 863. Der er anført 4 servinge på Plessens plantage i 1741, men uden navne.

et stykke vej. Haagensen, der opholdt sig i Vestindien i perioden 1739-1751, fortæller i sin beskrivelse at "*ingen fattig Barn kand rose sig af at være indkommen, som de Drenge Hans Excellence Herr Geheime-Raad Carl Adolph von Plessen Anno 1738 lod udsende, hvoraf endnu nogle ere i Live, een eller to igien hiemkomne, og andre døde, og kiender jeg endnu tvende af samme Drenge, som den Tid udkom, der nu ere Borgermænd paa Landet, og ere Eyere af Sukker-Plantagier og Slaver, hvis navn er Peder Bredenbek og Mogens Andersen*"[219] Desværre oplyser Haagensen ikke hvem af drengene, der var døde eller hjemrejst i 1751, hvor han nedskrev beretningen.

Peder Hendricksen Bredenbeck og Mogens Andersen Viberg spores andre steder.

I 1740 arbejdede Mogens på guvernør Moths plantage.[220] Men allerede 9 år senere er han anført som samejer af plantagen St. George, beliggende lige ved siden af von Plessens plantage på St. Croix.[221]

Den anden dreng, Peder Bredenbeck, var i december 1747 blevet gift med en engelsk enke ved navn Sara Driskels.[222] Peder blev højst 32 år gammel, for allerede i 1755 er Sara enke igen.[223]

I citatet ovenfor er det tydeligt at Haagensen har stor respekt for von Plessens behandling af drengene, på trods af at nogle er omkommet. Von Plessens drenge var bedre stillet end andre servinge, men alligevel viser Haagensens beretning at kun få af dem faktisk kunne klare sig på længere sigt i kolonisamfundet.

Det er forsøgt at trænge længere ned i hvilke tanker von Plessen havde omkring servingeinstitutionen, og hvordan han selv ønskede at forme den. Undersøgelser af hans privatarkiv og godsarkiver har ikke ikke båret frugt.[224]

---

[219] Haagensen, 1758 kap. 2.

[220] LAK. 770 1-1b. Kommunion.

[221] George F. Tyson: *St. George Plantation, St. Croix, U.S. Virgin Islands, during the Period of Danish Rule (1734-1917)*, St. Croix 1993. s. 3. Tyson heviser til RA. VgK 849-865. Tyson skriver at samme M. Andersen ejede 28 slaver og havde før ejet en anden plantage.

[222] LAK. 770 1-1b. Vielser, 12. dec. 1747.

[223] RA. VgK 865. *Mandtalslister og matrikler for St. Croix 1752-1755.* Register for 1755.

[224] LAK. QA-128 Selsø og Lindholm godser. (27-1, *1721-1904 Sager*, og 13-48, *1721-1888 Korrespondancesager*) og LAK. Privatarkiv: *PLESSEN (s. 68525)*, 1704-1859, 1721-1851, 1708-1799

KONKLUSION

Servingeinstitutionen og fangetransporterne til Dansk Vestindien fandt sted i 2 bølger fra kompagniets start frem til 1692 og fra 1735 frem til kronens overtagelse af kolonierne. De opstod i forbindelse med koloniseringen af henholdsvis St. Thomas og St. Croix, og har hver deres karakteristika.

Første bølge bestod af cirka lige dele servinge og fanger og iblandt dem også en del kvinder. Hensigten fra kompagniets side var at skaffe billig arbejdskraft til hårdt manuelt arbejde, enten i form af markarbejde på kompagniets plantager eller bygningsarbejdere ved øens fort. Servinge og fanger udgjorde omkring 10 % af den hvide befolkning.

Ved næste bølge blev primært oversendt mandlige servinge, hvoraf en del tilhørte en profession. Servingene skulle i første omgang sættes i udbud til øernes plantageejere. Blev de ikke solgt, kom de i kompagniets tjeneste oftest som soldater eller sømænd. Kompagniet ønskede ikke længere straffefanger fra Danmark, men gik målrettet efter at skaffe søvante servinge til kolonien. Ønsket var at øge den hvide befolkning med servinge, idet kompagniet mente, at det kunne forhindre oprør fra den sorte slavebefolkning. Antallet af servinge var forsvindende lille overfor den øvrige kolonibefolkning.

Gennemsnitsalderen på udsendte servinge var ved afrejsen godt 18 år. Og overlevede servingene og fangerne rejsen kunne de forvente at leve gennemsnitligt 3 år førend døden tog dem bort. Blandt andet af denne grund nåede de som særskilt gruppe i kolonisamfundet aldrig at etablere en fælles social identitet. Der blev fra 1671-1755 overskibet minimum 644 servinge og fanger, hvor af mange døde på overfarten.

Gennem tematiserede eksempler er det vist hvordan servinge og fangers liv kunne forløbe i kolonisamfundet. For nogle gik det godt – for mange flere skidt.

Inden for emnets forskningstradition er der i opgaven vist to tendenser der her kaldes ”kontinuitet” og ”brud”, hvor kontinuitetsteorien tolker servingeinstitutionen i de danske kolonier som en naturlig fortsættelse eller forlængelse af de sociale mønstre i moderlandet. Brud-teorien derimod ser servinge og fangernes arbejde i kolonierne som den indledende fase af det kapitalistiske slavesamfund. Den teoretiske ramme, kontinuitet eller brud er skabt i forbindelse med denne opgaves undersøgelse, for at kunne indplacere den danske servingeinstitution, enten som en forlængelse af det gammel-danske feudalsamfund eller som ny social gruppe i kolonisamfundet.

Undersøgelsen viser, at servinge i Dansk Vestindien ikke var ligestillet med tjenestefolket i Danmark. Da mange servinge

rekrutteredes fra Børnehuset, så tilhørte servingene allerede fra deres udgangspunkt i Danmark en dårligere stillet social gruppe end tyendet. Juridisk var de ikke underlagt samme love og regler som danske tjenestefolk, på trods af at Danske Lov formelt gjaldt også i kolonierne. Koklusion må derfor være, at servingeinstitutionen repræsenterer et brud med det danske feudalsamfund.

Servinge og fanger var koloniens første underklasse, men desværre hverken den sidste eller største. Om "Dend arme Blancke Slave" på længere sigt har sat sit præg på de danske koloniers udvikling, er svært at sige. Der er i opgaven vist eksempler på, at nogle klarede sig godt, og efter den hårde tjenesteperiode blev selvstændige landbrugere i kolonien, og at deres efterkommere levede dér længe efter. Men meget tyder på, at det ikke var den generelle livsbane for de oversendte fanger og servinge. Lang de fleste døde på overfarten, eller i løbet af tjenestetiden, og har derfor ikke på længere sigt sat præg på koloniens udvikling og historie.

For at perspektivere emnet er der også inddraget en gennemgang af servingeinstitutionen og fangetransporternes udvikling i de Engelske kolonier, primært Barbados. Selv om Danmark overtog ideen med at bruge servinge og fanger som arbejdskraft fra England, udviklede de to landes servingeinstitution og deportation af fanger sig ikke ens. Den danske konge opnåede aldrig, at staten kunne dømme kriminelle til tvangsarbejde i Dansk Vestindien. Dette skete i Storbritannien, og der udvikledes hér en massiv fangetransport fra 1718 og frem. Danmark var på dette tidspunkt tværtimod ved at afskaffe fangetranporterne fuldstændig, da kompagniet anså fangerne som en trussel mod den øvrige kolonisering. Ligeledes fortsatte den britiske servingeinstitution lang tid efter at den i Danmark antageligt blev indstillet omkring 1755.

KILDER OG LITTERATUR

Kilder

upublicerede kilder

Rigsarkivet:

Vestindisk-guineisk kompagnis arkiv:

5. 1686-1747: "De ved trykken bekendtgjorte sager"

6. (1671) 1675-90: "Participanternes resolutionsprotokol"

12. 1671 11/3-1680 7/4: Direktionsprotokol Litra A

27. 1671-90 : Instruktioner, bestallinger, kontrakter, og edelige reverser

41. Brevkopibøger Litra A 1671 16/12-1676 7/11

55. 1716 24/12-1727 27/10: Amerikanske og afrikanske kopibog

77. 1624, 1659-80: Breve og dokumenter, indkomne og udgående i 1680

78. 1672-81: Breve og dokumenter, indkomne og udgående i 1681

89. 1674-75, 1682, 1684-98 Breve og dokumenter fra Vestindien

94. 1715-1719: Breve og dokumenter fra Vestindien

138. (1671-) 1679-1709, 1749-50 Beregninger over kompagniets tilstand m.v.

170. 1684-86, 1688 Søfiskal Michel Michelsens kommission på St. Thomas vedk.

174. (Direktionen) 1690-1699, Jürgen Thormøhlens forpagtning af St. Thomas

181. 1671-1753: Korrespondance vedr. udsendelsen af delikventer, fanger og fattiglemmer til Vestindien

191.-216. Dokumenter vedr. skibsekspeditioner til Vestindien og Guinea I – XXVI (1671 – 1754)

230. 1675(71)-1754 Breve og dokumenter vedk. arv og afregninger efter afdøde i Vestindien, arv og afregning efter afdøde i Vestindien.

247. Kompagniets justitsprotokoller I. 1704 november 26 – 1747 december 23.

289. Bogholderens kopibøger 1708-19

290. Bogholderens kopibøger 1720-30

291. Bogholderens kopibøger 1731-38

292. Bogholderens kopibøger 1739-46

293. Bogholderens kopibøger 1747-50

294. Bogholderens kopibøger 1751-55 (-1772)

484. Landets protokoller 1672 6/3-1684 2/10

488. Sekretprotokoller, ført på St. Thomas 1703-1714

489. Sekretprotokoller, ført på St. Thomas 1723-1737

490. Sekretprotokoller, ført på St. Thomas 1737-1754

496. 1686 5/7-1686 26/3 Journaler over det på St. Thomas passerede

498. 1688-91 Journaler over det på St. Thomas passerede

509. 1686 5/7-1688 12/3 Kopibøger ført på St. Thomas

510. 1687-92 Kopibøger ført på St. Thomas

730. 1710-15, 1753-54: Ruller over betjente og soldater på St. Thomas

731. Landlister for St. Thomas 1688-94, 1697-1710

732. Landlister for St. Thomas 1710-18

733. Landlister for St. Thomas 1718-1719.

750. Landlister for St. Jan 1728-1733 mm.

863. Mandtalslister og matrikler for St. Croix 1741-1747

865. Mandtalslister og matrikler for St. Croix 1752-1755

Danske kancelli:

C8D Sjællandske tegnelser 1670-1671

C24 1671-1699 Vestindiske sager

C25 1671-1699 Koncepter til Vestindiske sager

Landsarkivet for København og Sjælland:

Kirkebøger:

770 1-1b: Skt. Croix, den evangeliske menighed 1740-50, 1752-53

775 1: Skt. Thomas og Skt. Jan, evang. Sogn. Kontraministerialbog 1691-1795

Selsø og Lindholm Godser:

QA-128	27-1	1721-1904 Sager
QA-128	13-48	1721-1888 Korrespondancesager

Privatarkiv:

PLESSEN (s. 68525), 1704-1859, 1721-1851, 1708-1799

Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling:

Mariager, Peder: *Een saavidt muelig fuldstændig Historisk Efterretning extraheret af Det Vestindiske og Guineiske Compagnies Archiv, Bøger og Protocoller, angaaende bemelte Compagnies Etablissementer udi Vestindien og Guinea, fra begyndelsen...* 30. juli 1753. Det Kongelige Bibliotek, Ny Kgl. Saml. 426a fol.

Publicerede kilder

Carstens J.L.: En Almindelig Beskrivelse om Alle de Danske, Americanske eller West-Jndiske Ey-Lande. *Dansk Vestindien for 250 år siden.* Herluf Nielsen og Ingvar Zangenberg (red.). København 1981.

Feldbæk, Ole (red.): Danske Handelskompagnier 1616-1843. Oktrojer og interne Ledelsesregler. København 1986.

Haagensen, R.: Beskrivelse over Eylandet St. Croix i America i Vest=Indien. København 1758

Høst, Georg: Efterretninger om Øen Sanct Thomas og dens Gouverneurer, optegnede der paa Landet fra 1769 indtil 1776. København 1791

Iversen, Jørgen: Fiire Sparetimers Fructer/ med deris Sødheds Blomster Sammen=Skrefne paa det Eyland St. Christopher af den som finder sit Hiertis største Lyst oc eeniste Trøst. København 1670

Ligon, Richard: *A True and Exact History of the Island of Barbados*. (1. udg. 1657) 2. udg. genoptrykt, London 1970

Lütken, Otto: "Undersøgning af den Sak: At Folkets Mængde er Rigets Lyksalighed; eller: Jo fleere Undersaattere, jo florisantere Regiering" i *Danmarkes og Norges Oeconomiske Magazin,* 1758, 2. bd, s.185 - 227

Nielsen, O. (red.): *Kjøbenhavns Diplomatarium*, bd.VII, s. 631, nr. 968. København 1886. Samme værk findes også elektronisk på adressen: www.eremit.dk/ebog/kd/index.html

Stig Iuul (red.): Kong Christian den femtes Danske Lov af 15. april 1683. Købehavn 1949

Ryberg, Hugo: A List of Names on Inhabitants. The Danish Westindian Islands from 1650-ca. 1825, (dupl.) 1925 (reg. vær). Samt elektronisk version: www.dkconsulateusvi.com

LITTERATUR

Atkinson, Alan: The Free-Born Englishman Transported: Convict Rights as a Measure of Eighteenth-Century Empire: *Past and Present*, nr. 144 (august 1994), s. 88-115

Beattie, J.M.: *Crime and the Courts in England 1660-1800*. USA 1986

Beckles, Hilary McD.: A "ritous and unruly lot": Irish Indentured Servants and Freemen in the English West Indies, 1644-1713: *The William and Mary Quarterly*, serie 3, vol. 47, nr. 4 (oktober 1990), s. 503-522

Beckles, Hilary McD.: Plantation Production and White "Proto-Slavery": White Indentured Servants and the Colonisation of the English West Indies, 1624-1645. *The Americas*, vol. 41, nr. 3 (januar 1985), s. 21 - 45

Beckles, Hilary McD.: Rebels and Reactionaries: The political Responses of White Labourers to Planter-Class Hegemony in Seventeenth-Century Barbados: *Journal of Caribbean History*, vol. 15, 1981, s. 1- 19

Beckles, Hilary McD.: Rebels Without Heroes: Slave Politics on Seventeenth Century Barbados: *Journal of Caribbean History*, vol. 18, 1983

Beckles, Hilary McD.: The Economic Origins of Black Slavery in the British West Indies, 1640-1680: A Tentative Analysis of the Barbados Model: *Journal of Caribbean History*, vol. 16, 1982

Beckles, Hilary McD. og Downes, Andrew: The Economics of Transition to the Black Labor System in Barbados, 1630-1680. i *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 18, 1987

Bobé, Louis: *Bremerholms kirke og Holmens menighed gennem tre aarhundreder*. København 1920.

Bobé, Louis: Fremmede Adelsslægter i Danmark: *Personalhistorisk Tidsskrift*. 2. rk. bd. 5, 1890. s. 258-268

Brimnes, Niels: Dansk kolonihistorie mellem historievidenskab og antropologi – et forslag til metode: *Den Jyske Historiker*, nr. 60 (1992), s. 101-118

Bro-Jørgensen, J.O.: *Vejledende arkivregistraturer, XIV. Asiatiske, vestindiske og guineiske handelskompagnier.* Rigsarkivet, København 1969

Bro-Jørgensen, J.O.: *Vore Gamle Tropekolonier*, bind 1, (red. Johannes Brøndsted), FREMAD 1966, 2. udg. (1. udg. 1952).

Buisseret, D.J.: Trade-patterns in early English Jamaica: *Journal of Caribbean History*, vol. 5, nov. 1972

Butler, James Davie: British Convicts Shipped to American Colonies: *The American Historical Review*, vol. 2, nr. 1 (oktober 1986), s. 12-33

Calundann Larsen, Leif: *Den danske kolonisatio n af St. Jan 1718-1733* . Speciale Københavns Universitet 1980, (revideret 2001)

Christensen, Aksel E.: *Industriens Historie i Danmark, indtil c. 1730.* G.E.C. Gads Forlag, København 1943

Christiansen, Palle Ove: *Kulturhistorie som opposition. Træk af forskellige fagtraditioner.* Samleren 2002

Coelho, Philip R.P.; McGuire, Robert A.: African and European Bound Labor in the British New World: The Biological Consequences of Economic Choices: *The Journal of Economic History*, vol. 57, nr. 1 (marts 1997), s. 83-115

Cole, Charles Woolsey: *Colbert and a Century of French Mercantilism*, vol. 2, New York 1939.

Dalsgaard Bech, Kamma Louise: *Deportationer til Amerika 1718-1825.* HUT, Københavns Universitet 2003

Dunn, Richard S.: The Barbados Census of 1680: Profile of the richest Colony in the English America: *Journal of the Barbados Museum and Historical Society*, vol. XXXIII nr. 2, nov. 1969.

Dunn, Richard S.; *Sugar and Slaves.* The Norton Library, New York 1973

Ekirch, A. Roger: *Bound for America. The Transportation of British Convicts til the Colonies 1718-1775*, Oxford 1987

Eltis, David: *The Rise of African Slavery in the Americas.* Cambridge University Press 2000

Egholm, Liv: Mikrohistorie i *Den Jyske Historiker* nr. 85. Århus 1999

Feldbæk, Ole:*Danske Handelskompagnier 1616-1843, Oktrojer og interne Ledelsesregler* (DK 1986)

Galenson, David W.: British Servants and the Colonial Indenture System in the Eighteenth Century: *The Journal of Southern History*, vol. 44, nr. 1 (februar 1978), s. 41-66

Galenson, David W.: Population Turnover in the West Indies in the Late Seventeenth Century: A Comparative Perspective. *The Journal of Economic History*, vol 45, nr. 2 (juni 1985), s. 227-235.

Galenson, David W.: White Servitude and the Growth of Black Slavery in Colonial America. *The Journal of Economic History*, vol. 41, nr. 1 (marts 1981), s. 39-47

Galenson, David W.: White *Servitude in colonial America. An economic analysis*. Cambridge 1981

Glamann, Kristof og Oxenbøll, Erik: *Studier i dansk merkatilisme; omkring tekster af Otto Thott*. København 1983

Grubb, Farley: Morbidity and Mortality on the North Atlantic Passage: Eighteeth-Century German Immagration: *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 17, nr. 3 (vinter 1987), s. 565-585

Gøbel, Erik: *A Guide to Sources for the History of the Danish West Indies (U.S. Virgin Islands), 1671 – 1917*, University Press of Southern Denmark 2002

Gøbel, Erik: Danish Trade to the West Indies and Guinea, 1671-1754: *The Scandinavian Economic History Review*, vol. XXXI, nr. 1, 1983

Gøbel, Erik og Degn, Ole: *Dansk søfarts historie, 1588-1720*. bd. 2, Gyldendal 1997.

Hennings, P.: Provst Mag. "Uldrich Schnell i Sønderup" i *Personalhistorisk Tidsskrift* 8. rk. bd. 2 1923

Henningsen, Peter: Misericordia. Tiggere, husarme og andre fattige i København, 1500-1800: *Historiske Meddelelser om København* 2005, 98. årgang, s. 18-56.

Hornby, Ove: *Kolonierne i Vestindien*, Politikens Forlag, København 1980

Hoxcer, Peter Jensen (red.): *Dansk kolonihistorie, Indføring og studier*, Århus 1983

Iggers, Georg G.: *Moderne historievidenskab*, København 1980.

Innes, F.C.: The pre-sugar Era of European Settlement in Barbados: *Journal of Caribbean History*, vol. 1, 1970

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo 1992

Kjær, Børge: *Djurslands Kalk, råstofudvinding og kalkværksindustri*. Djursland Museum o.a., Grenaa 2001.

Knox, John P.: A Historical accaount of St. Thomas, W.I. with its rise and progress in commerce; missions and churches; climate and its adaption to invalids; geological structure; natural history, and botany; and incidental notices of St. Croix and St. Johns; Slave

insurrections in these islands; emancipation and present condition of laboring classes. Charles Scribner, New York 1852

Krarup, Fr.: Jørgen Iversen (Dyppel), Vestindisk Compagnies Gouverneur paa St. Thomas: *Personalhistorisk Tidsskrift*, 2.rk. 6.bd., 1891

Krogh, Tyge: *Oplysningstiden og det magiske. Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel.* København 2000

Krogh, Tyge: *Staten og de besiddelsesløse, på landet 1500-1800.* Odense Universitetsforlag 1987

Larsen, Kay: *Dansk Vestindien 1666 – 1917*. København 1928

Møller, Anders Monrad: *Frederik den Fjerdes Kommercekollegium og Kongelige Danske Rigers inderlig Styrke og Magt.* Akademisk Forlag, København 1983

Morgan, Kenneth: The Organization of the Convict Trade to Maryland: Stevenson, Randolph and Cheston. *The William and Mary Quarterly*, serie 3, vol. 42, nr. 2 (april 1985), s. 201-227

Nielsen, Per (red.): *Fra slaveri til frihed: det dansk-vestindiske slavesamfund 1672-1848* (Nationalmuseet 2001)

Olsen, Poul Erik: Danske Lov på de vestindiske øer: *Danske og Norske Lov I 300 år.* Ditlev Tamm (red.). Danmark 1983

Olwig, Karen Fog: Nye (og gamle) angrebsvinkler i kolonihistorie: Vestindien. *Fortid og nutid*, bind 29 (1981-82), s. 242-254

Pike, Ruth: Penal servitude in Early modern Spain. Wisconsin 1983

Price, Edward T.: The Redlegs of Barbados: *Journal of the Barbados Museum and Historical Society*, vol. XXIX nr. 2, feb. 1962.

Petersen, Trine Cloëtte: *Levevilkår på St. Thomas 1672 – ca. 1682*. Speciale, Københavns Universitet 1966

Quintanilla, Mark S.: Late Seventeenth-Century Indentured Servants in Barbados: *Journal of Caribbean History*, vol. 27:2, 1994

Rørdam, H.F.: Kirkelige Forhold paa St. Croix 1741 *Kirkehistoriske samlinger, 4.rk. 2. bind*

Sebro, Louise: Kreoliseringen af eurocaribierne i Dansk Vestindien – sociale relationer og selvopfattelse: *Fortid og Nutid*, juni 2005

Simonsen, Gunvor: *En fortræffelig Constitution. Om konstruktion af social orden på de Dansk Vestindiske Øer i sidste halvdel af 1700-tallet* (speciale, RUC, 2000).

Smith, Abbot Emerson: *Colonists in Bondage. White Servitude and Convict Labor in America 1607-1776*. Chapel Hill 1947

Smith, Alan K.: *Creating a world Economy, Merchant Capital, Colonialism, and World Trade, 1400-1825.* Westview Press, Colorado 1991

Thestrup, Poul: *The Standart of Living in Copenhagen 1730-1800. Some methods of measurement.* København 1971

Tyson, George F *.: St. George Plantagion, St. Croix, U.S. Virgin Islands during the Period of Danish Rule (1734-1917)*, St. Croix 1993.

Vibæk, Jens: *Vore Gamle Tropekolonier*, bind 2, Dansk Vestindien 1755-1848. (red. Johannes Brøndsted) FREMAD 1966, 2. udg. (1. udg. 1952)

Walsh, Lorena S.: White Servitude and the Growth of Black Slavery in Colonial America: Discussion. *The Journal of Economic History*, vol. 41, nr. 1 (marts 1981), s. 48-49

Watts, David: *The West Indies. Patterns of Development, Culture and Environmental Change since 1492.* Cambridge University Press 1987.

Westergaard, Waldemar: *The Danish West Indies under Company Rule (1672-1754).* New York 1917.

Wiberg, S.V.: *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie.* Odense 1870-71.

Williams, Eric: *Capitalism and Slavery*. 4. udg. London 1975 (1.udg. 1964)

Anmeldelser:

Breen, Timothy H.: *The Journal of Southern History*, vol. 49, no. 1, s. 104-105.

Harper, Lawrence A.: *The American Historical Review*, vol. 53, no. 4, s. 826-827

Shammas, Carole: *Reviews in American History*, vol. 11, no. 1, s. 43-46.